



**MARUF VAKFI**  
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ



**Prof. Dr.  
Hurşid Ahmed**  
rahmetle anıyoruz.

**BULTEN**  
2025- YAZ





# MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

## VİZYON

İSLÂM EKONOMİSİ TEZİNİ  
ÇAĞIMIZ İNSANINA SUNMAK

## MİSYON

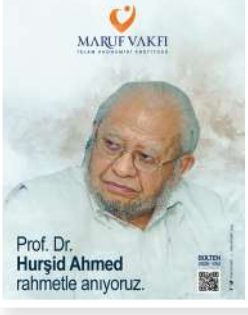
İSLAM EKONOMİSİNİN  
İNSANLIK İÇİN GEREKLİLİĞİNİ  
ORTAYA KOYACAK  
AKADEMİK ÇALIŞMALAR  
YAPMAK

## İSLÂM EKONOMİSİNİN AMACI

İNSANLAR ARASI  
EKONOMİK HAKKANİYETİN  
TESİS EDİLMESİDİR

## HAK BELİRLEME YETKİSİ

MUTLAK ANLAMDA  
SADECE  
HAKK'A AİTTİR.



2025 • YAZ • YIL: 09 • SAYI: 13

#### Sahibi

Maruf Eğitim Araştırma  
ve Dayanışma Vakfı

#### Editör

Fatma Nur Şahin

#### Editör Yardımcıları

Abdullah Kuluç  
Esmâ Vatandaş  
Hasan Atik

#### Yayın Kurulu

Sıtkı Abdullahoğlu  
Doç. Dr. Hakan Kalkavan  
Doç. Dr. Zeyneb Hafsa Orhan  
Fatma Nur Şahin  
Esmâ Vatandaş  
Hasan Atik  
Abdullah Kuluç

#### Tasarım

Mustafa Özen

#### Baskı

Yener Matbaa Davutpaşa Caddesi  
Emintaş Davutpaşa San.Sit.  
No:103/584 Topkapı - İstanbul  
Tel: 0 212 674 74 90

#### Maruf Eğitim Araştırma ve Dayanışma Vakfı

Mevlana Caddesi No: 77 Kat: 8  
Necmettin Aytek Plaza  
Zeytinburnu - İstanbul

#### Telefon

0212 510 11 25  
www.marufvakfi.org  
maruf@marufvakfi.org  
f | t marufvakfi



**MARUF VAKFI**  
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

# İÇİNDEKİLER

## MARUF'TAN

Bariş Hayırdır - <b>Yusuf KALYONCUOĞLU</b> .....	02
Editörden - <b>Fatma Nur ŞAHİN</b> .....	03

## TEMEL KAYNAKLARDA EKONOMİK ANLAYIŞ

Ayetle Gelenler - Borç Yönetimi - <b>Sıtkı ABDULLAHOĞLU</b> .....	06
Sünnetle Gelenler - Borç Sorununun Yönetilmesi - <b>Sıtkı ABDULLAHOĞLU</b> .....	10

## RÖPORTAJ - İslam Ekonomisi Perspektifinden: Doç. Dr. Salih Ülev ile Röportaj

<b>Meliha Nur KÖSTEPEN - Elif SAĞLIK</b> .....	13
--	----

## MARUF'TAN HABERLER - **Hasan ATİK** ..... 24 |

## ŞAHSİYET

Bir İslam Ekonomisti ve Aktivisti: Hürşid Ahmed - <b>Nurbanu Tekin ÖZMEN</b> .....	06
--	----

## İEE SEMİNERLER- Mevcut İktisadi Düzenin Cenderesinden Nasıl Kurtulabiliriz?

<b>Merve KARAMAN - Abdurrahim ABDUGANİEV - Kübra KAYA</b> .....	29
---	----

## KAVRAMLARLA İSLAM EKONOMİSİ

Döngüsel Ekonomi - <b>Ahmetcan YURT</b> .....	37
İstiğna - <b>Kübra KARA</b> .....	39

## İEE DERS DEĞERLENDİRMELERİ

İktisada Giriş Ders Değerlendirmesi - <b>Abdurrahim ABDUGANİEV</b> .....	41
Kur'an Sünnet ve Ekonomi Ders Değerlendirmesi - <b>Ahmetcan YURT</b> .....	43
İslam Ekonomisi Okumaları Ders Değerlendirmesi - <b>Merve KARAMAN</b> .....	45
Ekonomi ve Ahlak Ders Değerlendirmesi - <b>Gökhan KARA</b> .....	47
İslam İktisat Disiplini Usul-Metodoloji Ders Değerlendirmesi - <b>M.Emin GÜRSOY</b> .....	48
Kur'an Sünnet ve Ekonomi Ders Değerlendirmesi - <b>Elif SAĞLIK</b> .....	50

## İEE'NİN GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

Ekonomik Politika Belirsizliği Ölçümü ve Önemi: İkili Bankacılık Sistemleri Örneği- <b>Abdurrahim ABDUGANİEV</b> .....	53
İktisadi Kalkınma Üzerine: İbn Haldun Ve Adam Smith - <b>Ahmetcan YURT</b> .....	56
Aşkın, Düşkün, Ara Safhayhan Acar'a - <b>Hasan ATİK</b> .....	58

## KİTAP TAHLİLİ

Ferguson, Niall. Paranın Yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi. - <b>Abdullah KULUÇ</b> .....	60
---	----

<b>İEE YAYINLARI</b> .....	63
----------------------------	----



## BARIŞ, HAYIRDIR

Barişin genel olarak hayır olduğu birincil kaynaklarımızın beyanıdır. Tarihi tecrübeler de en kötü barişin dahi savaşlardan daha hayırlı sonuçlar doğurduğunun şahididir.

Yakın dönem göz önüne alındığında, savaşların karakterinde de önemli değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. I. ve II. Dünya savaşlarında büyük ordular karşı karşıya gelerek birçok coğrafyada şiddetli çarpışmaları organize etmişlerdi. Halen yeryüzünde çok ciddi bir kargaşa atmosferi sürmektedir. Bu durumu da birilerinin bir dünya savaşı olarak yorumladıkları görölüyor. İhtimal dışı değil.

Hiç şüphesiz hemen bütün savaşların arkasında bir kısım menfaat hesapları yattığı genellikle savaşların bittiği andan itibaren anlaşılmaya başlanmaktadır. Savaş için ortaya konulan gerekçeler ne kadar ikna edici olursa olsun. Savaş sonrasında çok defa bambaşka gerçeklerin tezahür ettiği görölmüştür. Bugün yeryüzünün birçok bölgesinde lokal gerekçelerle izah edilen savaşlar sürmektedir. Ancak hemen hep-sinin arkasında küresel bir kısım güçlerin bulunduğu, derin lobilerin devrede olduğu da bilinmektedir.

En kapsamlı savaş Rusya-Ukrayna savaşı, en dramatik zulüm Gazze vahşeti, Afrika'nın değişik ölkelerinde yağınla etnik, dini ve coğrafî savaşlar varlığını sürdürmektedir.

Suriye-İran-İsrail ve Rusya'nın dahil olduğu savaş farklı seviye yoğunlukları ile uzun zamandır devam ediyor. Bizim için de 50 yıla yaklaşan terör fonksiyonlu savaş devam edegeldi. Maliyetleri hesaplamamızın bile imkânsız olduğu bir karmaşık ve vahşî içeriğe sahip olan bu hareketler insani dram üretme konusunda kelimenin tam anlamıyla korkunç sonuçlara vesile olmaktadır. Oysa bir çocuğun göz yaşlarına değmeyecek bir toprak parçası ya da ekonomik getiri veyahut siyasal egemenlik hikayesidir sürdüröl-mekte olan.

Bugünlerde bariş rüzgarlarının esmesi gerçek anlamda sevinç kaynağıdır. Umarız ve dileriz ki 3. Dünya harbi bu kadarla nihayete erer. Umarız silah tüccarları stoklarını azaltmıştır. Umarız yeni ekonomik hesaplar için bu kadar dram yetmiştir. Umarız artık hesaplar bariş üzerinden yapılmaya başlanmıştır.

Hayat ekseninin hakkaniyet temelli inşa edilmek istenmesi de birilerinin hesaplarını bozacağı için savaşı icbar edebilir. Ancak o savaşların da bir hukuku ve insani bir standardı olmak zorundadır. Aksi halde çok yönlü bir helak gerçekleşmesi kaçınılmaz demektir. Bu helaklerin, krizlerin, dramların sebebi insandır. Haddi aşan ve sınır tanımayan insan. Bariş tüm bunlara son verme imkanını talep etmektir. Samimiyetle barişin istenmesi büyük bir hayırdır. Bu da toplumsal olarak ağırlıklı tercihin bariştan yana olduğu düz-gün davranışın göstergesidir.

"Doğru düzgün davranan bir halkı varken, Rabbin haksızlık edip o kentleri helak edecek değildir." (11/117)

**YUSUF KALYONCUOĞLU**  
VAKIF BAŞKANI



## EDİTÖRDEN

Vakfımızın periyodik yayınlarından olan bültenimizin yeni sayısı ile sizleri buluşturmanın sevincini yaşıyoruz. İçerisinde bulunduğumuz inşa çabasına sizleri de şahit tutabilmek bizim için oldukça kıymetli. 13. Sayımız olan 2025 yılının ilk bülteninin başlığı: **"Barış Hayırdır!"** ifadesiyle gündemi takipteki dikkatimizi sunmaktadır. Ayrıca hakemli dergimiz Maruf İktisat İslam İktisadi Araştırmaları Dergisi'nin **İslam Ekonomisi: Yanılsamalar-Gerçekler** başlıklı dokuzuncu sayısının çıktığını da sizlere büyük bir mutlulukla bildirmek isterim.

Bültenimizde yine çok çeşitli içeriklerin bulunduğunu söylememiz mümkündür. Sakarya Üniversitesi İslam İktisadi ve Finansı alanında çalışmalarını sürdüren Doç. Dr. Salih Ülev ile yapmış olduğumuz röportajın, özellikle İslami finansa ilgi duyan okuyucularımızın dikkatle takip etmesi halinde kendileri için çok aydınlatıcı olacağını düşünüyoruz. Hocamızın özellikle Karz-ı Hasenle ilgili düşüncelerini ve açıklamalarını burada bulabilirsiniz. Şahsiyet bölümünde yer verdiğimiz isim ise yakın zamanda vefat etmiş olan Hurşid Ahmet oldu. İslam İktisadi konusundaki eşsiz çalışmalarının gelecek nesillere ulaşmasını ve kapanmayan bir sevap defteriyle ahirete uğurlanmış olmasını temenni ediyor, kendisine Allah'tan rahmet diliyoruz.

Bu sayımızda ayrıca ASRİAD üyesi ve Vakfımız Mütevelli Heyet Üyesi olan Ayhan Acar'ı anmayı bir görev saydık. Onun Kur'an'ı Kerim'e olan muhabbeti ve hissettiği heyecan bizlere de örnek oldu. Rabbimizden rahmet, sevenlerine sabır diliyoruz.

İslam ekonomisi seminerlerinden Prof. Dr. Ayhan Çitil'in vermiş olduğu **Mevcut İktisadi Düzenin Cenderesinden Nasıl Kurtulabiliriz?** başlıklı semineriyle ilgili bültenimizde üç farklı yazı bulacaksınız. Aynı seminere dair üç farklı zihnin yorumlarını bir arada sunmanın, siz okuyucularımız için daha fazla zihin açıcı ve ilginç bir okuma deneyimi olacağını umuyoruz.

"Kavramlarla İslam Ekonomisi" başlıklı bölümümüzde, genç araştırmacılarımızın katkılarıyla bu sayıda **"İstiğna" ve "Döngüsel Ekonomi"** kavramlarına yer verdik. Kavram çalışmaları, dilimizde yerleşik hale gelen terimlerin gerçek anlamlarını sorgulamamıza ve bu kavramları İslam düşüncesi bağlamında yeniden düşünmemize imkân tanınması açısından özel bir önem taşımaktadır. Ayrıca İEE Genç Araştırmacılar bölümünde ise araştırmacı adaylarımızın yazılarını bulacaksınız. Her zihnin farklı bir yöne eğilmesi ve İslam iktisadıyla ilgili farklı problemler konusunda kendisini geliştirmesi Allah'ın bir lütfudur. **"İktisadi Kalkınma Üzerine: İbn Haldun ve Adam Smith"** ve **"Ekonomik Politika Belirsizliği Ölçümü ve Önemi: İkili Bankacılık Sistemleri Örneği"** bu kısımda yer alan yazılarımızdır.

Bu bültenimizde yine dönem boyunca gerçekleştirilen derslerin öğrencilerimiz tarafından yapılan değerlendirmeleri ve yaptığımız çeşitli faaliyetler yer almaktadır. Ayrıca Niall Ferguson'un iktisat alanında verdiği önemli bir eser olan **"Paranın Yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi"** adlı kitabın değerlendirmesini de sizlerle buluşturuyoruz. Bu değerlendirmede eserin yalnızca güçlü yönlerini değil, eleştiriye açık yanlarını da dikkate alan çok yönlü bir okuma yaklaşımını göreceksiniz.

Vakfımızın hangi istikamette ilerlediğini siz değerli okuyucularımızla paylaşmak bizim için kıymet arz etmektedir. Biz, mevcut sisteme dair sorgulamalar yapıyor ve daha adil bir dünyada yaşamanın mümkün olduğuna inanıyoruz. Sizleri de düşünmeye, sorgulamaya, uygulamaya; İslam iktisadını modern zamanlar için bir teklif haline getirme hayal ve çabasına davet ediyoruz.

FATMA NUR ŞAHİN<sup>1</sup>  
EDİTÖR

**SITKI ABDULLAHOĞLU**  
Maruf Vakfı IEE Başkanı.

## AYETLE GELENLER BORÇ YÖNETİMİ

Borçlanma konusu, ekonominin önemli meselelerinden bir tanesidir. İnsan hayatında her dönem hissedilen bir ihtiyaç olduğu literatürden anlaşılmaktadır. Bu ihtiyacın karşılanma biçimi, sistemleri birbirinden ayıran en kritik ayırım noktası olarak pratiğe yansımaktadır.

En genelgeçer farklılık ise şu şekilde ortaya çıkmaktadır: İnsanlar kendi kendilerine kaldıklarında borçlanma konusunu derhal ilave bir gelir kapısı haline getirmiş ve borçlu üzerine ek bir yük yüklemeyi tercih etmişlerdir. Yani borçluya borcu yanında bir de faiz yükü yüklemişlerdir. İlahi dinler de her zaman faiz konusunun bir zulüm olduğunu ve asla uygulanmaması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Kadim zamanlardan bu tarafa bu bakış açısı farklılığı aynı zamanda varlığı okuma farklılığının bir yansıması olarak hayat bulmuştur. Mülkiyet telakkisinden, paylaşım düşüncesine, rızık telakkisinden, yardımlaşma düşüncesine kadar hemen her konuda ciddi ayrımlar kendisini hissettirmektedir. Bu eski zamanlarda da böyleydi, şimdilerde de böyle olmaya devam etmektedir.

Hayatlar ve anlayışlar ne kadar modernleşirse modernleşsin, sistemler ne kadar sofistike hale gelirse gelsin, gerçek özün çok fazla değişmediği görülmektedir. Yani borçlanma konusu üzerinden değerlendirme yapılacak olursa, metaverse dünyasında da olsa, eğer insanları kripto paralar üzerinden borçlandırıp ardından borca faiz yüklemesi yapan sistem egemen oluyorsa, durum değişmiyor demektir. Aynen altın ya da gümüşle borçlanmada veya kâğıt para ile borçlanmada olduğu gibi... Hepsinde ödenecek ilave fark söz konusu olmaktadır. Sorun da burada düğümlenmektedir.

Kur'an, borçlanma konusunu çok açık ve detaylı bir şekilde ele almaktadır. Borçlanma süreciyle ilgili detaylar verilirken öncelikli olarak, insan unsurunu ve onun içinde bulunduğu durum göz önüne alınmalıdır. Öncelikle zorlukların giderilmesi söz konusu edilmektedir. Bunun için ilk adım olarak tolerans tavsiyesi ikinci aşama olarak ise hibe de bulunma tavsiyesi yapılmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki amaç, mağdurun kendisini düzlüğe çıkarmasıdır. Yoksa hazır fırsat

oluşmuşken ödeme yapılmadıkça vadeyi uzatıp yükü biraz daha artırarak mağduru iyice mağdur etmek ve onun üzerinden biraz daha fazla kazanç sağlamak değildir.

Ayetlerin borçlanma konusunda detaylara bu kadar yer vermesi insana ve onun onuruna verdiği değer bir yansımasıdır. Hakkaniyetin tecellisi noktasında insanların birbirlerine yardımcı olmaları onları mağdur etmez. Tam aksine büyük bir kamu düzeninin oluşmasına imkân verir. Kendini bir şekilde mağdur hissedene de Allah yardım edeceğini ve alacağını tastamam ödeyeceğini ifade etmektedir. Meselenin bu tarafı da elbette inançla ilgilidir. İnanan karşılığını alacaktır. Öyle anlaşılıyor ki, vahiy kaynaklı sistemler ve ahlaki öğretiler, borçlu kimseler üzerinden bir ekonomi üretme sistemini besleyen ilkeler değil, bilakis sağlıklı bir dayanışma oluşturup toplumsal zaafı üretmemesini temin etmek için hüküm inşa ediyorlar. Ancak, günümüzde egemenliğini fazlaca pekiştirmiş olan kapitalist sistemin, asla böyle bir toleransa izin verecek merhamete sahip olmadığı görülmektedir.

## Zorda Olan Borçluya Süre Tanımak

### Bakara 2/280)

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۗ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ

“Borçlu darlık içinde ise, rahata çıkıncaya kadar beklemek gerekir. Alacağınızı sadakaya saymanız, sizin için daha hayırlıdır. Bunu bir bilseydiniz!”

### (Bakara 2/281)

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَىٰ اللَّهِ ۖ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“Allah’ın huzuruna çıkarılacağınız o günden çekinip korunun. Sonra herkese kazandığı tam olarak verilecek ve kimseye haksızlık yapılmayacaktır.”

Kuran-ı Kerimde faiz yasağı ile ilgili, ayetlerin hemen ardından borçlanma konusu işlenmeye başlanmaktadır. Bu sebeple, konular arasında sıkı bir bağlantı olduğu hemen fark edilmektedir. Borçlanma, son derece kritik insani bir ihtiyaç olduğundan bunu yok saymak abesle iştigal olacaktır. Dolayısıyla bu ihtiyacın farkında olmak ve bunun gereğini gerek ahlaki olarak gerekse ekonomik olarak karşılamak İslam toplumuna hem bir emir hem de bir öğreti olarak sunulmaktadır. Bu ayetlerle konunun nasıl işlendiğine dikkatlerini çekmek isterim.

#### Anahtar kelimeler:

(عسر) Usr, (ميسرة) Meysere,

Usr kelimesi, (عسر) USR kökünden türetilmiştir. Sözlükte “zorluk, güçlük” anlamlarına geldiği ifade edilmektedir. Metinde geçtiği şekliyle, “zü usra”, ekonomik olarak darda kalan, zorluk içinde bulunan kişi demektir. Yüsr kelimesinin karşıtıdır. Zorluk ve kolaylık anlamlarında karşıt ikili olarak kullanıldığı görülmektedir.

Meysere kelimesi, (يسر) YSR kökünden türetilmiştir. Sözlükte kolaylık, başarı, yumuşak-tatlı, anlamlarına gelmektedir. Metinde geçtiği şekliyle meysere, kolaylık zamanına erişinceye, eli genişleyinceye kadar anlamlarını taşıdığı değerlendirilmektedir.

Maturidi’ye göre ilgili ayetlere göre borçlu kişi herhangi bir sebeple

sıkıntıya düşmüş ve borcunu ödeme imkanını kaybetmişse ona süre tanımak gerekmektedir. Bu ilahi emrin bir gereğidir. Böyle bir borçluluk durumunda toplam borç miktarından fazla bir fark istenmesi tam anlamıyla faiz istemek anlamına gelmektedir ki tamamen yasaktır. Ancak imkanı olanların gereksiz yere borçlarını ödemeyerek erteleme yapmaları kabul edilemez. Bu durumda olan insanlara tolerans gösterilmesi de gerekmez. Ayrıca, bu ayetlerden alacağın müşkül durumdaki borçluya bağışlanmasının daha da hayırlı olduğunun ifade edilmesi, alacaklının alacağını zekat olarak sayabileceğine ilişkin bir delil olarak değerlendirilmektedir.

<sup>1</sup> Müfredat, ASR maddesi.

<sup>2</sup> Müfredat, YSR maddesi.

Ayette, hesap gününü dikkate alarak duyarlı davranıp ödemelerin bir kısmının da orada ödenip hesabı tamamlamak gibi bir vaat bulunmaktadır. Allah bu hatırlatmayla insanlara, bu dünya hayatını çok dikkatli geçirmeleri öğretilmektedir. Sadece dünya malı hırsına kapılarak hesapların hepsini burada görmeye çalışmamak ve hesabın tamamlanacağı günü de göz önünde bulundurmamak öğretilmektedir.

Zemahşeri de, "ayetlerin, borçlunun darda olması durumunda elinin genişleyeceği zamana kadar kendisine süre verilmesini alenen istediğini ve hatta ödenme ihtimali zayıfladıkça bu alacağı sadakaya çevirmesinin kişinin kendisi için daha hayırlı olduğunu bildirdiğini ifade ederek, müminlerin olduğu gibi emre uymaları onların hayırına olacaktır." değerlendirmelerini yapmaktadır.

20. yüzyılda yaşamış olan müfessirlerden Elmalı da; ayetleri değerlendirirken, ayetlerin meseleyi çok açık olarak ifade ettiğini, borçlu olan kimsenin sıkıntıya girdiği durumda ödemenin ertelenmesi gerektiğini, daha da olmaz ise borcun sadakaya sayılmasının doğru olacağını beyan edildiğini öne sürmektedir. Tabii ki bu erdemli davranış Allah Teala tarafından değerlendirilecek ve karşılığı eksiksiz verilecektir. Bu taahhüt ayetin açık

ifadelerinden anlaşılmaktadır. Elmalı'nın değindiği kritik nokta, bu ayetlerin geldiği yerin hemen faiz yasağını işleyen ayetlerden sonra olmasıdır. Bunun son derece önemli bir vurgu ve hatırlatma özelliğinde olduğu anlamına gelmektedir. Allah'a samimiyetle bağlı kişiler için böyle bir ekonomik anlayış hayatın en kolaylaştırıcı yönüdür; asla da karşılıksız kalmayacaktır. Ancak ilgili ayetten sonra gelen ayetlerdeki uyarıların ciddiyeti de konuyu başka sağlam bir yere bağlamaktadır. Elmalı'ya göre bu ayetler "borçlanmada ilave bir pay almayın ancak, borçlanmayı da son derece sağlama alacak belgelendirme yapın ve şahitler tutun" demektir.

Ayetlerden de anlaşılacağı üzere borçlanma gayet insani bir durumdur. Çeşitli gerekçelerle insan borçlanmak isteyebilir ya da borçlanmak zorunda kalabilir. Bu kapının açık bırakılması gerekmektedir. O yüzdendir ki, Allah Teala borçlanmaya olan ihtiyaç dolayısıyla faizi yasaklarken borçlanmayı bir sisteme bağlayıp serbest bırakmıştır.

Tabi borçlanma İslam anlayışında çok hoş karşılanan ve ekonomik bir metot olarak tavsiye edilen bir uygulama değildir.

Borçlanma uygulamalarında ve borçlanma gerekçelerinde tarihsel süreç içinde bir kısım değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Eskilerde zorunluluktan kaynaklanan bir

borçlanmanın daha fazla ön planda olduğu aktarılmaktadır. Ancak, şimdilerde finansal fırsat olarak görülen bir teamül haline dönüşmüştür.

Borcu ve borçlanmayı finansal fırsat olarak görme anlayışı o derecede ilerlemiş durumda ki, aynı kurumda mevduatı olan bir yatırımcı maliyet açısından daha elverişli bir krediyi kendi parasına tercih edebilmektedir. Konuya bu açıdan bakınca borcun karakterinin bir hayli değiştiğini ifade etmek gerekmektedir. Zor durumda olduğu için borçlanan ve o borcun borçluyu sürekli baskıladığı kişiye yardımcı olmak, işini kolaylaştırmak, ödeme düzenini rahatlatmak bir erdem olarak tarif edildiği dönemlerdeki borçluluk psikolojisi ve borçluya yardım psikolojisinin karşılığının tamamen farklı olduğu anlaşılmaktadır. Malumdur ki İslam anlayışı, böyle bir zorunlulukla borçlanmış kişilere var olan alaktan vazgeçilmesini dahi önermektedir. Ancak, mevduatını daha yüksek faize verip daha uygun kredi faiziyle borçlanan kişiyi böyle bir kapsamda görmek asla mümkün değildir.

Süreç içinde ana-akım ekonomide meydana gelen yapısal değişiklikler ve bunlar sonucunda ortaya çıkmış olan kurumlar, toplumsal anlamda birebir ilişkiyi ve yardımlaşmayı minimize etmektedir. Bu kapsamda gerçek anlamda zorunluluktan

<sup>3</sup> Tevlat'ul Kur'an, ilgili ayetlerin tefsiri,

<sup>4</sup> Keşşaf, ilgili ayetlerin tefsiri,

<sup>5</sup> Elmalı, ilgili, ayetlerin tefsiri.

borçlanma durumunda olanı da kurumlara/bankalara yönlendirmektedir. Bu sonuç, borçlunun zorluğuna zorluk ekleme anlamına gelmektedir. Kardeşlik desteği, borca süre tanımak, hatta gerekiyorsa sadaka haline dönüştürmek gibi ayetlerin işlediği derin insani konular, böylece rafa kalkmaktadır.

Yatırım gerekçesi ile yapılacak olan borçlanmalarını ise kurumlar aracılığı ile olması bir dereceye kadar anlaşılabilir. Ancak bu uygulamaların genelleştirilmesi ve ticarileştirilmesi, özel alandaki zorunlu borçlanma konularını da kredi mekanizması içine itmektedir.

Bu da bir kısım insanların gerçekten büyük zorluklar çekmesine rağmen toplumsal dayanışmanın muhatabı olamamasına sebep olmaktadır.

Zira bugün artık borçlanma üzerinden üretilen bir ekonomi ve borçlu üzerinden sağlanan bir kazancın esas olduğu bir düzen işletilmektedir. Bu sistem küresel anlamda da işletilmekte ve devasa finansal yapılar sadece bu sistemle her geçen gün güçlerine güç katmaktadır. Bunlar karşısında borç almak zorunda olan kurumlar ve ülkeler her geçen gün biraz daha sıkıntıya düşmeye devam etmektedirler.

İşte kritik nokta olarak, İslam'ın

asla tasvip etmediği düzen böyle bir düzendir. İslam, borçlanmayı makul görürken, borçlu üzerinden bir ekonomi ve çıkar üretilmesini kesin bir dille reddetmektedir.

İslam, zorunluluklar çerçevesinde gerçekleşen borçlanmaları faizsiz hale getirmek, gerektiğinde silmek ve gerektiğinde zekât fonundan karşılamak gibi pratik tedbirler ortaya koyarak insanların borç altında ezilmelerine mâni olmayı sistemleştirmektedir. Bunu yaparken, İslam insanına ahlaki bir duyarlılık öğretisi sunmakta ve onun donatılarının da büyük bir sosyal sorumluluk çerçevesinde tahkimini sağlamaktadır.



SITKI ABDULLAHOĞLU  
Maruf Vakfı İEE Başkanı

# SÜNNETLE GELENLER

## BORÇ SORUNUNUN YÖNETİLMESİ

Borç meselesinin kadim insani bir mesele olduğu aşikardır. Vahiy her dönemde insanların birbirleriyle dayanışma içinde bulunmalarını ve birbirlerine zulmetmemelerini istemektedir. Bunun için emirler, tavsiyeler göndermekte ve sistemler önermektedir.

Bu toleransın birileri tarafından istismar edilmesini de şiddetli bir dille reddetmektedir. Sonuç itibarıyla din insanların gönlüne girerek yarlığını ikame etmektedir. Sadece somut sistemler, idari düzenler ve kolluk kuvvetlerinin çevrelemesiyle yaşanmasını murad etmemektedir.

Bu tarz duyarlılıkların Hz. Peygamber (SAV) efendimizin öğretilerinde çokça karşımıza çıktığına şahit olunmaktadır.

Nitekim, Abdullah İbnu Cafer'in (r.a) anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:

**"Borç, Allah'ın hoşlanmadığı bir şeye ait olmadığı müddetçe, Allah-u Zülcelal hazretleri, borcunu ödeyinceye kadar borçlu ile birlikte dir."**

"Ravi der, ki: "Abdullah İbnu Cafer, vekil harcına derdi ki: "Git, benim için borç al. Zira ben, Resûlullah'tan bu hadisi işittikten sonra Allah'ın benimle olmadığı bir gece geçirmekten hoşlanmam." (İ. Canan, Kutub-i Sitte

Terfûme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/287.)

Sahabi duyarlılığının ve Allah Resulü tarafından verilen her müjdenin muhtaçı olmaya olan ihtiyakin tipik bir örneği olarak bu tarz uygulamalar da kayıtlarda bulunmaktadır.

Süheyb el-Hayr radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: **"Kim ödememek kastıyla borca girerse Allah'ın huzuruna hırsız olarak çıkar."** (a.g.e. 17/288.)

Hiç şüphesiz bu kadar şiddetli uyarılar konunun istismarının önüne geçilmesi içindir.

Dinî yapı, doğası gereği, ahiret inancını ve öte dünyada bir hesaplaşmanın varlığını içerir. Hayatın yalnızca dünya ile sınırlı olmadığı, ölümden sonra da bir sistemin devam edeceği inancı, dinî düşüncenin temel unsurlarından biridir. Bu bağlamda söz konusu rivayet, içerdiği anlam ve mesaj bakımından yüksek düzeyde yaptırım gücüne sahiptir.

İbnu Ömer radiyallahu anh anlatıyor: «Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: **"Üzerinde bir dinar veya bir dirhemlik borçla ölen kimsenin borcu, onun hayır ve hasenatından ödenir. Orada (mahşer yerinde) ne dinar ne de**

**dirhem vardır."** (a.g.e.17/288.)

Bir taraftan bu şekilde tehditlerle istismarcı insanların önu kesilmeye çalışırken diğer taraftan da teşvikler kesintisiz bir şekilde devam ettirilmektedir. Nitekim;

Büreyde el-Eslemî radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: **"Kim bir borçluya mühlet verirse, her gün için bir sadaka sevabı kazanır. Kim onun borcunu vadesi geldikten sonra tehir ederse, tehir ettiği müddetçe, her geçen gün (alacağı mal kadar) sadaka yazılır."** (a.g.e. 17/289.)

Gayet tabii bütün müsamaha tavsiyelerine, hoşgörülü davranma tavsiyelerine rağmen ekonomik hayat hep bu şekilde devam etmemektedir. Aynı zamanda herkes mutlaka zor durumda kalır diye bir kural da yoktur. Bazı insanlar imkanları olduğu halde ödemelerini geciktirmeyi alışkanlık haline getirmiş olabilirler. Bu tiplerle ilgili olarak her ne kadar şiddetli tehdit uyarıları olsa da alacaklılar için yine itidalli davranış uyarıları bulunmaktadır. Bu hadis-i şerif tam da bu konuyu izah etmektedir:

H. Ebu Hureyre radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir hak sahibine: **"Sen hakkını (borçludan) imkân**

***nispetinde günahlara girmeden al'***  
buyurdular." (a.g.e. 17/289.)

Ancak gözden irak tutulmaması gereken bir konu daha var ki, herkesin ona ne kadar dikkat etmesi gerektiğini bizzat Allah Resulü SAV kendi tecrübesi üzerinden tüm insanlığa konuyu en dramatik boyutuyla öğretmiştir. Hak adap meselelerinden öte bir ağırlığa sahiptir.

Ebu Sa'îdî'l-Hudrî radiyallahu anh anlatıyor: "Bir bedevi Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek, Efendimizin uhdesinde bulunan alacağına istedi ve bunu yaparken seri davrandı. Hatta: "Borcunu ödeyincede kadar seni tâciz edeceğim" dedi. Ashab-ı Kiram hazretleri bedeviyi azarlayıp: "Yazık sana! Kiminle konuştuğunu bilmiyorsun galiba!" dediler. Adam: "Ben hakkımı talep ediyorum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, ashabına: ***"Sizler niçin hak sahibinden yana değilsiniz?"*** buyurdu ve Havle Bintu Kays radiyallahu anhâ'ya adam göndererek: ***"Sende kuru hurma varsa benim borcumu ödeyiver."***

***Hurmamız gelince borcumuzu sana öderiz"*** dedi. Havle: "Hay hay! Babam sana kurban olsun Ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Kadın, Resûlullah'a borç verdi, o da bedeviye olan borcunu kapadı ve ayrıca yemek ikram etti. (Bu tavırdan memnun kalan) bedevi: "Borcunu güzelce ödedin. Allah da sana mükafatını tam versin" diye memnuniyetini ifade etti: Aleyhissalâtu vesselâm da: ***"İşte bunlar (borcunu hakkıyla ödeyenler) insanların hayırlılarıdır. İçindeki zayıfların, incitilmeden haklarını alamadıkları bir cemiyet iflah olmaz"*** buyurdular." (a.g.e. 17/290-291)

Borç konusunda yine son derece ilginç analizlerden bir tanesi de sadaka ile borcun karşılaştırıldığı şu hadiste yer almaktadır:

Enes İbnu Mâlik radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: ***"Miraç***



***gecesinde cennetin kapısı üzerinde şu ibarenin yazılı olduğunu gördüm: "Sadaka on misliyle mükafatlandırılacaktır. Ödünç para onsekiz misliyle mükafatlandırılacaktır."*** Ben: ***"Ey Cibril! Ödünç verilen şey ne sebeple sadakadan daha üstün oluyor?"*** diye sordum. ***"Çünkü dedi, dilenci (çoğu kere) yanında para olduğu halde sadaka ister. Borç isteyen ise, ihtiyacı sebebiyle talepte bulunur."*** (a.g.e. 17/292.)

Ancak borç alışverişlerinin en kritik taraflarından bir tanesi konunun hiçbir şekilde faiz girdabına düşmemesi hatta imasının bile konu edilmemesinin istenmesindedir.

Yahya İbnu Ebî İshak el-Hünâî anlatıyor: "Hz. Enes radiyallahu anhâ: "Bizden bir

adam, (din) kardeşine borç olarak mal verir. Sonra malı alan kimse borç verene bir hediyeye bulunur (bu hususta ne dersin?)" diye sordum. Enes bana şu cevabı verdi: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: ***"Biriniz bir malı borç verse, sonra alan da veren kimseye bir hediyeye vermek veya bineğine bindirmek istese, şakın o hediyeyi almasın, bineğine de binmesin. Eğer aralarında borç-alıp vermezden önce böyle (dostane) muameleler olmuşsa o başka."*** (a.g.e. 17/293)

Borcun ödenmesi konusunda yüksek düzeyli bir hassasiyet sürekli vurgulanırken konunun istisna teşkil eden gerçeklikleri olabileceği de gözden irak tutulmamıştır. Yani bir kişi bazı zorunluluklar dolayısıyla boçlu olarak vefat ederse ona bu borcun

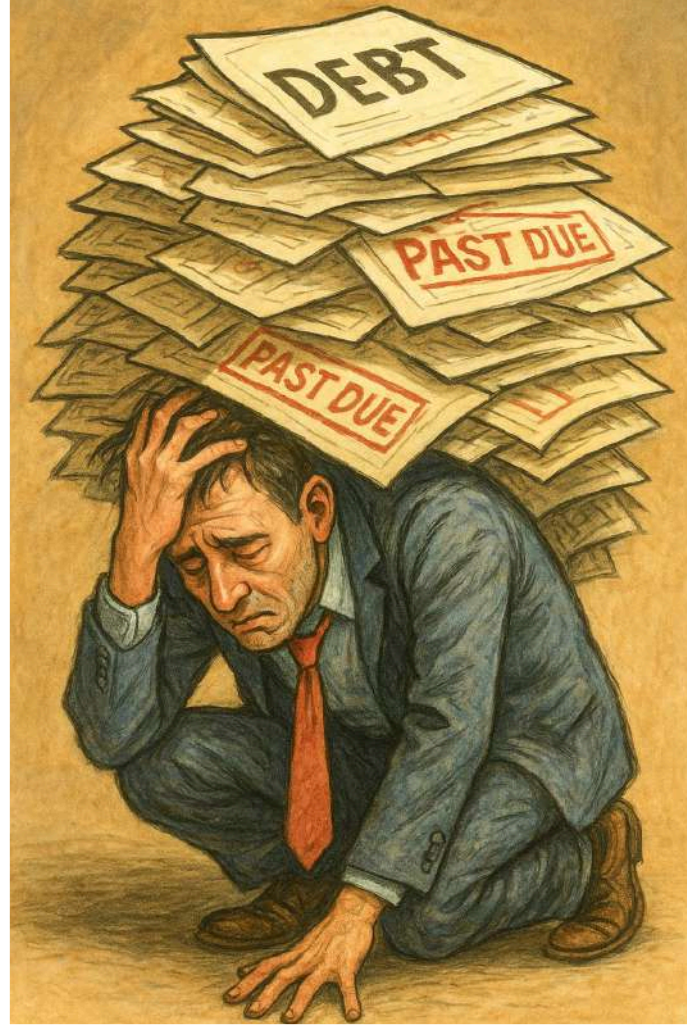
hesabı sorulmayacaktır. Bunlar hangi durumlardır? İşte bu hadis bu konuları anlatmaktadır:

Abdullah İbnu Amr radiyallahu anhu anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: **"Şüphesiz, borç sahibi (ödemeden) ölünce, borcu Kıyamet günü ondan alınır. Fakat şu üç sebeple borçlanan kimse bu hükmün dışındadır:**

- 1) **Adamın gücü Allah yolunda (savaşa) zayıflar, o da Allah düşmanına ve kendi düşmanına karşı kuvvetlenmek için borçlanır.**
- 2) **Bir adamın yanında bir Müslüman ölür, onu kefenleyip gömecek parası olmaz, bu maksatla borçlanır.**
- 3) **Bir adam, bekarlık sebebiyle nefsinden Allah'a karşı korku hisseder. Dinine zarar gelir, endişesiyle (borçlanarak) evlenir. Allah Teâla hazretleri, Kıyamet günü, bunların borçlarını kendisi öder.** (a.g.e.17/294.)

İrdelenen bu hadis-i şeriflerden konunun birçok yönüyle ortaya konduğu görülmektedir. Aynı zamanda bir de maddeler halinde bazı sonuçların çıkarılması, bu hadislerden neler anlaşılması gerektiği konusunun ifade edilmesi anlamında faydalı olacağı düşünülmektedir.

1. Ödenmemiş borçla ölmek, borcun ödenmeyeceği anlamına gelmez. Hak ancak ödendiğinde yerini bulur. Öte dünya inancı bu açıdan da son derece yaptırımını yüksek bir değer yargısıdır. Yani kişi borcunu eninde sonunda ödemek zorunda kalır. Ancak her ortamın farklı bir ödeme biçimi olması doğaldır.



2. Borçluya kolaylık sağlamak yüksek düzeyli bir erdem özelliği taşıır. Hatta bu davranış bizatihi sadaka anlamına gelecek kadar kıymetli bir değer ifade eder.
3. Alacak tahsilatında dikkat, özen ve hassasiyet göstermek İslam insanının özelliği kabul edilmiştir.
4. Alacaklı kişi borçluda hakkı olan kişi demektir. Bir kısım şeyler söyleyebilir, bundan dolayı suçlu sayılmaz. Ancak her şeye rağmen ölçülü davranmak herkesten beklenen bir güzelliştir.
5. Alacaklıyı memnun edici tavır ve davranış, sosyal, ekonomik ve insani ilişkilerin devamını sağlayan önemli bir erdemdir.
6. Zayıfların haklarını, incitilemeden alabildikleri sosyal ortam, ileri bir toplumsal ahlakın egemen olduğu ortamdır.
7. İyi ilişki, borç-alacak ilişkisinin devam edebildiği bir ilişkidir.
8. Borç verilen, dilenciye verileden daha hayırlıdır.
9. Dostluktan öte, sadece borç-alacak ilişkisi olan kimselerden borçlunun alacaklısına ekstra güzellikler yapması faiz riski taşıyabilir. Konunun çok dikkatli sürdürülmesi gerekmektedir.
10. İyi niyet, samimiyet ve sayılan mazeretler sebebiyle ödenmeyen borç söz konusu olursa o kişinin borcu affedilebilir.

# İSLAM EKONOMİSİ PERSPEKTİFİNDEN: DOÇ. DR. SALİH ÜLEV İLE RÖPORTAJ

Öncelikle Maruf Vakfı adına davetimizi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederek başlamak istiyoruz. Hem vakıf olarak hem de bireysel anlamda çalışmalarınızı ilgiyle takip ediyoruz. İslami finans sistemleri kapsamında; özellikle Karz-ı Hasen, selem, tekafül ve sukuk ve mikro finans gibi alanlarda değerli katkılarınız olduğunu biliyoruz. Ancak hem doktora tezinizde hem de güncel çalışmalarınızda özellikle Karz-ı Hasen'e yoğunlaştığınızı bildiğimiz için, bugünkü röportajımızda bu konuya biraz daha ağırlık vermeyi planlıyoruz. Bu doğrultuda, derseniz ilk soruyla yani Karz-ı Hasen üzerine başlayabiliriz.

■ **Sizin de uzmanı olduğunuz, üzerine çalışmalar yaptığınız Karz-ı Hasen'den ne anlamalısınız, kısaca bahsedebilir misiniz?**

Karz-ı Hasen, malum iki kelimeden oluşuyor: Karz ve Hasen. Karz kelimesi, Arapçadaki “حسن” fiilinden türeyen bir kelime yani borç demek, Hasen ise “قرض” kökünden gelir ve güzel demektir.



<sup>1</sup> Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Doktora Programı, Maruf Vakfı Doktora Programı

<sup>2</sup> Maruf Vakfı Doktora Programı



Birebir karşılığı da "güzel borç" demektir. Karz-ı Hasen sizin de bildiğiniz gibi Kur'an'da pek çok ayette geçiyor. Bir tanesi, Hadid suresi 11. ayette Allah: "Kim Allah'a güzel bir borç verirse, Allah bunu fazlasıyla öder. Ayrıca ona pek

değerli bir ödül de vardır." diyerek kendisine borç verilmiş gibi kabul ettiğini vurguluyor. Ayetler dışında hadislerde de görebiliyoruz. "Sadaka on misliyle, Karz-ı Hasen on sekiz misliyle mükafatlandırılır". Karz-ı Hasen'i ben biraz daha farklı

bir şekilde anlıyorum.

Bazı tefsirlerde Karz-ı Hasen, sadece bir borç verme işlemi olarak değil; kişinin malından tasadduk etmesi, yani Allah'a verilen bir hibe gibi de yorumlanmaktadır. Nitekim bu yorumu benimseyen tefsirler de mevcuttur. Bir defasında camide katıldığım bir vaazda Hoca Efendi, Karz-ı Hasen ile ilgili ayetleri açıklarken bu kavramı karşılıksız bir hibe gibi anlattı. Yani bir kimsenin yoksula verdiği ve geri dönüşü olmayan bir iyilik olarak tanımladı. Bunu, Allah'a verilen bir borç şeklinde ifade etti. Ancak çoğu müfessirin ve yerleşik fıkıh kaidelerinin dikkate alınması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu kavram, sadaka veya bağış anlamında değil, geri alınmak üzere verilen bir borç anlamında kullanılmaktadır. Zaten fıkhıta da Karz-ı Hasen'e ilişkin özel bir akit türü tanımlanmış ve bu akdin unsurları ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Bu nedenle Karz-ı Hasen'i bir bağış ya da sadaka gibi değil, karşılıklı güvene dayalı, geri ödenmesi beklenen bir borç türü olarak anlamak gerektiği kanaatindeyim.

#### ■ Verilen her borç Karz-ı Hasen midir? Verilen her ticari krediye de Karz-ı Hasen d enilebilir mi?

Her borç verme eyleminin Karz-ı Hasen kapsamına girdiğini düşünmüyorum. Bana göre Karz-ı Hasen, özellikle borç alan kişinin gerçekten ihtiyaç sahibi olduğu, zaruret hali yaşadığı

ya da refahının artırılmasına katkı sağlamak amacıyla verilen borçları ifade eder. Dolayısıyla her borç verme işlemi Karz-ı Hasen olarak nitelendirilemez. Karz-ı Hasen'in daha çok arızı bir çözüm sunduğunu düşünüyorum. Yani bu kavram, sınırlı ve spesifik alanlarda, insanların belirli bir anda ortaya çıkan acil ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir uygulamadır. Bu bağlamda Karz-ı Hasen'in günümüzdeki anlamıyla ticari kredilere ya da genel kredi mekanizmalarına bir alternatif olarak değerlendirilmesini isabetli bulmuyorum.

Örneğin, bir kişi büyük bir yatırım yapacaksa, bu yatırımı Karz-ı Hasen yoluyla finanse etmek ne kadar mümkündür? Burada ciddi tereddütlerim var. Çünkü Karz-ı Hasen, faize alternatif bir finansman modeli olarak sürdürülebilir ve yaygın bir çözüm sunamayabilir. İnsanları, hiçbir maddi karşılık beklemeden, yüksek miktarlarda borç vermeye ikna etmek oldukça zordur. Özellikle bu borç, kâr amacı güden bir yatırım için veriliyorsa, bunun Karz-ı Hasen kapsamında değerlendirilemeyeceğini düşünüyorum. Bana göre, Karz-ı Hasen'in temelinde karşılıklı rıza ve iyilik niyeti vardır. Ancak bu iyilik, ihtiyaç sahibinin zaruri ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmalıdır.

Yatırımcının daha fazla kar etmesini sağlamak amacıyla verilen bir borcun hem motivasyonu farklıdır hem de fihki ve ahlaki olarak Karz-ı Hasen kategorisine dahil edilmesi zordur. Bu tür bir

borç, belki sadece "karz" olarak değerlendirilebilir ama "hasen" niteliği taşımaz. Bu noktada, rahmetli Sabri Orman'ın da ayrıntılı biçimde ortaya koyduğu şekliyle, Karz-ı Hasen'in yerine geçebilecek daha yapısal ve sürdürülebilir alternatifler vardır. Bunların başında da farklı türev ve varyasyonlarıyla ortaklık temelli modeller gelmektedir. Mudaraba, muşaraka gibi yapıların hem faize dayalı sistemlere alternatif oluşturma potansiyeli vardır hem de tarafları maddi ve manevi anlamda daha dengeli bir sorumluluk paylaşımına yönlendirir. Sonuç olarak, Karz-ı Hasen'i bugünkü kredi sistemlerine tam anlamıyla bir alternatif olarak değil, daha çok sınırlı alanlarda, özel ve acil ihtiyaçları gidermeye yönelik bir dayanışma aracı olarak görmek gerektiğini düşünüyorum.

#### ■ Karz-ı Hasen Vakfı'nın evlenecek çiftlere yaptığı yardımlar gibi daha spesifik ihtiyaçlar için mi kullanılmalı?

Evet, ben de bu kanaattayım ve bu yaklaşımın mevcut koşullarda sağlıklı bir uygulamaya işaret ettiğini düşünüyorum. Günümüzde Karz-ı Hasen uygulamaya çalışan dernekler ve vakıflar – örneğin Karz-ı Hasen Vakfı – evlenmek isteyen gençlere destek sağlıyor. Çünkü evlilik dönemi, gençler için ciddi maddi ihtiyaçların ortaya çıktığı bir süreçtir ve birçok genç bu masrafların altından kalkabilecek ekonomik güce sahip değildir. Bu nedenle, bu tür vakıflar onların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla

kurulmuş ve bu alanda faaliyet göstermektedir. Öğrenciler, özellikle uluslararası öğrenciler gibi bazı grupların durumu zor; harç ve kitap masraflarını karşılamakta sıkıntı çekiyorlar.

Aynı şekilde acil hastane masrafları gibi beklenmedik yüksek giderler ortaya çıktığında, kişi hali vakti yerinde olsa bile krediye başvurmak zorunda kalabiliyor. İşte bu gibi spesifik ihtiyaçların çözümünde Karz-ı Hasen faaliyetleri çok etkili olabiliyor. Benim kanaatimce, bu tür vakıfların ve derneklerin daha çok belirli ve özel alanlarda faaliyet göstermesi daha uygun olur. Yoksa bunları bir banka formatında, kâr elde etme veya çıkar artırma amaçlı kredi alternatifini olarak görmek doğru olmaz. Bu faaliyetler daha çok sosyal dayanışma, destek ve ihtiyaç temelli olmalı.

#### ■ Sizin de halihazırda başkanlığını yaptığınız bir dernek var, İKSAR. Bu derneğin kuruluşu nasıl oldu, nasıl bir amaçla başladınız ve faaliyet alanı nelerden oluşuyor? Doktora tezinizin de bir parçası aynı zamanda, biraz bu süreçten konuşmak isteriz.

İSEFAM'da İslam iktisadi alanında çalışan akademisyenler olarak İKSAR'ı kurduk. Teoride İslam İktisadiyla ilgili pek çok mesele üzerinde çalışıyoruz, masa başında makaleler yazıyor, modeller ve politika önerileri sunuyoruz. Ancak bu öneriler çoğu zaman

uygulayıcılar tarafından yeterince karşılık bulmuyor. Yani, birilerinin bu makaleleri bulup incelemesi ve ardından bunları uygulamaya koymasına gerekiyor. Aksi takdirde, sizin özel bir çaba göstererek bu fikirleri sahaya taşımamız gerekiyor ki bu da ciddi bir ekstra çaba gerektiriyor. Biz de dedik ki, madem bu kadar konuşuyor, analiz ediyor ve mesela katılım bankalarını eleştiriyor, nasıl olmalı diye fikir yürütüyoruz; o zaman sahada bizzat bir şeyleri biz deneyelim. Sakarya da bu tür uygulamalar için uygun bir yer. Bu kurumu, teoride ürettiğimiz bilgilerin pratiğe aktarılması amacıyla kurduk. Ben doktora tez çalışmamda İslami mikro finans üzerine yoğunlaştım. Bu süreçte hem teorik hem de pratik yönleri bir araya getirmeyi amaçladım. Dünyadaki İslami mikro finans uygulamalarını teorik açıdan incelerken, aynı zamanda bunun sahaya yansıtılabileceği bir model oluşturmak istedik.

Bu çerçevede, Sakarya'da düşük gelirli bireylere faizsiz, kâr-zarar ortaklığına dayalı borç verme esasına göre çalışan bir yapı kurduk. Bu yapı aracılığıyla verilen finansmanın geri ödemesi yapılıyor mu, yapılmıyorsa neden yapılmıyor, verilen destekler verimli ve etkili bir şekilde kullanılabilir mi gibi sorulara odaklandık. Böylece hem uygulama hem de akademik takip tarafını birlikte yürütmeye başladık. Her ne kadar doktora tezime tamamlanmış olsa da kurduğumuz yapı faaliyetlerine hali hazırda devam ediyor. Bu çalışmanın temel

motivasyonu, İslam İktisadında teorik olarak üretilen bilgilerin ve modellerin sahaya aktarılmasını sağlamaktır. Kurumsal eleştirilerle sınırlı kalmamak, sahada doğrudan deneyim elde etmek bizim için önemliydi.

### ■ İKSAR faaliyetlerine kitap ve kırtasiye ürünleriyle mi başladı?

Kitap ve kırtasiye faaliyeti ise bu çabanın bir başka uzantısı olarak ortaya çıktı. Derneğimizin ilk başkanı olan Mücahit Özdemir ve eşi Öznur Özdemir, İngiltere'de gördükleri "charity shop" modelinden esinlenerek bir uygulama başlattılar. Bu sistemde, ikinci el kitaplar bağışlanıyor ve gelen öğrenciler bu kitapları çok cüzi ücretlerle satın alabiliyordu. Uygulama, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kütüphanesinde başlatıldı ve ciddi anlamda ilgi gördü. Ancak bu bireysel düzeyde yürütülüyordu ve sürdürülebilir olması için kurumsallaştırılması gerekiyordu. Bu noktada biz devreye girdik ve bu faaliyeti derneğimizin İKSAR'ın bünyesine dahil ettik. Bu sayede hem elde edilen gelir burslara aktarılıyor hem de bu gelir, bizim faizsiz finansman sistemimize destek oluyordu.

Yani döngü şu şekildeydi: Kitaplardan elde edilen gelir, öğrencilere burs olarak veriliyor, kalan kısmı ise mikro finans faaliyeti için kullanılıyordu. Daha sonra bu kitap kırtasiye faaliyeti İlahiyat Fakültesi'nden üniversitenin merkez kütüphanesine taşındı. Türkiye'nin

dört bir yanından kitap bağışları gelmeye başladı ve süreç oldukça güzel ilerledi. Ancak operasyonel kısmı ağırlıklı olarak Öznur Hoca ve İlahiyat Fakültesindeki gönüllü topluluklar tarafından yürütülüyordu. Sonrasında Öznur Hoca ve Mücahit Hoca Sakarya'dan ayrılınca, işler istenilen şekilde ilerlemedi ve faaliyet sonlandırılmış oldu.

### ■ İKSAR, lokal bir faaliyet gösteriyor. Bunu genişletmeyi düşünüyor musunuz?

Biz İKSAR olarak faaliyetlerimizi yerelde sürdürmeye kararlıyız. Bilinçli olarak yerelin dışına çıkmak istemiyoruz. Bunun birkaç temel nedeni var: Öncelikle konu itibarıyla, yani İslami mikro finans gibi hassas ve güven temelli bir alanda çalıştığımızda, uygulamanın yerel düzeyde kök salması ve yerel bağlamda bir karşılığının olması gerektiğine inanıyoruz. Ayrıca operasyonel tarafta da yerel olmanın büyük avantajları var: Borç verdiğimiz kişilere ulaşmak, onları değerlendirmek, kredibilitelerini analiz etmek açısından yerel bağlar çok önemli. Genellikle borç verdiğimiz kişiler bir referansla geliyor ya da hakkında bilgi alabileceğimiz biriyle bağlantılı oluyor. Bu, bize o kişilerin güvenilirliği hakkında fikir veriyor. Mikro finansın doğasında da bu var: Borç verdiğiniz kişiye ulaşabiliyor olmanız, onun ihtiyaç ve sorunlarına hızlı yanıt verebilmeniz çok önemli. Kişi, kendi ayakları üzerinde durmaya çalışırken bir



sorun yaşadığında, bizim ona ulaşabilmemiz ve onun da bize kolayca ulaşabilmesi gerekiyor. Bu da ancak yerel bir yapıyla sağlanabilir.

Ancak şunu da belirtmek isterim: Biz yalnızca İKSAR olarak yerelde kalmak istemiyoruz; dışarıda da benzer yapılar kurulacaksa, onların da kendi yerel bağlamlarında örgütlenmeleri gerektiğini düşünüyoruz. Zaten bu doğrultuda zaman zaman başka şehirlerden talepler alıyoruz. "İKSAR'ın şubesini açalım." diyorlar ya da "İKSAR'ın burada bir versiyonunu başlatalım." gibi öneriler geliyor. Biz de onlara şöyle yanıt veriyoruz: "İKSAR'ın bir şubesini açmak yerine, biz size burada ne yaptığımızı detaylı şekilde anlatalım; siz de kendi yerelinizde ayrı bir dernek ya

da vakıf kurarak benzer bir yapı oluşturun." Bu bilgiyi paylaşmaktan memnuniyet duyuyoruz çünkü bize bu işin sürdürülebilirliği ve başarısı, güven bağlarının inşa edilmesine bağlı.

■ **Peki sizce bu modelin yaygınlaşması için kurumsal ve yapısal bir altyapıya mı ihtiyaç vardır yoksa esasen toplumda bir bilinç ve ahlaki dönüşümün gerçekleşmesi yani sosyolojik bir zemin mi gereklidir?**

Aslında her ikisi de gerekli ve birbirini tetikleyen unsurlar. Sizinle görüşmemizden biraz önce Mehmet Tayfun Amman Hoca'nın verdiği bir konferansta bu konular konuşuldu: "Biz güven toplumundan güvensizlik

toplumuna geçtik." Bu cevabı biraz açtı ve şunu söyledi: "Günümüz iktisadi ilişkileri artık daha çok güvensizlik üzerine kuruyor". Özellikle bankalar, tamamen güvensizlik esasına dayalı olarak çalışıyor. Kredi verme süreçlerinde hiçbir riski üstlenmiyorlar. Oysa bankalar, kapitalizmin lokomotif konumunda. Kapitalizmin en ücra köşelere kadar yayılmasındaki en önemli faktör bankalardır. Dolayısıyla, iktisadi ilişkilerin, özellikle borç ilişkilerinin bu kadar güvensiz bir toplumda yaygınlaşması ve işler hale gelmesi çok daha zor hale geliyor. Bu yüzden hem karz yaklaşımının mahiyetini insanlara anlatmak hem de bu sistemin temelinde yer alan "güven" unsurunu nasıl yeniden tesis edebileceğimize dair öneriler geliştirmek gerekiyor. Bugün

biz kurum olarak bu iki yönü de birlikte yürütmeye çalışıyoruz. Hem bilinçlendirme tarafında bir çaba içindeyiz hem de yapısal anlamda örnek bir model geliştirmeye çalışıyoruz.

Uygulama sürecimiz şöyle işliyor: Borç başvuruları internet üzerinden alınıyor. Başvuru sonrasında başvuran kişiyi arıyoruz, ya da atölyesine veya iş yerine giderek ne yapmak istediğini dinliyoruz. Daha fazla bilgi edindikten sonra hem kendi amaçlarımızı hem de karz modelinin mahiyetini anlatıyoruz. Böylece hem süreci açıklıyor hem de bilinçlendirme çalışması yapmış oluyoruz. Tabii bu süreç hâlâ sınırlı sayıda kişiye ulaşabiliyor. Sakarya içinde dahi sayılarımız düşük. Ama ulaştığımız kişilerden aldığımız geri dönüşler oldukça olumlu. Bilgilendirme sürecinden sonra borca bakış açıları değişiyor. Özellikle dini motivasyonla desteklenen bir anlatım, bu farkındalığı artırıyor. Karz borcunun sadakadan daha üstün bir iyilik olduğu yönündeki yaklaşımları paylaşıyoruz. Bu borcu verirken faizsizlik ilkesine dayandığımızı, amacımızın sadece yardım değil, alternatif bir finansal sistemin mümkün olduğunu göstermek olduğunu anlatıyoruz. Banka dışı çözümler üretmenin mümkün olduğunu vurguluyoruz. Bu süreci kişilere anlattıktan sonra, bazılarında bu anlatımın gerçekten etkili olduğunu rahatlıkla gözlemleyebiliyorum. Özellikle kadınlarda bu etki daha güçlü hissediliyor. Borcu alırken içlerinin



çok rahat olduğunu, tamamen helal bir yolla bu desteğe ulaştıklarını ifade ediyorlar. Bu bilinç, geri ödeme sürecine de yansıyor.

Aldıkları borcun helal kaynaklı olması ve sonrasında başka kişilere fayda sağlayacak olması, onları geri ödeme konusunda daha titiz ve sorumlu kılıyor. Bu yaklaşımı gerçekten uygulayan birçok kadınla karşılaştık. Erkeklerde ise bu duygusal ve ahlaki yaklaşım biraz daha zayıf kalabiliyor. Kadınlarda bu meseleyi hem bireysel hem de toplumsal sorumluluk açısından daha hassas bir noktadan değerlendiriyor. İşin bu bireysel boyutunun yanında kurumsal bir boyutu da var. Biz kurum olarak

birebir bilgilendirme yapmaya çalışsak da mevcut mevzuat bazı engeller ya da boşluklar çıkıyor. Bu boşluklardan dolayı çok sağlıklı ve güvenli bir zeminde hareket edemiyoruz. Çünkü bu tarz bir borç verme faaliyeti karz-ı hasen temelli bir yapı bugünkü mevzuatla tam olarak desteklenmiyor. Şu an bu çalışmayı sürdürüyoruz, ancak elimizdeki tek dayanak dernek tüzüğümüzdeki bazı maddeler. Bu da hukuki anlamda çok güçlü bir zemin oluşturmuyor. Dolayısıyla bu modelin sürdürülebilir ve yaygınlaştırılabilir olması için daha sağlam, açık ve destekleyici bir hukuki zemine ihtiyaç olduğunu düşünüyoruz.

■ **Enflasyonist bir ortamda Karz-ı Hasen uygulamalarının sürdürülebilirliği sizce nasıl sağlanabilir? Özellikle birçok kişi, "Şimdi verdiğim borcu altı ay ya da bir yıl sonra geri alırken paramın değeri düşer" düşüncesiyle borç verme motivasyonunu kaybedebiliyor. Sizce bu durumda Karz-ı Hasen borçları enflasyona endeksli hale getirilmeli mi? Böyle bir yaklaşım İslami finans ilkeleriyle bağdaşır mı?**

Verilen borçlardan enflasyon farkının alınabileceğini düşünüyorum. Bu konuda alanda çalışan birçok fıkıh hocası da aynı görüşte. Aksi takdirde karz-ı hasen uygulaması zorlaşıyor. Çünkü borç veren kişi hem iyilik yapıyor hem kardeşinin ihtiyacını karşılıyor hem kendi parasını kullanıyor ama verdiği para geri alındığında ciddi şekilde değer kaybetmiş oluyor. Geri alınan miktar eşit olsa bile enflasyon yüzünden borcun reel değeri düşüyor. Yani siz verdiğiniz miktarı geri alıyorsunuz ama enflasyon nedeniyle verdiğiniz para yaklaşık %70-80 değer kaybetmiş oluyor. Bu nedenle, özellikle enflasyonun yüksek seyrettiği bir ortamda, borcun Türkiye şartlarında enflasyona endekslenerek geri alınmasının en makul çözüm olduğunu düşünüyorum. Borç verildiği tarih ile geri ödendiği tarih arasındaki enflasyon oranı kadar fark alınması en adil yöntem olur.

Ancak biz İKSAR olarak şu anda



böyle bir endeksleme yapmıyoruz. Bunun birkaç nedeni var: Öncelikle, borç verdiğimiz kişiler genellikle düşük gelir grubundan. Ayrıca, faaliyetlerimiz henüz çok yaygın şekilde tanınmadığı için insanlar dernek ya da vakıflardan borç almaya pek alışık değiller. Bu nedenle sürdürülebilirliği gözeterek şu aşamada enflasyon farkı almıyoruz ve bu borcu onlar için bir destek olarak sunuyoruz. Bir diğer önemli sebep ise mevzuatla ilgili. Eğer borç verirken enflasyon farkı gibi bir fazlalık alırsanız, devlet bunu gelir olarak kabul ediyor ve bu durum vergilendirme sorununu beraberinde getiriyor. Böyle bir gelir elde etmek için derneklerin iktisadi işletme kurması gerekiyor. Dernekler ise iktisadi işletme olmadığı için bu durum hukuki ve mali açıdan sorun yaratıyor.

Ayrıca, kurumsal altyapı ve toplumsal bilinç tam anlamıyla oluşmadan böyle bir adıma geçmek pratikte zor. Enflasyon farkı alınmaya başlandığında, beraberinde bazı maliyetler de doğacak. Örneğin bir iktisadi

işletme kurduğumuzda, düzenli muhasebe giderleri olacak, muhasebeciye ödeme yapmamız gerekecek, ayrıca stopaj ve vergi gibi ek yükümlülüklerle karşılaşacağız. Dolayısıyla, mevzuattan kaynaklanan bu ek maliyetler nedeniyle şu anda enflasyon farkı almıyoruz. Ancak ileride, maliyetler artarsa veya borç veren kişi sayısı çoğalırsa, muhtemelen enflasyon farkı almayı denememiz gerekecek.

■ **Karz-ı Hasen'in önemli bir uygulama olduğunu belirttiniz. Ancak çalışmalarınıza baktığımızda, mudarebe, müşareke ve selem gibi birçok İslami finans enstrümanına da yoğunlaştığınızı görüyoruz. Bu çerçevede şunu sormak isteriz: Tüm bu uygulamalar arasında sizce hangi enstrümana daha fazla ağırlık verilmesi ve öncelik tanınması gerekir? Ayrıca, bu enstrümanların geliştirilmesinin mikro**



**finans kurumlarının güçlenmesine ve İslami finans sisteminin, dolayısıyla küresel finans sistemi içindeki konumuna katkısı konusunda neler düşünüyorsunuz?**

Karz-ı Hasen'i biraz daha arızı bir çözüm olarak yani insanların daha spesifik konulardaki problemlerini çözebilecek bir enstrüman olarak görüyorum. Günümüzde de kredilerin birçoğu ticari amaçlarla kullanılıyor. Bir girişimcinin bir faaliyeti hayata geçirmesi dolayısıyla kar elde edebilmesi için sermayeye yani bir nevi borca ihtiyacı var. Bunu bankalardan kredi yoluyla sağlıyor. Cüzi miktarda faiz ödüyor. Ama ödediği faizin çok yüksek

miktarında kar elde ediyor. Kredi mekanizmasının çalışma yöntemi bu şekilde. Faizli bankalara yatırılan paraların çoğunluğu orta ve düşük gelir grubuna ait. Bu gruplar vadeli mevduat hesaplarına para yatırıyor. Bu mevduatlardan sağlanan fonlar ise çoğunlukla girişimcilere, yani işletme sahiplerine kredi olarak aktarılıyor. Girişimciler bu kredileri kullanarak yüksek karlar elde ediyor. Ancak bu karı kimseyle paylaşmak zorunda kalmıyorlar. Sadece borcun faizini ödeyerek büyümeye devam ediyorlar. Bu durum, gelir dağılımı açısından ciddi bir adaletsizlik yaratıyor.

Bankadan faizli kredi alan ve işleten kişi daha hızlı büyüyor ama orta ve düşük gelir grubunda olup

vadeli mevduata para yatıran kişi ise gelirini artırmış gibi gözükse de ondan kat kat fazla arttıran başka bir grup var. Bu da gelir dağılımındaki adaletsizliği daha da arttırmış oluyor. İşte bu nedenle Karz-ı Hasen, bu tür ticari süreçlerde tek başına yeterli bir alternatif olamıyor. Asıl alternatif, ortaklık temelli finansman modelleri. Mudarebe ve müşareke gibi uygulamalar burada devreye giriyor. O yüzden en çok kullanılacak enstrüman olarak ben bu ikisinin daha önemli olduğunu düşünüyorum. Bu tür ortaklık modellerinde girişimci, elde ettiği karı yalnız başına almaz; karı paylaşmak zorundadır.

Kredi mekanizmasını sistemden çıkardığımızda, girişimcinin yatırım

yapabilmek için yine paraya ihtiyacı olacak. Bu parayı temin edebilmesi için insanları ikna etmesi gerekecek. İnsanları nasıl ikna edecek? Onlara kar vaat edecek ve onları ortak edecek. Sonuçta hem sermaye sağlayan hem de işi yöneten kişi kazancı da zarar da paylaşmış olacak. Bu da gelir dağılımı açısından çok daha adaletli bir yapı oluşturur. Bunun dışında istisna ve selem gibi uygulamalar var. Ama bunlar da asıl merkezdeki şeyler değil daha çok tali enstrümanlar olarak görülüyor. Ben burada asıl merkezde olacak olan şeyin ortaklık sözleşmeleri olduğunu düşünüyorum.

■ **Karz-ı Hasen temelli bir yapı - örneğin bir Karz-ı Hasen Vakfı - sizce melek yatırımcılık modeliyle bağdaştırılabilir mi? Bu tür bir yapı, girişimcilik ekosistemine ve start-upların gelişimine katkı sağlayabilir mi? Böyle bir vakfın kurulması, uygulamada nasıl bir etki yaratır sizce?**

Bu konuda Murat Çizakça Hoca'nın para vakıfları ve girişim sermayesi şirketleri üzerine yazdığı küçük bir kitabı vardı. O da sizin söylediğiniz gibi bir model öneriyordu. Para vakıflarının girişimcileri finanse etmesini, hatta bu amaçla bir para vakfı kurulmasını ve girişimlere ortak olunmasını savunuyordu. Bu tarz yaklaşımlar başlangıç aşaması için düşünülebilir. Ancak daha büyük yatırımlar söz konusu olduğunda,

dediğim gibi karz-ı hasen bu noktada yeterli bir alternatif değil. Sermayesi olmayan bir girişimci için küçük miktarlarla girişilebilecek projelerde Karz-ı Hasen belki kullanılabilir. Ama onun ötesine geçtiğinizde ve çok daha büyük yatırımlar yapmaya kalktığınızda Karz burada alternatif değil bence. Oraya ortaklık gibi başka çözümler getirilmelidir.

■ **İslam ekonomisi ve finansı eğitimi veren kurumlarda teori-pratik dengesi yeterince sağlanabiliyor mu sizce? Sadece finans açısından ele alındığına dair eleştiriler malum. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?**

İslam ekonomisi ve finansı eğitimi veren kurumları ikiye ayırmak lazım. Burada sizin kastettiğiniz lisans eğitimi veren kurumlar mı lisansüstü eğitim veren kurumlar mı? Bunları ayrı ayrı değerlendirmek lazım. Lisans eğitimi veren kurumlarda teori-pratik dengesinde dediğiniz durum var. Lisansüstünde de var. Lisansüstü öğrencilerin istihdam kaygısı oluyor. Bundan dolayı bu bölümün müfredatları da en pratik olarak, en kolay şekilde nerede çalışılacaksa oraya kanalize edilecek bir şekilde oluşturuluyor. Yani biraz da pratik kaygılardan ötürü bu durum söz konusu oluyor. Ki bunu es geçemezsiniz. Bu makul bir şey. Lisansüstü düzeyde de pratiğin yani İslami finans tarafının daha ön planda olmasının da birkaç sebebi var. Bunun sebeplerinden

birisi, teorik İslam iktisadı çalışmak yerine mevcut İslami finansı çalışmanın daha kolay olması. Mevcut İslami bankalar ve bunlara ait veriler var elimizde. Bunları çok daha hızlı bir şekilde yayına dönüştürebiliyorsunuz ya da tezinizi çok daha hızlı bir şekilde bitirebiliyorsunuz. Bundan dolayı İslami finans daha çok çalışılıyor.

Bu konudaki akademisyenler tarafından da benzer bir durum söz konusu oluyor. Bu alanda çalışan akademisyenlerin de daha çok çalıştığı alan İslami finans oluyor. Bunun sebeplerinden birisi de üzerimizdeki yayın baskısı. Üniversitelerde her gün yeni bir şart çıkıyor. Sürekli bir yayın baskısı ortaya çıkıyor. Bir de İslam iktisadının teorik tarafını çalışmak zor ve ciddi emek isteyen bir iş. Her ne kadar teorik anlamda İslami mikro ve makro iktisat gibi alanlarda çalışmak zor olsa da en azından İslam iktisadının temel mantığını kavradıktan sonra finans alanına yönelseniz bile bu iki alanı ilişkilendirerek alana katkı sağlamaya devam edebilirsiniz. Çünkü finans tarafında da ciddi anlamda yapılması gereken işler var. Mevcut İslami banka ve finansal kurumların ıslah edilmesi, İslam iktisadının amaçlarına daha uygun hale getirilmesi gerekiyor. Bu kurumlarla ilgili hâlâ ciddi problemler var. Öte yandan, İslam iktisadının özüne ve ruhuna uygun yeni finansal kurumlar da geliştirmemiz gerekiyor. Bu da çalışılması gereken önemli bir alan. Dolayısıyla, illa İslam iktisadının

teorik yönüyle uğraşmak zorunda değilsiniz. Finans alanında çalışarak da bu kurumların tasarımı veya dönüşümü yoluyla İslam iktisadının amaçlarıyla uyumlu çözümler üretilebilir. Bu şekilde teori-pratik arasındaki açığı bir nebze olsun kapatabiliriz diye düşünüyorum.

■ **Bir konuşmanızda Mücahit Özdemir hocanın mikro finansın teorisini, sizin ise pratiğini çalıştığınızı ifade ediyorsunuz. Bu durum, İslam ekonomisinin teori-pratik dengesini kurma açısından oldukça anlamlı bir örnek sunuyor. Çalışma alanınızın gelişimi açısından bakıldığında, eşzamanlı yürütülen bu çalışmaların böylesine verimli bir çıktıya dönüşmesi sık rastlanan bir durum değil. Bu uyumun, danışman hocalarınızın aynı kişi olmasından kaynaklandığını söyleyebilir misiniz?**

Evet, ikimizin de danışman hocası Fatih Savaşan. O bana teklif etmişti bu konuyu. Böylece birbirimizi tamamlamış olduk. Ben doktora tezinde hocaya üç tane konu getirmiştim. Kooperatif, güven ve bir konu daha vardı. Üçü de ayrı makaleydi ama hepsini birbiri ile tamamlayacak şekilde ve üçünün de birbiriyle irtibatlı olduğu üç ayrı makale yapmayı düşünüyordum. Kooperatif çalışmak istiyordum. Bu konu da İslam iktisadına çok uygun bir kurum. Ne yazık ki Türkiye'de kooperatifin olumsuz

bir algısı var. Ama baktığınız zaman bankadan daha İslami bir kurum olduğunu söyleyebiliriz. Oy hakkınız sermayenizle doğru orantılı değil herkesin tek oy hakkı oluyor. Dolayısıyla bu konularla alakalı bir doktora çalışması yapmak istiyordum.

Fatih hoca bana başka bir konu önerdi. O dönemde Mücahit hocayla çalıştıkları doktora tezini yeni bitirmişti. Bana mikro finansın pratik tarafıyla ilgili sahada deneyim ve buna ilişkin uygulamalı tez yapalım diye bir öneri getirmişti. Sahada bunu uygulamak bana da cazip geldi ama zor olacağını biliyordum. Şu an mesela ona cesaret edemeyebilirim. Bir dernek kuracağız dedi. Bu kurumun borç verip veremeyeceğine dair zaten bir belirsizlik var. Kurarken birtakım zorluklar yaşamıştık zaten. İlk başta bir katılım bankası bünyesinde olsun diye düşünmüştük. Çünkü dünyadaki İslami mikro finans örneklerinde katılım bankalarının bünyesinde mikro finans kurumları var. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyeti yapıyorlar. Biz burada bir bankayla anlaşarak deneysel bir şube açalım dedik. Yani bir katılım bankasıyla anlaşalım ve onun şubesinde operasyon yürüsün ama onun takibini hepsini ben yapayım diye düşünmüştüm ilk başta.

Bankalarla görüştük ama hiçbiri buna olumlu yaklaşmadı. Sonra bankalarla uğraşamayız diye düşündük ki zaten bazı bankalar biz zaten Karz-ı Hasen veren bir vakıf kuracağız dediler. O yüzden böyle

bir şey yapmayalım dedik. Onlar da bize biz vakıf kurduğumuzda siz gelin verileri falan her şeyi sizinle paylaşıyoruz dediler. O vakıf kurulmadı. 2018'de kuracakları hatta kurmak üzereyiz demişlerdi. Biz de onu beklemeyelim bu işe başlayalım dedik ve dernek olarak kurduk. Bu şekilde ilerledi işler ama hamdolsun güzel oldu. İnsanlara dokunmuş olduk. İslam iktisadının sadece teorik düzeyde değil pratikte de uygulanabileceğini bence göstermiş olduk. Her ne kadar çok büyümekte en azından insanlara temas etme imkanını bulduk. Doktora tezlerinde de bu tür tamamlayıcı çalışmalar güzel olabiliyor. Burada da problemlerden bir tanesi hocaların birbirlerinden haberdar olmaması durumu maalesef.

■ **Bu süreçte insanlarla temas ettiğinizden bahsettiniz. İnsanların İslami finansal okur yazarlığı nasıldı sizce?**

İslami finansı yalnızca murabaha ile anlatmak mümkün değil. Bunu açıkça görüyoruz. Bu nedenle murabaha dışındaki alternatif finansal enstrümanlara odaklanmamız gerektiğine inanıyorum. Çünkü murabaha ile bu işin sürdürülebilir olmayacağı kanaatindeyim.

Zaman zaman şu tür kısır döngülerle karşılaşıyoruz: Örneğin İKSAR olarak tarım sektörüne, yani çiftçilere yönelik özel borç ürünleri sunmak istedik. Bu kapsamda ziraat odasına gittik. Karşımızda çiftçilikle uğraşan yönetim kurulu



üyeleri vardı. Amacımız İKSAR'ın ne yaptığını anlatmak ve çiftçilere nasıl ulaşabileceğimizi konuşmaktı. Konuya girişte, "İslami finans alanında çalışıyoruz" diyerek söze başladık ki bizi ve amacımızı daha iyi anlasınlar. Ancak 'İslami bankalar' ifadesini duyunca, 'Bugün de katılım bankalarından geldiler; orada da kâr payı varmış' şeklinde tepki verdiler. Kimi katılım bankasını ilk kez duymuş, kimi de kâr payının faizle aynı olduğunu düşünüyordu. Hatta bunu alaycı bir dille ifade ettiler.

Genel olarak İslami finansal okuryazarlık seviyesi oldukça düşük. Katılım bankalarının ne olduğunu bilmeyen büyük bir kesim var. Bilenler ise onları konvansiyonel bankacılıkla aynı uygulamaları

yapan kurumlar olarak görüyor. Bu algıyı kırmak ve insanlara anlatmak ciddi emek gerektiriyor. Ancak elimizdeki tek anlatım aracı murabaha olunca, bu da ikna edici bir güce sahip olmuyor. Bu nedenle bankalar, ürün çeşitliliğini artırmalı ve bu ürünleri güçlü argümanlarla destekleyerek anlatmalı ki finansal okuryazarlık düzeyi de yükselsin.

■ **Röportajı sonlandırmadan önce, sizin eklemek istediğiniz başka bir konu varsa memnuniyetle dinlemek isteriz.**

Maruf Vakfı, ASRIAD bünyesinde işleyen bir kurum sanırım. Reel sektörle ne kadar temas halindesiniz bilmiyorum ama bu duruma benzer bir durum bizim hedef kitle için değil iş adamları için

de geçerli. İş adamları da -bir kısmı dediğim şekilde bakıyor bir kısmı da her ihtimale karşı katılım bankaları ile irtibatla kalalım şeklinde bakıyor. İş adamlarının fıkıhla irtibatları ve farkındalıklarının oldukça zayıf olduğunu söyleyebilirim. Biz TÜBİTAK projesi kapsamında bu durumu yakından gözlemleme şansı elde etmiştik. Onların da İslami finansal okur yazarlıklarının oldukça zayıf olduğunu söyleyebilirim.

Değerli katkılarınız için çok teşekkür ederiz. Paylaştığınız görüşler bizim için son

derece kıymetliydi. Zaman ayırdığınız ve düşüncelerinizi samimiyetle paylaştığınız için tekrar teşekkür ederiz.

**Hasan ATİK**

Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi Doktora Programı,  
Maruf Vakfı İEE Araştırmacısı



# MARUF VAKFI İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ 2024-2025 BAHAR DÖNEMİ

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Entitüsü, Yüksek Lisans ve Doktora öğrencilerine yönelik bahar dönemi ders programı 1 Mart 2025 itibarıyla başladı. Enstitü bünyesinde Yüksek Lisans öğrencilerine yönelik Kur'an-Sünnet ve Ekonomi, İslam Ekonomisi Okumaları, Ekonomiye Giriş dersleri verilirken Doktora öğrencilerine yönelik Kur'an-Sünnet ve Ekonomi, Ekonomi ve Ahlak, İslam Hukuk Felsefesi (Makasidu-ş Şeria) dersleri verilmektedir.

Kur'an-Sünnet ve Ekonomi dersleri Enstitü Başkanı Sıtkı AbdullaHoğlu tarafından verilmektedir. Ekonomiye Giriş ve Ekonomi ve Ahlak dersi Doç. Dr. Hakan Kalkavan tarafından, İslam Ekonomisi Okumaları dersi Maruf Vakfı Araştırmacısı Esmâ Vatandaş tarafından, İslam Hukuk Felsefesi dersi ise Sıtkı AbdullaHoğlu tarafından verilmektedir.

Enstitü bünyesinde yetişmiş araştırmacılarımız ise çeşitli

iktisadi kavramların yeniden kritiğini yapmaktadırlar. Ana akım iktisadın temel kavramları olan "değer", "para", "doğal kaynaklar", "kalkınma" kavramlarının modern tanım ve bağlamlarından koparılıp yeniden düşünülmesi üzerinde çalışmalarını yürütmektedirler. İslam varlık anlayışı üzerinden kavramların yeniden düşünülmesini amaçlayan bu çalışma, kitap projesi kapsamında ele alınmaktadır.

Enstitümüz çeşitli program



ve projelerle, akademik süreç takipleri ve seminerleriyle ders dönemine devam etmektedir. Bu bağlamda Yüksek Lisans ve Doktora grubu öğrencilerinin akademik süreçlerini takip eden akademik komisyonumuz bulunmaktadır. Ayrıca İslam varlık anlayışı doğrultusunda seminer programları da düzenlemektedir. 2024-2025 bahar ders dönemi ise A. Ayhan Çitil'in "Mevcut İktisadi Düzenin Cenderesinden Nasıl Kurtulabiliriz?" başlıklı semineri ile başlamıştır. Seminerde "faiz ve entropi ilişkisi", "zamanın nesnelleşmesi veya nesneleştirilmesi", "değer" ve "nesne" konularına değinilmiştir. Bu seminerde bahsi geçen temel konular, vakıf araştırmacıları tarafından müzakere edilmiş ve

daha sonra Ayhan Çitil ile birlikte kolokyum düzenlenerek tekrar tartışılmıştır.

Yıl sonunda ise yüksek lisans ve doktora araştırmacılarımız sunumlarını gerçekleştirmişlerdir. Yüksek lisans grubundan Abdurrahim Abduganiev: İslam Ekonomisi Bağlamında Ekonomik Politika Belirsizliğinin Ölçümü ve Önemi, Ahmetcan Yurt: İktisadi Kalkınma, Vergi, Yatırım ve İşbölümü Açısından İbn Haldun ve Adam Smith'in Karşılaştırılması, Kübra Kaya: İslami Referanslı Tüketim Ürünlerinin İslami İlkeler Bağlamında Değerlendirilmesi, Merve Karaman: Türk Muhafazakâr Düşüncesinde Sermayeye Bakış: Hareket Dergisi Üzerinden Bir

Okuma başlıklı sunumlarını gerçekleştirmişlerdir. Doktora grubunda ise Elif Sağlık: İktisadi Değer ve Ahlaki Sınırlar: İslam Ekonomisi Bağlamında Bir Değerlendirme, Gökhan Kara: Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Siyasal Söylemin İslam İktisadi Kavramlarıyla ve/veya Ahlaki-Ekonomik Kavramlarla Temsili (2001-2025), Emin Gürsoy: Fiyatların Değişimi ve Borcun Zamansal Değeri: Maruf Endeks Denemesi, Nur Köstepen: Ebussuud Efendi'nin Fetvalarında Hukukî ve İktisadî Yorumlar: Osmanlı'da Alım Satım ve Piyasa Düzeni, Nurbanu Tekin Özmen: İslam ülkelerinde İslami-Ekonomik Kalkınmaya Güncel Bir Bakış başlıklı sunumlarını gerçekleştirmişlerdir.

**Nurbanu Tekin Özmen**

Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı  
Doktora Programı, Maruf Vakfı İEE Doktora Programı

# BİR İSLAM EKONOMİSTİ VE AKTİVİSTİ: HURŞİD AHMED

İslam İktisadı denilince akla öncü belli şahsiyetler gelmektedir. Bunların her biri çok değerli ve mümtaz şahsiyetler olup kıymetleri paha biçilemezdir. Bu şahsiyetlerden bir tanesi de hiç şüphesiz ki merhum Prof. Dr. Hurşid Ahmed'tir. Gerek akademik sahada yaptığı teorik çalışmalarla gerekse de pratikte verdiği mücadelelerle o İslam iktisadının simge isimlerinin en önemlilerindedir. Geçtiğimiz günlerde vefat etmiş olması tüm İslam iktisadı camiasında derin bir hüzne sebebiyet vermiş ve Maruf Bülten'in bu sayısında şahsiyet yazısında onu anmamıza vesile olmuştur. Allah kendisine rahmetiyle muamele eylesin.

Hurşid Ahmed, 23 Mart 1932 yılında Hindistan'ın Delhi şehrinde Urduca konuşan ve soyunun Hz. Ebu Bekir (ra)'a dayandığı bir aile içinde dünyaya gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın daha başlarında dünyaya gelen Ahmed'in babası aktif olarak siyasetin içerisindeydi ve Delhi Müslüman Birliği Çalışma Komitesi üyesiydi bununla birlikte bölünme planını onaylayanlar arasındaydı. 1947'de Pakistan ve Hindistan'ın



ayrılmasının ardından ailesi ile birlikte Pakistan'a taşınıp Lahor eyaletine yerleştiler. Oradaki Lahor Hükümet Kolej Üniversitesi'nde işletme ve iktisat fakültesine girdi. İlk akademik Makalesini 1949

yılında yani henüz 17 yaşındayken *Muslim Economist* isimli dergide İngilizce olarak yayınladı. 1952'de üniversiteyi bitiren Ahmed, Ebu Ala Mevdudi'nin felsefi eserlerini okumaya başladı. Akabinde ondan

büyük ölçüde etkilendiği için Mevdudi'nin Pakistan'daki siyasi partisi olan Cemaat-i İslami'ye katıldı. Bu süreçte Cemaat Partisi için gerek okul içinde gerek okul dışında pek çok yerde siyasi programlar düzenledi ve aktif rol oynadı. Muhammed İkbâl ve Ebul Ala Mevdudi'nin her ikisinden de entelektüel olarak nasibini almış olsa da tercihini dünya görüşünü daha İslami ve o günün korkulu rüyası olan komünizm furçasına uzak olarak değerlendirdiği Mevdudi'den yana yapmıştı. Bununla birlikte aynı çizgide gördüğü Muhammad Asad (Leopold Weiss) 'ın Batı medeniyetine karşı eleştirel fikirlerinden de etkilendiği görülmektedir.<sup>1</sup>

1952'de baro sınavını başarıyla vererek mezun olduğu üniversitenin İslam Hukuku ve Şeriat fakültesine dahil oldu. Üniversitede İslam hukuku dersleri verirken bir yandan da partide aktif olarak yer almaya devam etti. Lahor'daki şiddetli İsyanların ardından Ahmed, Penjab Polis Departmanı tarafından Parti çalışanlarının toplu tutuklanmasından kaçmak için kalıcı olarak çalıştığı üniversiteden ayrılıp Karaçi'ye taşındı.<sup>2</sup>

Hurşid Ahmed Karaçi'de 1958 yılında görünmez el ve kapitalizm üzerine Adam Smith'in temel çalışmalarını içeren tezini savunduktan sonra

Karaçi Üniversitesi'nde ekonomi alanında yüksek lisans derecesiyle mezun oldu. 1965 yılında Birleşik Krallıkta doktora bursu kazandı ve eğitimine Leicester Üniversitesi Ekonomi Fakültesi'nde devam etti. 1967-1968'de İslami Ekonomi Hukuku konulu doktora tezini başarıyla sunup doktor unvanı aldı. 1970'te İngiltere'ye temelli taşındı ve Leicester Üniversitesi'nde akademisyen olarak görev yapmaya başladı. Ahmed 1973 yılında Leicester'da İslam Vakfı'nı kurmuştur. Bu vakıf yaptığı çalışmalarla Batı'da İslam düşüncesinin gelişmesi ve ilerlemesine öncülük etmiştir.<sup>3</sup>

1988'de İslam Kalkınma Bankası tarafından ödüllendirilen Ahmed, 1990'da ise Suudi Arabistan'da Kral Faysal Ödülü ile ödüllendirilmiştir. 1998'te LaRiba isimli Amerikan finans evi tarafından faizsiz ekonomi ve finans üzerine yaptığı çalışmalar için ödüllendirilen Ahmed, 2011'de ise kendi ülkesi Pakistan'ın en yüksek sivil nişanı olan Nişan-i İmtiyazi ile ödüllendirilmiştir. 2022'de ise İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM) 'dan "Hayat Boyu Başarı" ödülü almıştır.<sup>4</sup>

Entelektüel meselelerinde başı çeken mevzu Müslümanların neden geri kaldığı ve neden bir türlü ivmelenemedikleridir. İslam'ın özüne dönüşün Tecdit ve İhya fikrinin kendi fikir dünyasını

oldukça etkilediğini söylemek pekâlâ mümkündür. Çözümün Kur'an ve Sünnet'e geri dönmek olduğunu, din ve dünya hayatını ayırmanın mümkün olmadığını Müslümanların kavraması gerektiğini savunur. Müslüman'ın gelenekçi olamayacağını İslam'ın dinamik ve yenilikçi bir din olduğunu ve bu yüzden de İslami eğitimin bu yönde yenilenmesi gerektiği de onun zaviyesinden önemli bir meseledir. İslami Diriliş Hareketi denilen bu hareket örnek aldığı birçok alimle birlikte onun için de mezhepler üstü bir kimliğe sahipti ve samimi olan tüm Müslümanları ihata etmekteydi. Ahmed de bu mezhepler çatışmaların Müslümanları geriye götürdüğü kanaatindeydi. Ne modernistlerin Batı'ya karşı olan körü körüne savunuculuğu ne de muhafazakarların Batıyı topyekun reddetmesi gibi bir çözümlü benimsemeyordu. Hurşid Ahmed bu iki yaklaşım arasında bir orta yol tutturulabileceğine inanıyordu. İslam ekonomisinin önemi de işte burada ortaya çıkıyordu. İslami ekonominin kendi duruşuna ve karakterine sahip olması gerektiğini savunan Ahmed onun Müslümanlar için kritik olan önemini günümüzde yapılan her İslami-ekonomik ve finansal faaliyetin global dünyadan çok izole ve kendi halinde olması cihetinden eleştiriyordu.<sup>5</sup>

Pakistan'ın kuruluşunun ardından

1 Mehboob el Hasan "Meeting with History: A Conversation with Prof. Khurshid Ahmad : An Islamic Economist and Activist

2 Musaji, Imran. "Profile of Khurshid Ahmad". The American Muslim website.

3 Pakistan Senatosu Web Sitesi

4 <https://islamicconomicsproject.com/2025/04/14/prof-khurshid-ahmad/>

5 Mehboob el Hasan , "Meeting with History: A Conversation with Prof. Khurshid Ahmad), An Islamic Economist and Activist

İslami şuuru benimseyebilmesi ve laiklik fikrinden uzaklaşması için mücadele veren Cemaat Partisi'nde aktif siyasette olduğu dönemlerde bu emel uğruna Karaçi'de 1963 'te İslam Araştırmaları Akademisi kuruldu ve kendisi ilk genel sekreteri oldu. Benzer şekilde Lahor'daki İdara Maarif'el İslam Vakfı'nda Başkan yardımcısı oldu. Bu şekilde kurumlarla entelektüel ve aynı zamanda siyasi bir devrimi gerçekleştirmek için yoğun çabalar sarf etti. Anayasal bir kurum olan ve ülkedeki hiçbir kanunun Kur'an ve Sünnet çizgisinden şaşmamasına yardımcı olan İslam İdeoloji Konseyi'nin hükümet nezdinde üye olmasa da daimi danışmanlık yaptı. Bu konsey ülkenin mevcut yasalarının hepsini inceleyip Kur'an ve Sünnet'e aykırı olup olmadıklarını tespit etti. Bu kurulun ülkenin İslamileşmesine katkısının hükümet tarafından dikkate alınmadığını ifade etse de kurulun tarihi başarısının İslami bankacılık ve finans alanındaki rapor ve 1980 tarihli Ribanın ortadan kaldırılmasına ilişkin Rapor olduğunu düşünmektedir. Bu sunumda saatlerce konuşan bir

danışman olduğunu ifade eden Ahmed, bunun gerçek anlamıyla bir dönüşüme hizmet ettiğini ifade etmektedir.<sup>6</sup>

İslami bankacılığın teorisi ve pratiği arasında bir uçurum olduğunu dile getiren Ahmed bunun sebebini hükümetin bu uyarılama konusunda yetersiz kalması, çalışanların donanımlı olmaması ve raporları parçalayarak hayata geçirip bütünü es geçmeleri gibi sebeplere bağlamakta. Bununla birlikte kendisi dünyada İslami bankacılığın geldiği noktayı üç ana boyutta eleştirmektedir: Uyarılama yapılırken Makasıdu'l Şeria'nın görmezden gelinmesi, murabaha gibi belirli fıkhi araçlara çok fazla güvenilmesi, İslami ekonomik vizyonun tüm hatlarıyla benimsenmemesi ve kabul edilmemesi. Aynı zamanda İslami bankacılığın müşterisinin de Kar-zarar ortaklığı bilincine sahip olması gerektiğini ifade etmektedir. Bunlar günümüz İslami bankacılık anlayışına bakıldığında gerçekliği açık olarak görülebilecek handikaplardır. Bu adımı fazlaca önemser ve hakkını teslim etse

de şu anda yeni bir adım atılması gerekti aksi takdirde bunun sonunun bir felaket olacağını düşünmektedir.<sup>7</sup>

Hurşid Ahmed, 23 Mart 2025 tarihinde, Leicester İngiltere'de 93 yaşında iken ahirete irtihal etmiştir.<sup>8</sup> Kendisi yaptığı ilmi faaliyetlerle ve aktivist yönüyle hayatı boyunca İslam'a ve İslam İktisadına hizmet etmiş ve dolu dolu bir yaşantı geçirmiştir. Bu dünyaya sadaka-i cariyeye mukabilinde bırakmış olduğu bazı önemli eserleri: İslam Ekonomisi Çalışmaları (1980), İslam'ın Para ve Mali Sistemine Doğru (1981), İslami Bir Çerçeve Ekonomik Kalkınma (1979), Kalkınmaya İslami Bir Yaklaşım: Bazı Politika Sonuçları (1994), Çağdaş Ekonomik Zorluklar ve İslam (2002) Kitapları Arapça, Fransızca, Türkçe, Bengalce, Japonca, Almanca, Endonezce gibi birçok farklı dile çevrilmiş ve insanlara ışık tutmuştur. O bu dünyadan ebediyete göç etmiş olsa da onun gerek akademik başarıları gerekse İslami muharrir kimliği nesiller boyu Müslümanlara ilham vermeye devam edecektir. Allah ondan razı olsun.<sup>9</sup>

## KAYNAKÇA

Mehboob el Hasan , "Meeting with History: A Conversation with Prof. Khurshid Ahmad), An Islamic Economist and Activist" Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies, 4-1&2 (March 2011), pp.74-123

Musaji, Imran. "Profile of Khurshid Ahmad". The American Muslim website. [The American Muslim \(TAM\)](http://www.americanmuslim.com)

<https://archive.md/20121221081415/http://www.senate.gov.pk/ShowMemberDetail>.

<sup>6</sup> A.g.e.

<sup>7</sup> A.g.e.

<sup>8</sup> <https://islamicconomicsproject.com/2025/04/14/prof-khurshid-ahmad/>

<sup>9</sup> <https://islamicconomicsproject.com/2025/04/14/prof-khurshid-ahmad/>

**Merve Karaman**

İstanbul Üniversitesi İktisat Doktora Programı,  
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı



# MEVCUT İKTİSADİ DÜZENİN CENDERESİNDEN NASIL KURTULABİLİRİZ?

Prof. Dr. Ayhan Çitil tarafından verilen "Mevcut İktisadi Düzenin Cenderesinden Nasıl Kurtulabiliriz?" başlıklı seminer, 1 Mart tarihinde Maruf Vakfı merkezinde gerçekleştirilmiştir. Seminerde, çağdaş ekonomik yapının birey ve toplum üzerindeki etkileri ele alınmış; bu yapının neden olduğu sorunlar felsefi, sosyolojik ve iktisadi perspektiflerden tartışılmıştır. Ayrıca, mevcut sistemin ötesine geçebilme imkânları üzerine

alternatif yaklaşımlar sunulmuştur. Çitil, seminerde bilim ve metafizik ilişkisini temel alan bir içerik sunmuştur. Seminerde, bilim ve metafizik ilişkisi bağlamında gerçekleşen dönüşümün yanı sıra, bu dönüşümün iktisatla ilgili metafizik boyutunda yapılan tartışmalara da değinmiştir. Çitil, akademik alanda hâlâ süregeldiğini belirttiği diyalektik/cedelik tartışmalarının, iktisat alanındaki ana akım projelerle

paralel bir biçimde devam ettiğini vurgulamıştır. Ardından, iktisat ile *cedeli* tartışmalar arasındaki ilişkinin anlamını açıklamış ve mevcut iktisadi düzenin cenderesinden kurtulma imkanına yönelik iki öneri sunmuştur. Son olarak, Çitil, faiz meselesine dair bir değerlendirme yapmıştır.

Çitil, "Günümüzde iktisat bir bilim veya bilim olmaya çalışıyor" ifadesinin ardından, "bilim" ile

ne kastedildiğini izah etmiştir. Bu bağlamda Aristoteles'e atıfta bulunarak, bilginin Aristoteles dönemine kadar dayandığını belirtmiştir. Bilimden yana olan Aristoteles'in, mantığı temellendirmesinin ardından, mantığın ilk uygulamasının «*burhani bilgi*» üretmek olduğunu ifade etmiştir. Başka bir deyişle, *burhani bilgi*, bir şeyin veya fenomenin nedeni olduğu ve o şeyin zorunlulukla böyle olduğu bilindiğinde, o şey "*burhani bilgi*" olarak kabul edilir. Yani, belirli kesin öncüllere ulaşılır; burada büyük öncüllere başvurulurken, bazı şartlar küçük öncüllerle ifade edilir ve buradan çıkarılan sonuç bilimsel bilgiyi oluşturur. Örneğin, "Dünya güneşin etrafında dönüyor" ifadesi bir bilgi olarak verilebilir, ancak bunun delillendirilmesi basit bir eylem değildir. Nitekim, bir şeyin bilimsel olarak bilinmesi esasen zordur. İktisat da benzer şekilde bir bilim olma çabasıdır. Dolayısıyla bir takım yasalardan hareketle fenomenleri ve olguları açıklamaya çalışmakta; enflasyon, gelir dağılımı gibi fenomenlerin neden ve nasıllığının anlaşılmasına odaklanmaktadır.

Çitil, seminere, Aristoteles temelli düşünüş biçiminin, semavi dinlerin de etkisiyle klasik dönemde değişime uğradığına dair bir ifade ile devam etmiştir. Ona göre, bu bakış açısı değişime uğramış ve bunun sonucunda daha yeni bir Platoncu bir versiyonu ön plana çıkarmıştır. Çitil sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: «Söz konusu bu

bakış açısında, bir şeyi en iyi bilmenin yolu onu ilk nedenden itibaren bilmektir. Burhani bilgi, bu şekilde elde edilir." Bu yeni anlayışla birlikte, metafizik ile bilim birbirine iç içe geçmiştir. Klasik dönemde de bu anlayışın var olduğu görülmektedir. Örneğin, İbn-i Sina hem bir tabip hem de bir metafizikçidir. Bunun yanı sıra, bu yeni düşünüş biçimi, "*teleolojik*" olarak kavramsallaştırılan belirli bir doğa ve tabiat anlayışını da beraberinde getirmiştir. *Teleolojik anlayış*, her şeyin bir amacı veya gayesi olduğu fikrini içermektedir. Bu anlayışın fıkıh ilminde de etkili olması, İslâm dünyasında bu düşünüş biçimine bir konfor alanı sağlamıştır. Gündelik yaşamla ilgili pratik faaliyetler ile varoluşa dair açıklamalar arasında bir çatışma değil, bütünlük hâkim olmuştur. Bu durum, özellikle Müslüman bilim insanlarının çalışmalarını kolaylaştırmış; bilimsel araştırmalar, bu teleolojik doğa anlayışı içerisinde sistematik bir biçimde sürdürülebilmiştir.

Seminer, Aristotelesçi ve Platoncu anlayışların çerçevesinden çıkılması suretiyle büyükün bozulduğu ifadesiyle devam etmiştir. Çitil'e göre, *teleolojik anlayış* yerini tam karşısı olan *mekanik tabiat* anlayışına bırakmıştır. Bu yeni anlayışta dışsal kuvvetler devreye girmiştir. Söz konusu anlayışa göre, örneğin Newton mekaniği ilkesinde bir cismin hareket etmesi artık dışsal bir kuvvete tabi kılınmıştır. Bu metafizik anlayış, matematiğin imkanlarını kullanarak fenomenlerin

betimlenmesiyle öngörülebilirliğin güçlenmesini sağlamıştır. Nitekim, bu yeni anlayış çok başarılı olmuş, teknoloji ve sanayi devrimi gibi alanlarda yeni bir gelişim süreci getirmiştir. Bununla birlikte, insanoğlu bu süreçte bir süre adaptasyon konusunda zorluklar yaşamıştır. Bu adaptasyon sürecindeki parçalanmışlıktan nasıl kurtulmamız gerektiği ise seminerin ana konularından biri olmuştur.

Çitil, metafizik anlayışının önemine vurgu yaparak, bunun evvel/ahir, mebdel/meal gibi temel konuları da kapsayan zengin bir içeriğe sahip olduğunu belirtmiştir. Zira bu anlayış, «Evren-Tanrı ilişkisi» ve «Bu evrende nasıl bir canlı varlık var?» gibi temel ontolojik sorulara yönelik açıklamalar geliştirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, metafiziğin bilimden ayrıştırılması bu önemli soruları ortadan kaldırmaz; aksine, bu sorulara olan merak daima devam eder.

Çitil, pozitif bilimlerin ortaya çıkışına değinmiştir: Alman felsefeci Immanuel Kant, fiziğin başarısına dayanarak -kendi ifadesiyle- yanlış doğa anlayışına yol açan metafizik anlayışını akademik söylemin tamamen dışına itmiştir. Düşünmenin, ilginin olgularla ve fenomenlerle sınırlandırılması, pozitivist düşünme biçiminin ortaya çıkışına yol açan eleştiriye oluşturmuştur. Bu eleştiri, bir tür metafiziğin elenmesini beraberinde getirmiştir. Hatta Kantçı çerçeveye, bu elenmenin bir parçası olmuştur. Nitekim günümüz bilim anlayışı



ile karşı karşıya kalınmıştır. Başka bir deyişle, bilimin meşruiyeti, gerekçelendirme bağlamına dayandırılmıştır. Fenomenlerin matematiksel olarak tanımlanması, bilim alanında büyük bir ilerleme ve zenginleşmeye yol açmış, bilimsel anlamda bir patlama yaşanmıştır. Nihayetinde, olgulara yönelik artan ilgi, bilimsel bir yolun açılmasına sebep olmuştur. Ancak, bu noktada tekrar vurgulamak gerekir ki, bu düşünüş biçimi, metafizik bağlamındaki soruları ortadan kaldırmamıştır.

Çitil, yukarıda bahsi geçen sözlerine, bilim ile metafizik sorularına cevap arayan düşünce biçiminin gelişimiyle devam etmiştir: Örneğin, günümüzde fizikçiler *rasyonel kozmoloji* ile ilgilenmektedir. Bu bağlamda, "Evrenin başı ve sonu var mıdır?"

gibi sorular ortaya çıkmaktadır. Söz konusu tartışmalar, bilimsel alandan çok, ağırlıklı olarak metafizik alana kaymakta ve ilginç bir şekilde akademinin anaakım projelerini şekillendirmeye başlamaktadır. Ancak nihayetinde, bu durum farklı bir boyuta evrilir ve tüm dini değerler sorgulanmaya başlanır. Başka bir deyişle, asıl mesele ideolojik yüklü tartışmalara dönüşmektedir. Müellif, bu noktada akademideki asıl probleme işaret etmiştir. İdeolojik arka plandaki tartışmaların, herhangi bir sonuca varmasına yönelik desteğin lehte mi yoksa aleyhte mi olduğu konusu oldukça problematik bir durumdur. Yani, "akademik tartışmaların bir parçası olmalı mıyız?" veya "akademide kendime inandığım şekliyle bir yer var mı?" gibi sorular ön plana çıkmaktadır. Nitekim, akademinin dönüşümü

bu bağlamda bir karmaşıklığa yol açmıştır.

Çitil, bilginin İslamileştirilmesi girişimlerine değinerek, bu konuda dikkatli olunması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre, mevcut bilgi üretim tarzları devam ederken, bu bilgilerin çıktılarının yorumlanması veya kendine benzetilmeye çalışılması doğru bir yaklaşım olmayabilir. Ayrıca, İslam medeniyetinin yüzyıllar önce bilime yaptığı katkıları vurgulayarak, -onun söylemiyle- kendi arsamıza «gecekondu» yapılması girişimini anlamsız bulduğunu belirtmiştir. Nihayetinde, birinci sınıf bilim yapabilmek için metodolojik bir tanım bulunmalı ve bu bilim alanında güvenle çalışılabilmelidir. Çitil, bu öngörünün eksikliği nedeniyle günümüzde Müslüman düşünürlerin akademik camiada

eğreti bir duruş sergilediklerini ileri sürmüştür. Nitekim müellif bilimin dışında kalmaksızın, ilgili tartışmaların farkında olmak suretiyle bilimin içinden geçmenin gerekliliğini öngörmüştür.

Seminer, Çitil'in iktisat alanındaki bilimsel tartışmaların varlığını ifade etmesiyle devam etmiştir. Çitil'e göre, «devlet müdahalesi iyi midir, kötü müdür?» ya da «enflasyon sadece para meselesi midir?» gibi tartışmalara katılmanın bir sakıncası yoktur. Ancak, bu tür tartışmaların temel alınması, sorunumuzun çözümü için yeterli bir sebep olmayacaktır. Çünkü iktisat, doğrudan hayatla ilgili bir alandır. Dolayısıyla, bu noktada asıl önemli soru, "Mevcut iktisadi düzenin cenderesinden nasıl kurtulabiliriz?" sorusudur. Aksi takdirde, sadece bilimsel çerçevede sınırlı kalan tartışmalar içinde "kaybolma" riskiyle karşılaşılabilir

Çitil bu noktada üç önemli mottoya dikkat çekmiştir:

1. Einstein'ın, "Aynı şeyleri aynı şekilde yaparak farklı sonuç beklemek aptallıktır."
2. Adorno'nun "Yanlış hayat, doğru yaşanmaz."
3. Marx'ın, "Hiç kimse, içinde yaşadığı iktisadi düzenden daha ahlaklı olamaz."

Çitil, kalkınma konusunda örnek teşkil eden Japonya'yı ele alarak, bir kültürün nasıl bir iktisadi düzende mutlu ve başarılı olacağı meselesinin, istatistiki

sonuçlardan daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, kültürel bağlamda şekillenen bir iktisadi düzen, iktisadi cendereden kurtulmakta oldukça etkili bir rol oynar. Bu noktada, söz konusu cenderenin aşılması için bizim yapmamız gereken ise, kendi kültürümüze, Kur'an ve Sünnet'e yönelmektir.

Çitil, Marx'ın emek-değer teorisine atıfta bulunarak artı değeri ele almıştır: Bu bağlamda, yöneten-yönetilen ilişkisi büyük önem taşımaktadır. Başka bir deyişle, sermaye sahibi, belirli bir yönetim biçimiyle verimliliği sağlamak ve bu süreçte Marx'ın nesnel ve öznel tartışmaları dikkate değer bir yer tutmaktadır. Ayrıca, Çitil tam istihdam meselesine de dikkat çekmiş, bir toplumda sürekli bir yoksul sınıfının var olmasının, beklenenden çok daha ciddi problemlere yol açabileceğini ifade etmiştir.

Çitil, sözlerine bir felsefi teviller önerisiyle devam etmiştir. Bu öneri, "Âdemoğlunun, sözleri ve isimleri ilişkilendirerek, belirli içerikleri kalıcı bir biçimde, zamanın kayıtlarına tabi olmaksızın sunabileceği" şeklinde özetlenebilir. Örneğin, "kalem kutusu siyahtır" ifadesi, dile getirilmiş bir düşünceyi içerir. İlginç olan ise, bu ifadenin zamana tabi olmamasıdır. Başka bir deyişle, dil aracılığıyla sunulan olgu ve içindeki nesne, akıl tarafından zamansal kayıtlardan koparılır ve böylece sunulur. Ayrıca, hissetme ile ilgili alan sürekli değişirken, dil aracılığıyla sunulan düşünce,

zamanı aşan bir kalıcılığa sahiptir. Âdemoğlu, nesneyi bilerek ve zamanı aşan bir şekilde nesneyi karşısında konumlandırmayı fark eden bir varlık olarak "zamanı nesneleştirilen" biridir. Burada şunu ifade etmek gerekir ki, zaman farkındalığı hayvanlarda da mevcuttur; ancak "zamanı nesne olarak fark etmek" yalnızca âdemoğluna mahsustur.

Seminer, âdemoğlunun yeryüzüne birbirine düşman ve haset duygularıyla indiği ifadesiyle devam etmiştir. Çitil'e göre, yeryüzünde eşit kalabilmenin imkânı yoktur. Çünkü Âdem, yeryüzüne indiğinde masumiyetini kaybetmiş ve husumet duygularına yönelmiştir. Bu noktada, Çitil, Marx'ın zaman değeri teorisini yeniden gündeme getirmiştir. Zira, sömürü unsuru haline gelen iktisadi düzenin kaynağı bu teoriyi dayanmaktadır. Çünkü yaşamın idamesi için gerekli tüm faaliyetler zamana bağlıdır ve âdemoğlu, zamanı nesneleştirerek, birbirinden üstün olma çabasıyla bir cendereye hapsolmuş durumdadır.

Çitil, seminerin sonunda kapitalist bir düzen içinde Müslümanca bir yaşam sürmenin imkansızlığına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, giderek Yahudileşen iktisadi cendereden kurtulabilmek için bir öneri sunmuştur. Öneri, bir haftanın 8 güne çıkarılmasıdır. Böylelikle, pazartesi günü başlayan hafta, salı günü sona erecek ve hafta 4+4 olarak ikiye bölünebilecektir. Sonuç olarak, «her işi iki kişinin yapması» ile ikinci 4

gün, bireyin kendisine ayırabileceği bir zaman dilimi olarak kalacaktır. Bu düzenlemenin, işsizlik sorununa çözüm sağlayarak tam istihdamın önünü açacağı öngörülmektedir.

Seminerin son konusu, faiz meselesi olmuştur. Çitil, henüz tam olarak nihayete erdirmemiş faiz konusundaki görüşünü, zamanla ilişkilendirerek açıklamıştır. Bu bağlamda, "zamanın yönü"ne vurgu yaparak evrendeki düzensizliğin artma eğiliminden bahsetmiştir. Canlı olarak âdemi, entropik düzene tabi bir varlık olmasına rağmen, mevcut evrenin sürekli düzensiz gidişatına direnen bir varlık olarak görmüştür. Ancak, Çitil'e göre mevcut iktisadi düzen, değeri tamamen zamanla ilişkilendirip onun üzerinden ticaret yapmaya başladığında, yani zamanı bir fiyat olarak kullanarak faizden bahsettiğinde, âdemin üzerine tasarrufta bulunabileceği ve dağılmasına engel olabileceği bir düzen imkanını elinden almaktadır. Bu noktada, Allah (c.c.) tarafından kurulan düzende, âdemoğluna verilen halifelik görevine karşı bir savaş açılmakta ve her türlü düzensizlik ortaya çıkmaktadır.

Çitil'in seminere dair son sözleri, "düşünme" odaklı olmuştur. Onun ifadesiyle, "Düşünelim, fakat biraz daha derin cedeli meseleler üzerine düşünülmesini vurgulamıştır. 'Nasıl Müslümanca yaşayabiliriz?' sorusunu ele alırken, naslarla ve tevillerle olan irtibatımızı güçlendirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Özetle Çitil'in ifadesiyle, yanlış bir hayatı düzeltmeden, doğru bir yaşamın yollarını arayamayız.



### Abdurrahim Abduganiev

İstanbul Üniversitesi İslam İktisadi ve Finansı Yüksek Lisans Programı,  
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

Genellikle entelektüel yelpazenin zıt uçlarında yer aldığı düşünülen bilim ve metafizik gibi görünüşte birbirinden kopuk alanlar, dünyayı anlama biçimimizi ve dolayısıyla içinde inşa ettiğimiz ekonomik sistemleri şekillendiren ince ama derin bir dansa girişirler. Bir ekonomistken felsefeye yönelen Prof. Dr. Ayhan Çitil hocamız tarafından sunulan bu konuşma, bu karmaşık ilişkinin tarihsel gelişimini izleyen ve nihayetinde mevcut ekonomik paradigmanın radikal bir şekilde yeniden tasavvur edilmesini öneren etkileyici bir yolculuğa çıkıyor. Aristocu bilim anlayışından mekanik devrime, kalıcı metafizik sorgulamalardan tarihten alınan çarpıcı örneklere uzanan bir anlatıyla hocamız, daha insani ve tatmin edici bir yaşamın inşasına yönelik cesur bir öneri için zemin hazırlıyor.

Aristotelesçi düşünceye dayanan klasik bilim anlayışı, doğanın amaçlara göre düzenlendiği ve her şeyin belirli bir gayeye yöneldiği teleolojik açıklamalara dayanıyordu. Ancak bu anlayış, bilimsel devrimle birlikte yerini mekanistik dünya görüşüne bıraktı. Doğal olayların için amaçlarla açıklanmasından neden-sonuç ilişkileriyle anlaşılmasına doğru yaşanan bu kayma, özellikle ekonomi başta olmak üzere pek çok disiplini derinden etkiledi. Konuşmacı, bu dönüşümün ekonomik düşünceye nasıl şekillendirdiğine, insan davranışı ve piyasa dinamiklerine ilişkin modeller ve varsayımlar

üzerinde nasıl etkili olduğuna dikkat çekti. Bununla birlikte, bilimsel yöntemlerin egemenliğine rağmen konuşma, metafizik soruların kalıcı varlığına ve etkisine de vurgu yaptı. Varlık, değer ve gerçekliğin doğasına ilişkin meseleler, çoğu zaman fark edilmeden bilimsel araştırmaların yürütüldüğü çerçeveleri etkiler ve elde edilen sonuçların yorumlanmasında rol oynar. Konuşmacı, özellikle kişisel inanç ve değerlerin nesnel bilgi arayışıyla kesiştiği noktada akademisyenlerin karşılaştığı zorluklara da samimiyetle değindi.

Ekonomik sonuçlar üzerinde ekonomik olmayan faktörlerin derin etkisini göstermek için konuşmacı, II. Dünya Savaşı sonrası Japonya'nın ekonomik dönüşümünü çarpıcı bir örnek olarak sundu. Bu örnek, kültürel değerlerin, toplumsal uyumun ve ortak amaç duygusunun ülkenin olağanüstü ekonomik toparlanmasındaki kritik rolünü vurguladı. Böylece ekonomik başarının yalnızca maddi ya da mekanik faktörlere değil, toplumun sosyal, kültürel ve hatta metafizik temellerine sıkı sıkıya bağlı olduğuna güçlü bir biçimde dikkat çekti. Bu çerçevede konuşma, günümüz ekonomik durumuna yönelerek, tam istihdam kavramına odaklanıyor. Konuşmacı, mevcut ekonomik sistemlerin çoğu zaman bu temel hedefi gerçekleştirmekte başarısız olduğunu, bunun ise bireysel refah ve toplumsal istikrar üzerinde ciddi

sonuçlar doğurduğunu öne sürer. Dini anlatılardan faydalanarak insan varoluşunun doğasına dair daha derin sorulara yönelen konuşmacı, ekonomik hayatımızı nasıl örgütlediğimizin bu varoluşsal sorularla yakından ilişkili olduğunu gösterir. Bu sorgulama, insan varlığını yalnızca maddi ve işlemsel boyutlarda ele alan yaklaşıma güçlü bir eleştiri getirir ve ekonomik sistemlerin insan ihtiyaçları ve arzularını daha bütüncül bir anlayışla ele alması gerektiğini öne sürer. Konuşmacı, mevcut kapitalist sistemin gerçekten tatmin edici bir insan deneyimi sunmaktan uzaklaştığına dair açık bir kaygı dile getirir ve radikal bir alternatifin zeminini hazırlar.

Konuşmacının önerisinin temelinde, çalışma haftasının yeniden tasavvur eden cesur bir fikir yer alır: Sekiz günlük bir döngüde bireylerin dört gün işe, kalan dört günü ise kişisel gelişim, toplumsal katılım ya da anlamlı görülen diğer faaliyetlere ayırması. Bu öneri, işsizlik, iş-yaşam

dengesizliği ve modern çalışma hayatına eşlik eden yabancılaşma gibi sorunlara çözüm olabilecek bir potansiyel taşır. Tam zamanlı istihdamı geleneksel beş günlük haftadan ayırarak Ayhan Çitil hoca, bireylerin kendilerini keşfetmeleri, topluluklarına katkı sunmaları ve yalnızca ekonomik verimlilikten ibaret olmayan etkinliklere zaman ayırmaları için bir toplum hayal eder. Ancak bu dönüşüm, zihniyet



değişimini ve çalışma, üretkenlik ve ekonomik faaliyetin amacı hakkında kökleşmiş varsayımların sorgulanmasını gerektirir.

Sonuç olarak bu konuşma, eleştirel düşünmeye ve mevcut ekonomik kalıpların ötesine geçme cesaretine güçlü bir çağrıdır. Hem bilimsel titizliğin hem de metafizik

sorgulamanın dünyayı ve içinde yaşadığımız ekonomik sistemleri anlamada kalıcı önemine vurgu yapar. Etik, sosyal ve kültürel boyutları yalnızca ekonomik hesaplamaların yanında değil, merkezinde tutan bütüncül bir yaklaşımı savunarak konuşmacı, ekonomik faaliyetin sadece maddi birikim değil, daha insani, tatmin

edici ve sürdürülebilir bir yaşamı mümkün kılacak şekilde yeniden tasarlanması gerektiğini öne sürer. Önerilen sekiz günlük hafta, bu temel önceliklerin yeniden değerlendirilmesine yönelik güçlü bir sembol olarak öne çıkarılabilir ve insanlığın refahını gerçekten önceleyen bir ekonominin inşasına yönelik kararlılık çağırısıdır.

**Kübra Kaya**

29 Mayıs Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Yüksek Lisans Programı,  
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

**Maruf Vakfı'nda "Mevcut İktisadi Düzenin Cenderesinden Nasıl Kurtulabiliriz?"** başlıklı

seminerini sunan Ayhan Çitil modern bilim anlayışı ile metafizik arasındaki kopuş, insanın kendilik bilinci, iktisadın mevcut yapısı ve bu yapının insan üzerindeki etkilerini felsefi bir zeminde sunmuştur. Seminere Aristoteles'in "burhanî bilgi" kavramı ile başlanılarak bilmenin yalnızca malumat edinmek değil, nedenini de kavrayarak zorunlu bilgiye ulaşmak olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede iktisadın da bilim olma iddiası sorgulanmıştır. Klasik düşünce sistemlerinin metafizikle iç içe geçmesi ve modern dönemde mekanik doğa tasavvuruna geçişin insanı anlamada yetersiz kaldığı vurgulanır. Kant'tan itibaren metafizik dışlanmış, ancak soruları ortadan kalkmamıştır. Yapay zeka, eşref-i mahlukatlık, insanın yeryüzündeki konumu gibi meseleler tekrar gündeme gelmiştir.

Seminerin en önemli kısımlarından biri, insanın dil ve düşünme melekesi sayesinde hem kendini hem de zamanı ayrı ayrı nasıl fark ettiğine odaklanır. Hazret-i Âdem'in yasak meyveyi yemesiyle birlikte çıplaklığını fark etmesi bir tür benlik bilincinin ve utanma duygusunun doğuşu olarak yorumlanmıştır. Düşünce melekesi, insanın zamanı ve nesneyi dışsallaştırarak kavrayabilmesini sağlamış, bu ise hem kendilik bilincinin doğuşuna



hem de başkalarının nazarına açık hale gelmeye yani haya duygusuna sebep olmuştur.

İktisadî düzene dair eleştirilerde mevcut sistemin yapısal şiddet ürettiği vurgulanır. Tam istihdam sağlanamayan, sürekli bir işsizler sınıfı barındıran bu düzen bireyleri mutsuzluğa ve kendi potansiyelini gerçekleştirememeye mahkum eder. Adorno'nun "yanlış bir hayat doğru şekilde yaşanmaz" sözüyle bağlantı kurularak kapitalist zaman anlayışının değiştirilmesi gerektiği savunulur.

Bu bağlamda Ayhan hoca "haftayı sekiz güne çıkarma" önerisiyle radikal bir çözüm sunar: Dört gün çalışma, dört gün bireyin manevi, sosyal veya kişisel gelişimine

ayrılmış bir zaman. Bu öneriyle işsizlik azaltılabilir ve insanlar zamanlarını daha anlamlı biçimde değerlendirebilir.

Son olarak zamanla ilişkili faiz meselesine değinilmiştir. Zamanı meta haline getirmenin insanın ilahî halifelik misyonuna aykırı olduğu vurgulanmıştır. Zaman üzerinden yapılan değer üretimi insanın özgür tasarruf alanını daraltır ve Cenab-ı Hakk'ın koyduğu düzene karşı bir harp anlamı taşır. Bu bağlamda, insanın zamanla olan ilişkisini adalet ve denge temelli bir yapıya kavuşturmak için faizli sistemin gözden geçirilmesi ve yerine insan onurunu merkeze alan bir düzenin inşa edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.



## DÖNGÜSEL EKONOMİ

Çağımızın en temel problemlerinden biri, doğal kaynakların hızla tükenmesi ve artan atık miktarının çevreyi tehdit eder hale gelmesidir. Bugün birçok ülke, ekonomik sistemlerini çevresel sürdürülebilirlik ilkeleriyle yeniden düşünmeye başlamıştır. Bu tartışmalar içerisinde öne çıkan yaklaşımlardan biri de "döngüsel ekonomi"dir. Kaynakların verimli kullanılması, ürünlerin ömrünün uzatılması ve atıkların yeniden değerlendirilmesi gibi hedefler

üzerine kurulu olan bu sistem, aslında İslam ekonomisinin de temel ahlaki ve iktisadi ilkeleriyle örtüşmektedir. Zira İslam, israfı yasaklar, kaynakların bilinçli kullanımını emreder ve toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmeyi teşvik eder.

Döngüsel ekonomi, klasik "al-kullan-at" modelinin aksine, ürünlerin mümkün olduğunca uzun süre sistemde tutulmasını ve her aşamada yeniden

değerlendirilmesini hedefler. Bu anlayış hem ekonomik hem de çevresel sürdürülebilirliği esas alır. Örneğin bir ürün bozulduğunda çöpe atmak yerine onarmak, bir kıyafet eskidiğinde dönüştürerek tekrar kullanmak ya da atıkları ayrıştırarak yeniden üretime sokmak bu modelin pratik örneklerindedir.

Bu yaklaşım İslam ekonomisinin temel değerleriyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Kur'an-ı Kerim'de geçen "Yiyin, için fakat israf etmeyin.



Çünkü Allah israf edenleri sevmez" (A'râf, 7/31) ayeti, kaynak tüketiminde ölçülülük ve bilinçli davranmayı emreder. Döngüsel ekonomi de tam olarak bu ölçülülük anlayışını ekonomik sisteme taşır.

İslam'da mülk, nihai anlamda Allah'a aittir; insana ise bu mülk, geçici ve sınırlı bir şekilde emanet edilmiştir. Bu nedenle insan, tasarruf ettiği mülk üzerinde adaletli, sorumlu ve emanete uygun bir tutum sergilemekle yükümlüdür. Döngüsel ekonomide de benzer şekilde, kaynakların sadece bugünün değil, gelecek nesillerin de hakkı olduğu vurgulanmaktadır. Geri dönüşüm, yeniden kullanım ve sürdürülebilir tasarım gibi ilkeler, "emanete riayet" ve "kul hakkı" gibi İslami kavramlarla da doğrudan ilişkilendirilebilir.

Bugün bazı büyük firmalar döngüsel ekonomi prensiplerini

uygulamaya başlamıştır. Mobilya firmaları eski mobilyaları geri alıp yeniden üretime kazandırmakta, teknoloji firmaları eski telefonları parçalayıp tekrar değerlendirmektedir. Bu tür uygulamalar, yalnızca ekonomik fayda değil; aynı zamanda toplumsal ve çevresel sorumluluk bilinci de üretmektedir. Bu bilinç, İslam ekonomisinin "insan-toplum-çevre" dengesine dayanan yapısıyla paralellik göstermektedir. Ancak bu uygulamaların hâlâ sınırlı ölçekte kaldığı ve daha çok "yeşil pazarlama" aracı olarak kullanıldığı yönünde eleştiriler de mevcuttur. Gerçek bir dönüşüm için bu yaklaşımların sistematik politika ve toplumsal bilinçle desteklenmesi gerekmektedir.

Döngüsel ekonomi, günümüzün çevresel ve ekonomik sorunlarına karşı geliştirilen modern bir çözüm modeli gibi görünse de özünde

insanın tüketim alışkanlıklarını yeniden sorgulamasını isteyen daha derin bir yaklaşımı barındırmaktadır. Ancak döngüsel ekonomi modeli, mevcut kapitalist sistemin temel üretim ve tüketim kalıpları içinde uygulanmaya çalışıldığında zaman zaman çelişkiler doğurabilmektedir. Sürekli büyümeyi hedefleyen ekonomik yapılar içinde döngüsellik sınırlı kalmaktadır. İslam ekonomisi de asırlardır bu sorgulamayı ahlaki ve sosyal temellerle yapmayı öğütlemektedir. Bu bağlamda döngüsel ekonomi, İslam'ın israf karşıtı ve adalet merkezli yaklaşımıyla birlikte düşünüldüğünde yalnızca çevre için değil, insanlık için de bir umut kapısı olabilir. Tüketimin değil, tasarrufun; israfın değil, dönüşümün egemen olduğu bir ekonomi modeli bu şekilde mümkün olmaktadır.

Kübra KAYA

29 Mayıs Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Yüksek Lisans Programı,  
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

## İSTİĞNA

İstiğna kelimesi, Arapça "ğ-n-y" kökünden gelir ve sözlükte; muhtaç olmamak, kendine yeterli olmak, ihtiyaç duymamak, başka birine el açmamak gibi anlamlara gelir. Bu kökten gelen "ğani" kelimesi, "zengin", "ihtiyaçsız" manalarını taşıırken; istiğna, "gönül zenginliği", "kanaatkârlık" ve "vakar" gibi anlamlar kazanır. İslam ahlakında ise istiğna, bireyin Allah'tan başka hiçbir varlığa muhtaç olmadığını bilincinde olarak, maddi ve manevi anlamda başkalarına el açmaması, gönül tokluğu ve kanaatkârlıkla yaşaması anlamına gelir. Aynı zamanda insanın elindeki razı olması ve Rabbine olan güveniyle başkasına muhtaç olmadan yaşama bilinci geliştirmesidir. Bu yönüyle istiğna kanaat ve teslimiyet hâlidir.

Kur'an-ı Kerim'de istiğna kavramı hem Allah'a hem de insana nispet edilerek çeşitli bağlamlarda yer alır. Teğabun Suresi 6. ayette "Allah ganiydir (hiçbir şeye muhtaç değildir), hamîddir (övgüye layıktır)" buyrulur, mutlak istiğna yalnızca Allah'a atfedilir. Buna karşılık Alak Suresi 6-7. ayetlerinde, "Gerçekten insan kendini ihtiyaçsız gördüğünde azar" buyrulur, insanın kendini yeterli ve kimseye muhtaç değilmiş gibi görmesinin onu sınır tanımayan, ölçüsüz ve kibirli bir tavra sürüklediği ifade edilir. Burada eleştirilen, insanın gerçekten ihtiyaçsız olması değil ihtiyaç duymadığı vehmine kapılarak Allah'a karşı bağımsız ve sorumsuz bir tutum geliştirmesidir. Kur'an'da istiğna,

sadece ihtiyaçsızlık olarak değil bu ayetteki gibi nankörlük, kibir ve Allah'a yönelmekten uzaklaşma anlamında olumsuz bir şekilde de değerlendirilmiştir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in hadislerinde ise istiğna, daha çok bir fazilet, bir gönül hâli olarak teşvik edilmiştir. "Zenginlik, mal çokluğu ile değil; gönül tokluğu ileler" (Buhârî, Rikâk, 15) hadisi bu yaklaşımın en güzel ifadesidir. Hz. Peygamber'in hayatı da istiğnanın örnekleriyle doludur. Elinde imkân olduğu hâlde sadeliği ve kanaatkârlığı tercih etmiş, hiçbir zaman başkalarının eline gözdikmemiş, ümmetini de bu duruşa davet etmiştir.

Aynı zamanda bu duruş, İslam iktisadında mal ile insan arasındaki ilişkinin ahlaki temelde şekillenmesi gerektiğini gösterir. Efendimizin hayatında görülen istiğna hâli, mülkü mutlak sahiplikten çıkararak emanet bilinciyle kullanmaya, serveti ise sadece bireysel refah aracı değil, toplumsal denge unsuru olarak görmeye yönelir.

Risale-i Nur'da ise istiğna, özellikle hizmet ehli için bir vakar, güvenilirlik ve bağımsızlık vasıtası olarak ele alınır. Bediüzzaman Said Nursî'ye göre, dinî hizmetlerde bulunanlar istiğna sahibi olmalı, toplumdan gelen mali yardımlar karşısında dikkatli ve mesafeli davranmalıdır. Zira hizmetin sürekli maddi taleplerle iç içe olması hem niyetin selametini riske atar hem de hizmetin toplum nezdindeki itibarını zedeleyebilir. Nursî, hizmetin izzetini koruyabilmenin yolunun, kalben ve fiilen el açmamaktan geçtiğini vurgular. Bu tavır, sadece bir ahlak ilkesi değil, aynı zamanda ekonomik

bağımsızlığın ve manevi itibarı korumanın da gereğidir. İslam iktisadı açısından bakıldığında, bu yaklaşım hem emek karşılığının meşru ve ahlaki sınırlar içinde alınmasını hem de sadaka ve yardım gibi mekanizmaların suistimal edilmemesini temin eder. İstiğna, böylece hem kişisel hem kurumsal düzlemde ahlaki-finansal dengenin temelini oluşturur.

Çağdaş İslami düşüncede ise Osman Nuri Topbaş, istiğna kavramını ahlaki dirilişin ve iktisadi bilincin önemli bir parçası olarak yorumlamıştır. Ona göre istiğna, kalbin dünyaya karşı mesafesini koruması, elindekine razı olması ve Allah'a tam bir tevekkülle bağlanması anlamına gelir. Bu yaklaşım yalnızca bireysel ahlaki değil, aynı zamanda mal mülk karşısındaki duruşu da kapsar. Gerçek istiğna, sadece mala değil övgüye, gösterişe ve riyaya da mesafeli kalabilmeyi gerektirir. Böyle bir duruş, bireyi hem dünya nimetlerine aşırı bağlanmaktan hem de insanlardan gelecek

beklentilerin doğuracağı psikolojik ve iktisadi bağımlılıklardan korur.

İslam iktisadının ahlaki temellere dayanan ve insani yönü önceleyen yapısını en iyi yansıtan kavramlardan biri istiğnadır. İslam iktisadı üretim, paylaşım ve tüketim gibi süreçleri sadece ekonomik kavramlarla değil, ahlaki sorumluluk, kulluk bilinci ve toplumsal denge ile birlikte ele alır. Bu bağlamda istiğna, hem bireyin harcama alışkanlıklarında ölçülü davranmasını sağlar hem de toplumsal ilişkilerde vakar ve hassasiyeti korur. Her şeyin başkalarından beklenmesi, zamanla hem kişisel duruşu zayıflatır hem de ekonomik bağımlılığa yol açar. Oysa istiğna hem dışa bağımlılığı hem de iç dünyadaki dağınıklığı önleyen bir bilinç hâlidir.

Sonuç olarak istiğna, İslam iktisadında insanın mala, makama ve imkâna karşı ölçüsünü korumasını sağlayan bir duruştur. Merkezine dünyayı değil, Allah'a güveni alan bir anlayıştır.

## Kaynakça

1. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi'u's-Sahih, Rikâk, 15.
2. Kur'an-ı Kerim, Alak 96/6-7; Teğâbün 64/6.
3. "İhtiyaç", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1999, s. 404-406.
4. Osman Nuri Topbaş, "İstiğna", <https://www.osmannuritopbas.com/istigna.html>
5. "İstiğna Ahlakı", Diyanet Haber, <https://www.diyanehaber.com.tr/istigna-ahlaki>
6. Bediüzzaman Said Nursî, Risale-i Nur Külliyyatı: Sözler, Lem'alar, Mektubat, <https://risaleinur.online>
7. "İstiğna Nedir ve Nasıl Uygulanabilir?", Sorularla Risale, <https://sorularlarisale.com/istigna-nedir-nasil-uygulanabilir>
8. İstiğna, Islamic Center, 2015, <https://islamiccenter.org/wp-content/uploads/2015/08/istigna.pdf>
9. "İstiğna", Lugatim, <https://www.lugatim.com/s/istigna>
10. "İstiğna Nedir?", İslam ve İhsan, <https://www.islamveihsan.com/istigna-nedir.html>
11. Ahmet Er, "Kur'an'da İstiğna Kavramı", Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finans Araştırmaları Dergisi, c. 1, s. 1 (2014): 55-66.

**Abdurrahim Abduganiev**

İstanbul Üniversitesi İslam İktisadi ve Finansı Yüksek Lisans Programı, Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı



## İKTİSADA GİRİŞ DERS DEĞERLENDİRMESİ

Doç. Dr. Hakan Kalkavan hocamız tarafından verilen "İktisada Giriş" dersinde dönem boyunca makroekonominin temel kavramlarına yönelik iyi yapılandırılmış ve bilgilendirici bir giriş sundu. Müfredat, bir ülkenin ekonomik nabzının milli gelir hesaplamaları yoluyla tanımlanması ve ölçülmesi gibi temel bir görevle başlayarak sağlam bir altyapı oluşturdu. İlk haftalarda GSYİH, GSMH, NSYH ve kişi başına milli gelir gibi kavramların tanımlarının titizlikle ele alınması ve nominal-reel değerler arasındaki farkın açıkça ortaya konması oldukça öğretici oldu. Milli gelirin üretim, gelir ve harcama yöntemleriyle

hesaplanmasının incelenmesi, ekonomik faaliyetin nasıl kayda geçirildiğine dair kapsamlı bir bakış açısı sunmuş ve her bir yöntemin doğasında bulunan zorluklara da dikkat çekilmiştir. Ayrıca, tüketim, tasarruf ve yatırım fonksiyonlarına yapılan giriş, milli gelirin temel belirleyicilerinin anlaşılması için zemin hazırlamıştır.

Milli gelir dengesinin belirlenmesine geçildiğinde, derste klasik ve Keynesyen görüşler karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırmalı yaklaşım oldukça öğretici olmuş, toplam arz ve talebin dengesini açıklayan farklı iktisadi yaklaşımların mantığını

ortaya koymuştur. Etkin talep, enflasyonist ve deflasyonist açıklar ile çarpan etkisi gibi kavramların tanıtımı, ekonomik dalgalanmaların analizinde kullanılabilecek değerli araçlar sağlamıştır. Devlet harcamaları ve vergilendirmenin bu denge üzerindeki etkilerinin anlaşılması da önemli bir kazanım olmuş; maliye politikasının potansiyel rolünü ortaya koymuştur.

İzleyen haftalarda ekonominin parasal yönüne geçilmiştir. Ders, paranın tanımını, temel işlevlerini ve çeşitli para sistemleri üzerinden yapılan ilginç tarihsel yolculuğu açık bir biçimde sunmuştur. Mal paradan itibari para sistemine



geçişin ve Gresham Yasası'nın detaylarının anlaşılması, günümüz finansal yapısına daha geniş bir bakış sağlamıştır. Para talebinin nedenleri - işlem, ihtiyat ve spekülasyon - ile birlikte Keynes'in likidite tercihi teorisi de bireylerin para tutma motivasyonlarının kavranması açısından sağlam bir zemin oluşturmuştur. Para arzının ve M1, M2, M3 gibi ölçütlerinin tanımlanması ile Merkez Bankası'nın açık piyasa işlemleri, reeskont oranı ve zorunlu karşılıklar gibi araçlar vasıtasıyla bu arz üzerindeki etkisinin anlaşılması oldukça kritik olmuştur. Son olarak, Fisher ve Cambridge yaklaşımları üzerinden niceliksel para teorisine yapılan giriş, para arzı ile fiyat seviyeleri arasındaki ilişkiyi kavramsallaştırmak adına teorik bir çerçeve sunmuştur.

Son haftalarda ele alınan konular, ekonomik istikrarsızlıkların

temel meseleleri olan enflasyon ve deflasyonu kapsamaktadır. Ders, bu olguları açık bir biçimde tanımlamış, talep çekişli ve maliyet itişli gibi çeşitli nedenlerini incelemiş; gelir dağılımı ile istihdam üzerindeki etkilerini detaylandırmıştır. Stagflasyon konusunun tartışılması, günümüz ekonomik zorluklarının karmaşıklığını anlamak açısından özellikle önemli olmuştur. Benzer şekilde, deflasyonun açıklanması ve olumsuz etkilerinin yanı sıra olası çözüm yollarına da değinilmesi değerli bilgiler sunmuştur. Son olarak, para birimi devalüasyonu ve revalüasyonuna yapılan giriş, ekonomilerin dış dengeyi nasıl yönettiğini anlama noktasında ek bir boyut kazandırmıştır.

Geçtiğimiz haftalar boyunca ders konularının yapısı ve akışı anlaşılır, sistematik ve öğrenmeyi destekleyiciydi. Temel tanımlardan

daha karmaşık modellere ve politika tartışmalarına doğru ilerleyen yapı, makroekonominin kademeli ve bütüncül şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Sağlanan detay seviyesinin, bir giriş dersi için uygun olduğu ve temel kavramlara dair yeterli açıklama sunduğu söylenebilir. 1929 krizi veya Türkiye GSYİH verisi gibi kullanılan gerçek dünya örnekleri teorik kavramları pratikle bağlam kurmaya yardımcı olmuştur.

Sonuç olarak denilebilir ki İktisada Giriş dersi, makroekonomiye kapsamlı ve iyi yapılandırılmış bir giriş sunmaktadır. Açık tanımlar, konuların ilerleyişi ve farklı teorik bakış açılarına yer verilmesi önemli güçlü yönleridir. Bu ders, temel makroekonomik ilkelere sağlam bir zemin sunarak, iktisat alanında daha ileri çalışmalarla yönelik gerekli araç ve anlayışı kazandırmıştır.

Ahmetcan Yurt

Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Yüksek Lisans Programı,  
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

# KUR'AN SÜNNET VE EKONOMİ DERS DEĞERLENDİRMESİ (YL)



Kur'an-ı Kerim, yalnızca ibadet ve ahlaki hükümler içeren bir kitap değil, aynı zamanda bireylerin sosyal ve ekonomik ilişkilerine yön veren kapsamlı bir hayat rehberidir. Bu bağlamda, Kur'an, Sünnet ve Ekonomi dersi, ilahi mesajların ekonomik hayata nasıl rehberlik ettiğini göstererek katılımcılarına değerli bir perspektif kazandırmaktadır. Bu dönem işlediğimiz infak, malla imtihan, içki ve kumar, ahde vefa, mal sevgisi, nimetle şımarma ve cimrilik gibi konular, Kur'an ayetleri ışığında ele alınmış; bireysel ahlaktan toplumsal sorumluluğa uzanan bir ekonomik

bilinç inşa edilmiştir.

## İnfak: Allah Yolunda Harcamak

Bakara Suresi 3. ayette, "Onlar gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler." buyrulurken infak, imanın ve takvanın bir göstergesi olarak sunulmaktadır. Kur'an'da infak sadece maddi bir yardım değil, aynı zamanda sosyal adaletin ve kardeşliğin pekiştirilmesi olarak görülmektedir. İslam toplumunda ekonomik dengenin sağlanabilmesi için bireylerin kazançlarının bir kısmını

Allah rızası için ihtiyaç sahiplerine vermesi büyük önem taşır. Bu anlayış, modern anlamda gelir dağılımı adaletine yönelik güçlü bir ilahi ilkedir.

## Mal ile İmtihan

Bakara 155. ayette, "Andolsun, sizi biraz korku ve açıklıkla, mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme ile imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele!" ifadesiyle insanların mallarının ve nimetlerinin birer imtihan vesilesi olduğu belirtilmektedir. İslam, serveti mutlak bir değer olarak değil,

insanlar üzerine bir emanet ve sorumluluk olarak el alır. Bu perspektif, bireyin mala bağlılığını dengeleyerek, zor zamanlarda bile sabır ve teslimiyetle hareket etmesini öğretir. Malla imtihan olmak, sadece zenginlik değil, zaman zaman eksiklikle de imtihan olabilmektedir.

### **İçki ve Kumar: Ekonomik ve Ahlaki Bir Yıkım**

Bakara 219. ayette, "Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Onlarda büyük bir günah ve insanlar için bazı yararlar vardır. Ancak günahları yararlarından daha büyüktür..." denilerek, içki ve kumarın bireysel ve toplumsal zararlarına dikkat çekilmektedir. Bu tür alışkanlıklar, hem bireyin ekonomik kaynaklarını israf etmesine hem de toplumda sosyal çözülmeye neden olur. Günümüzde kumar ve bağımlılık ekonomilerinin büyüklüğü dikkate alındığında, Kur'an'ın bu uyarısının ne kadar ileri görüşlü olduğu görülmektedir.

### **Ahde Vefa: Ekonomik İlişkilerde Güvenin Temeli**

Maide 1. ayette, "Ey iman edenler! Akitleri yerine getirin..." buyurularak, sözleşmelere ve ahitlere bağlılık vurgulanmıştır. Benzer şekilde İsra 34. ayette, "Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir." ifadesiyle ahlaki bir sorumluluğun altı çizilmiştir. Bu ayetler, ekonomik hayatın temel taşlarından biri olan

güvenin, sözleşmelere sadakatle korunabileceğini ortaya koyar. İslam'ın bu vurgusu, modern sözleşme hukukuna da temel oluşturacak kadar kapsamlıdır.

### **Mal Sevgisi**

Tevbe Suresi 24. ayette, "De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabalarınız, kazandığınız mallar, kesatından korktuğunuz ticaret ve hoşlandığınız evler size Allah'tan, Resulünden ve O'nun yolunda cihattan daha sevgiliyse, o halde bekleyin, Allah emrini getirinceye kadar..." ifadesiyle mal ve dünya sevgisinin insanı nasıl Allah yolundan uzaklaştırabileceği belirtilmiştir. Mal sevgisi, ölçüyü aştığında kişiyi bencilleştirir ve ahireti unutturur. Bu uyarı, bireyin iç dünyasını arındırmasını ve sahip olduklarına karşı sorumlu davranmasını öğütler.

### **Nimetle Şımaranlar**

Kasas Suresi 58-59. ayetlerde, "Nice şehir halkını helak ettik ki, geçim bolluğuna şımararak nankörlük ettiler..." denilmektedir. Bu ayetler, ekonomik refahın şükür ve tevazu ile değil, şımarıklık ve azgınlıkla karşılanmasının bir milletin felaketine sebep olabileceğini bildirir. Tarihsel örnekler, nimetlere karşı sorumsuzluk gösteren toplumların sonunda yok olduğunu göstermiştir. Bu nedenle nimetlere karşı duyarlı olmak, toplumsal istikrarın da güvencesidir.

### **Cimrilik**

Nisa Suresi 37. ayette, "Onlar cimrilik ederler, insanlara da cimriliği emrederler ve Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği gizlerler..." buyurulmaktadır. Bu ayet, cimriliğin sadece bireysel değil, toplumsal ahlaka zarar veren bulaşıcı bir kötülük olduğunu ortaya koyar. Cimrilik, paylaşma ahlakını zedelerken, toplumda güveni, yardımlaşmayı ve dayanışmayı da yok eder. İslam, bu yüzden cimriliği kalpteki bir hastalık olarak görür ve tedavisini infakta bulur.

### **Sonuç**

Bu dönem boyunca işlenen konular, Kur'an'ın ekonomik hayata dair sunduğu ilke ve prensiplerin ne denli kapsamlı ve çağlar üstü olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. İnfakin fazileti, malın bir imtihan olduğu gerçeği, kumar ve içkinin zararları, ahde vefanın önemi, mal sevgisinin tehlikesi, nimetlerle sınanma ve cimriliğin kötülüğü gibi başlıklar hem bireysel arınmayı hem de toplumsal huzuru hedeflemektedir. Sıtkı Abdullahoğlu hocamızın rehberliğinde yürütülen bu ders, öğrencilerin İslam'ın ekonomik ilkelerini daha derinlikli kavramasını sağlarken, modern ekonomik meselelere de ilahi bir perspektiften yaklaşma becerisi kazandırmıştır. Bu ders vesilesiyle, ekonomik adaleti esas alan, sorumluluk ve merhamet temelli bir yaklaşımın hem dünyada hem de ahirette kurtuluş vesilesi olduğu bir kez daha anlaşılmıştır.

**Merve Karaman**

İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümü Doktora Programı, Maruf Vakfı İEE  
Yüksek Lisans Programı



## İSLAM EKONOMİSİ OKUMALARI DERS DEĞERLENDİRMESİ

Bu ders, İslam iktisadı alanındaki öğrencilere teorik ve metodolojik bir derinlik kazandırmak amacıyla tasarlanmış olup, klasik ve çağdaş metinler üzerinden yürütülen bir derstir. Ders kapsamında yapılan okumalar, İslam iktisadının tarihsel kökenlerini, ekonomik ilkelerinin yanı sıra, İslam dünyasında ekonomik düşüncenin evrimini ve günümüzdeki uygulamalarını kapsamlı bir şekilde idrak etmeyi hedeflemiştir.

Dersin akademik katkılarından birisi, öğrencilerin yalnızca kavramsal bilgi edinmesini değil, aynı zamanda eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerini teşvik etmesidir. Okuma listesi, klasik kaynakların yanı sıra modern dönem İslam iktisadı kaynak metinlerinin yer aldığı kaynakları içerecek şekilde oluşturulmuştur. Bu yaklaşım, öğrencilerin İslâm iktisadi düşüncesini tarihsel süreklilik zemininde karşılaştırmalı bir

perspektiften değerlendirmelerine imkân sunmaktadır. Ders sürecinde tartışma temelli bir yöntem izlenmiş ve öğrencilerden her hafta belirlenen kitaplara yönelik değerlendirmeler hazırlamaları beklenmiştir. Bu bağlamda ders, salt bilgi aktarımının ötesine geçerek, öğrencilere İslam iktisadına ilişkin farklı açılardan bakabilmeyi mümkün kılmıştır.

2024-2025 akademik yılı bahar



döneminde yürütülen bu ders kapsamında, İslam iktisadi literatürüne önemli katkılar sunan yedi temel eser okunmuş ve interaktif biçimde yorumlanmıştır. Bu çerçevede, ilk olarak S. M. Ghazanfar'ın *Ortaçağ İslâm İktisat Düşüncesi* adlı eseri üzerinden, klasik dönemde İslam âlimlerinin iktisadi katkıları tarihsel ve teorik bağlamda ele alınmıştır. Maruf Vakfı tarafından yayımlanan *İslâm İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim* başlıklı edisyon eser aracılığıyla, literatürdeki çağdaş yönelimler ve metodolojik yaklaşımlar karşılaştırmalı biçimde incelenmiştir.

M. N. Siddiqi'nin *İslâm Ekonomi Düşüncesi* adlı çalışması, İslam iktisadının temel kavramlarını ve yapısını ortaya koyarken, aynı yazarın *Ekonomide Devletin Rolü: İslâmî Bir Bakış* adlı eseri kamu

müdahalesi ve devletin iktisadi işlevleri bağlamında tartışılmıştır. M. A. Zerka & M. Abdulaziz En-Neccar'a ait *İslâm Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta* adlı çalışma, finansal kurumlar ve modern uygulamalar açısından dikkat çekici tartışmalara zemin hazırlamıştır.

Muhammed Bakır Es-Sadr'ın *İslâm Ekonomi Doktrini* adlı eseri, İslam iktisadının kuramsal temellerini sistematik bir doktrin çerçevesinde ele alması bakımından önemli bir tartışma alanı oluşturmuştur. Zafar Iqbal & Mervyn K. Lewis ise *Yönetişime İslâmî Bakışlar* adlı eserde kamu, ekonomi ve kurumsal yönetim meselelerine İslâmî bir perspektiften yaklaşmışlardır. Son olarak, Munawar Iqbal'ın *İslâm'da İktisadi Kuruluşlar ve Yoksullukla Mücadele* adlı eseri, sosyal adalet, kurumlaşma ve yoksulluğun

azaltılması gibi temalar üzerinden İslam iktisadının uygulamalı boyutunu öne çıkarmıştır.

Mohammad Nejatullah Siddiqi, *Ekonomide Devletin Rolü* adlı eserde konuya *İslâmî bir bakış açısı* üzerinden yaklaşmıştır. Yazar, İslâmî bir devlette asgari hayat seviyesinin garantisi, İslâmî bir devlette kamu harcamaları, İslâm tarihinin başlarında kamu borçlanması, İslâm'da uluslararası ekonomik ilişkiler ve İslâm'da gönüllü sektörün rolü alt başlıkları ile İslâmî devletin teorik ve pratik yönünü genel çerçevede ele almıştır.

Sonuç olarak, bu ders İslam iktisadi alanında akademik bir derinlik kazanmak isteyen öğrenciler için hem teorik altyapı hem de eleştirel analiz yetisi kazandıran, disiplinler arası bir perspektifle şekillendirilmiş nitelikli bir öğrenme ortamı sunmuştur.

Gökhan Kara

İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Programı,  
Maruf Vakfı İEE Doktora Programı



## EKONOMİ VE AHLAK DERS DEĞERLENDİRMESİ

Doç. Dr. Hakan Kalkavan rehberliğinde yürütülen "Ekonomi ve Ahlak" dersi, ekonomik düşüncenin ahlaki temellerini sorgulayan ve bu temelleri hem klasik hem de çağdaş düşünürler üzerinden yeniden anlamlandırılan müzakereli bir ders yapısıyla öne çıkmaktadır. Dersin merkezinde, İslam ekonomisinin sadece teknik değil aynı zamanda derin bir ahlaki zemin üzerine inşa edilmesi gerektiği görüşü yer almaktadır.

Bu bağlamda ders, Aristoteles'in erdem anlayışından, er-Râzî'nin bireyin içsel dengesi ve itidaline yaptığı vurgulara kadar uzanan felsefi bir hat içinde ilerlemektedir. Babanzâde Ahmed Naim'in

Osmanlı son döneminde ahlak-iktisat ilişkisine dair geliştirdiği kavramsal çerçeve, yerli düşünce geleneğini günümüz sorunlarıyla irtibatlandırmak açısından önemli bir köprü vazifesi görmektedir. Max Weber'in Protestan Ahlakı üzerinden kapitalist zihniyetin tarihsel temellerini sorguladığı yaklaşım da modern ekonomilerin sekülerleşmiş ahlak yapıları ile İslam ekonomisinin ahlaki vurguları arasında karşılaştırmalı analizler yapılmasına imkân sunmaktadır.

Dersin önemli bir kazanımı, günümüz dünyasında karşılaştığımız derin adaletsizlikler, gelir uçurumu, israf kültürü, çevresel krizler ve neoliberal bireycilik

gibi meseleleri sadece ekonomik modellerle değil, aynı zamanda ahlaki deformasyonlarla birlikte ele almasıdır. Bu noktada, Nuttall'ın çağdaş etik-ekonomi tartışmalarında öne sürdüğü birey-toplum gerilimi, ders boyunca yapılan müzakerelere entelektüel bir zemin sağlamaktadır.

Dersin disiplinler arası karakteri ve metin temelli yaklaşımı sayesinde hem Batı hem de Doğu düşünce geleneklerinden hareketle güncel meseleler hakkında eleştirel bir düşünce geliştirme imkânı bulmaktayız. Böylece sadece tarihsel birikimle yetinilmeyip, bugünün insanına ve toplumuna hitap eden bir ahlaki ekonomi tasavvurunun temelleri atılmaktadır.

**Muhammed Emin GÜRSOY**

Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi Doktora Programı,  
Maruf Vakfı İEE Doktora Programı

# İSLAM İKTİSAT DİSİPLİNİ USUL-METODOLOJİ DERS DEĞERLENDİRMESİ



“İslam İktisat Disiplini Usul- Metodoloji” dersi Sıtkı Abdullahoğlu Hocamız tarafından doktora öğrencilerine yönelik olarak verilmektedir. Dersimiz, Casir Avde'nin yazmış olduğu “İslam Hukuk Felsefesi: Makasidü’ş-Şeria” adlı doktora tez çalışması üzerinden işlenmektedir. İslam iktisadına özel olarak geliştirilmiş bir metodolojinin mevcut olmaması, İslam iktisat metodolojisinin İslam hukukunun genel metodolojisinden hareketle incelenmesine sebep olmuştur. Bu eksikliğe çözüm olmak amacıyla da ders kapsamında düzenli olarak İslam iktisat metodolojisinin imkânlılığı ve

böyle bir girişimin ne şekilde gerçekleştirilebileceği hakkında müzakereler yapılmıştır.

Dersimiz, “Makasidü’ş-Şeria” kavramının tarihsel gelişimi ve dönüşümü açısından ele alınmasıyla başlamıştır. İslam’ın ilk yüzyıllarında “Makasidü’ş-Şeria” kavramının (ve “Mesalih-i Müresele” gibi diğer formlarının), İslam ahkâmının güzelliklerinin neler olduğunun anlaşılmasına çalışılması şeklinde kullanıldığı görülür. İlerleyen dönemlerde ise, kavramımız fıkıh usulü ile bağlantılı bir ağırlık kazanarak İslam ahkâmının amaçlarının

ortaya çıkarılmasına yönelik çabayı ifade eder hale gelmiştir. Özellikle “Zarurat-ı Hamse (can, mal, akıl, din ve soy güvenliği)” fikrinin öne çıktığı ve İslam ahkâmının bu beş ilke ile ilişkilendirilmeye çalışıldığı görülür. Modern döneme gelindiğinde, değişen sosyo-ekonomik koşulların etkisiyle kavramın yeni açılımlar kazandığı ve yeni ilkelerin teklif edildiği anlaşılır. Ayrıca yine çağdaş İslami akımlarda Makasidü’ş-Şeria’nın ahkâm geliştirmek ve üretmek için yeni bir yöntem olarak kullanılabileceği düşüncesinin tartışıldığı da söylenebilir.



Dersimizde ele alınan bir diğer konu da analiz metodu olarak "sistem yaklaşımı"dır. Söz konusu yaklaşım, karmaşık meselelerin bir sistemin parçası şeklinde değerlendirilmesinin daha doğru anlaşılmasını sağlayacağı fikrini savunur. Buna göre sistem yaklaşımı, idrak, bütünlük, açıklık, hiyerarşi, çok boyutluluk ve amaçlılığa dayanan ve meselelerin bu yönlerini ortaya koyacak şekilde soruşturulmasını salık veren yeni bir tahlil yöntemi olarak tanımlanmaktadır.

Dersimizin ilerleyen bölümünde, klasik fıkıh mezhepleri ve usulleri irdelenmiştir. Avde çalışmasında İslam'ın geleneksel dokuz ekolünün (Hanefilik, Şafilik, Malikilik, Hanbelilik, Caferilik, Zeydilik, İbadilik, Zahirilik ve Mutezililik) her birine yer ayırmıştır. Dersin bu bölümünde, lafızcılık ve maksatçılık ayrışması üzerine yoğunlaşmış ve bu çerçevede iki yaklaşımın sağladığı fırsatlar ve yol açabilecekleri riskler tartışılmıştır. Ayrıca, fıhi hükümlere kaynaklık teşkil eden Kur'an, sünnet, icma,

kıyas vb. kavramlar üzerine detaylı bir irdeleme yapılmış ve özellikle farklı mezheplerin söz konusu kaynakları nasıl tanımladıkları ve bu kaynakları nasıl kullandıkları örnekler üzerinden değerlendirilmiştir. Bu dersler kapsamında, farklılıkların bir avantaj olduğu ve bu durumdan yararlanılarak özellikle modern zamanın çözüm arayışlarında daha esnek ve kuşatıcı bir yol izlemenin daha doğru olabileceği kanaati öne çıkmıştır.

Dersimizin diğer bölümlerinde, öncelikle çağdaş İslami yaklaşımlar olan gelenekçi, modernist ve postmodernist akımlar ve görüşler değerlendirilmektedir. Bu kapsamda çağdaş değerler ile İslam ilkelerinin uyuşması ve çatışması farklı yaklaşımların argümanları bağlamında ele alınmaktadır. Bu kısımdan sonra, Avde'nin esas amacı olan ve başlangıçta değinilen "sistem yaklaşımı" ile İslam hukuk metodolojisi geliştirme fikrine odaklanılır. Bu noktada Avde, idrak, bütünlük, açıklık, hiyerarşi, çok boyutluluk ve amaçlılık başlıklarının

her birini İslam hukuk metodoloji açısından ayrı ayrı incelemektedir. Özellikle "amaçlılık" bahsi makasid kavramı ile gösterdiği örtüşme sebebiyle üzerinde en çok durulan konudur. Son kısımda ise Avde, İslam hukuk metodolojinin daha isabetli olabilmesi için sistem yaklaşımı ile çalışılmasının doğruluğunu ve böyle bir çabanın önemli bir parçasını amaçlılık oluşturacağı için "Makasidü's-Şeria" üzerine yoğunlaşmanın gerekliliğini detaylandırmaktadır.

Dersimizde gerçekleşen müzakerelerde oluşan genel kanı, "Makasidü's-Şeria" kavramının İslam iktisadı konusunda (özellikle de modern zamanlarda) çözüm üretmek için kullanılmasının etkili sonuçları olacağı yönündedir. Ancak bu yaklaşımın riskler barındırdığı ve azami dikkat gösterilerek konunun müstakillen ele alınmasının gerekliliği de tespit edilmiştir. Bu nedenle, İslam iktisadına özel bir metodolojinin, kuşatıcı bir şekilde ve yüksek katılımlı bir çalışmayla geliştirilmesinin zorunluluğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Elif Sağlık

Maruf Vakfı İEE Doktora Programı

# KUR'AN, SÜNNET VE EKONOMİ DERS DEĞERLENDİRMESİ (DR)



Maruf Vakfı bünyesinde 2024-2025 Bahar dönemi "Kur'an, Sunnet ve Ekonomi" dersi kapsamında, ayetler ve hadisler çerçevesinde borç meselesi ele alınmıştır. Kur'an'da borç konusu, ilgili ayetler temelinde ve özellikle karz-ı hasen ile faiz bağlamında detaylı biçimde müzakere edilmiştir. Küresel borç sistemi içerisinde, borçlanmanın faiz temelli olarak uygulandığı mevcut yapının, özellikle gelir adaletsizliği gibi çeşitli sosyoekonomik olumsuzlukları nasıl beraberinde getirdiği analiz edilmiştir. Bu değerlendirmelerin ardından, Kur'an'da açıkça teşvik

edilen ve "güzel borç" anlamına gelen karz-ı hasen uygulaması, faizsiz borçlanma modeli olarak sistem içindeki yeri ve önemi açısından ele alınmıştır. Bu kapsamda, Karz-ı Hasen Vakfı ve İKSAR Vakfı gibi alanda faaliyet gösteren kurumlar kurumsal açıdan incelenmiş; uygulamanın mevcut kurumsal yapısı ve bu yapının nasıl geliştirilebileceğine dair öneriler sunulmuştur. Faizli borçlanma sistemine alternatif olarak önerilen karz-ı hasen modelinin, sistem içindeki sürdürülebilirliğini sağlamak adına enflasyon nedeniyle ortaya

çıkabilecek değer kaybı sorununa ne tür çözüm önerileri sunabileceği, ders kapsamında tartışılan önemli sorunsallardan biri olmuştur. Dersin kapsayıcı bir değerlendirmesi bağlamında, İslam düşüncesinde borç kavramının hangi boyutları içerdiği ve bu boyutların nasıl şekillenebileceği üzerine yapılan tartışmalar, konunun çok boyutlu ve derinlemesine bir perspektifle ele alınmasına katkı sağlamıştır. Bu çerçevede, Kur'an'daki en uzun ayetlerden biri olan ve borçlanmaya dair kritik kavramlar içeren Bakara Suresi'nin 282. ayeti, günümüzün temel meselelerini de kapsayan bir



metin olarak değerlendirilmiştir. Ayette geçen takva, kitabet (yazılı kayıt), şahadet (şahitlik), adalet, emniyet ve kolaylaştırıcılık gibi kavramların borç ilişkileri bağlamındaki önemi üzerinde durulmuştur. Bakara Suresi'nin 282. ayeti, sadece borç ilişkilerine dair hukuki çerçeveyi değil, aynı zamanda bu ilişkilerin dayandığı ahlaki ve toplumsal değerleri de içermesi bakımından kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Ayet, amaca yönelik bir meal olarak ele alınmakla birlikte, borçlanma ilişkilerinde uyulması gereken standartları da ortaya koyan bir temel metin olarak değerlendirilmiştir. Ayet kapsamında öne çıkan başlıklar olan adalet, şahitlikte güvenilirlik ve şüpheden uzak durma ilkeleri, borçlanma sisteminin amaçsal yönünü oluşturan temel esaslar olarak tartışılmıştır. Bu

değerlendirme sonucunda, borçlanma kavramına yönelik hem küresel hem bireysel düzeyde etkileri dikkate alan alternatif bir okuma yöntemi geliştirilmesi önerilmiştir. Dersin ilerleyen safhalarında, ahde vefa ve iş sözleşmesi temaları işlenmiştir. Bu bağlamda, İslam ekonomisinin krizlere neden ve nasıl açık olabileceği sorunsalı üzerine tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Dönem boyunca ele alınan borçlanma, iş sözleşmesi ve emek gibi temel konular; ilahi ontoloji çerçevesinde, ekonomiyi daha derinlikli bir şekilde anlamaya yönelik eleştirel bir sorgulama alanı olarak değerlendirilmiştir. Bu sorgulamalardan biri olarak emeğin mahiyeti tartışılmış; "değerin kaynağı emek midir, yoksa emekten önce de bir değer var mıdır?" sorusu çerçevesinde önemli analizler yapılmıştır. Emeğin yalnızca doğada

var olan değeri ortaya çıkardığı, kendiliğinden değer yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, Haşr Suresi 7. ayetinde geçen, emek sarf edilmeksizin elde edilen malların meşruiyetine dair ifade, emeğin değer yaratıcı bir unsur olarak mutlak kabulüne aykırı bir durum olarak değerlendirilmiştir. Bu çıkarımın bir uzantısı olarak, doğanın da hakkı olduğu ve bu hakkın insanın infak sorumluluğuyla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayetler ve hadisler çerçevesinde yapılan bu değerlendirme, doğaya karşı insanın sorumluluğunu ilahi emanet bağlamında konumlandırmıştır. Sonuç olarak, ana akım iktisadın ortaya koyduğu argümanlar, borç ve emek gibi temel konular etrafında çok yönlü olarak tartışmaya açılmış ve İslam ekonomisi düşüncesi bu eksenler etrafında yeniden boyutlandırılmaya çalışılmıştır.

Abdurrahim Abduganiev

İstanbul Üniversitesi İslam İktisadi ve Finansı Yüksek Lisans Programı, Maruf Vakfı  
İEE Yüksek Lisans Programı

# EKONOMİK POLİTİKA BELİRSİZLİĞİ ÖLÇÜMÜ VE ÖNEMİ: İKİLİ BANKACILIK SİSTEMLERİ ÖRNEĞİ



## **Ekonomik Politika Belirsizliği ve Makroekonomik Önemi**

Ekonomik Politika Belirsizliği (EPB), genel ekonomik belirsizlikten ayrılan şekilde, hükümetin politika kararlarının öngörülemez olduğunu ifade eder. Knightyen belirsizlik kavramıyla örtüşen bu durum, sonuç olasılıklarının bilinmediği koşullarda "bekle-gör" etkisine yol açar.<sup>1</sup> EPB, yatırım ve

tüketimin ertelenmesi ve istihdam ile finansal istikrar üzerinde etkili olması gibi yollarla makroekonomik değişkenleri etkiler. Yüksek EPB, sanayi üretimi ve yatırımlarda gerilemelere zemin hazırlar; finansal kurumlar ve piyasa etkinliğini olumsuz etkileyerek negatif bir geri besleme döngüsü yaratır.<sup>2</sup>

## **EPB'nın Ekonomik Etkilerinin Teorik Kanalları**

EPB'nın ekonomik sonuçları çeşitli teorilerle açıklanır. Gerçek Seçenekler Teorisi, yüksek EPB dönemlerinde firmaların geri dönülmez yatırımları ertelediğini ve belirsizlik ortadan kalkana kadar beklemeyi tercih ettiklerini öne sürer.<sup>3</sup> Bu "bekle-gör" yaklaşımı, özellikle politika

1 Econofact. "Understanding and Measuring Uncertainty." Econofact, October 26, 2017.

2 Baker, Scott R., Nicholas Bloom, and Steven J. Davis. "Measuring Economic Policy Uncertainty." The Quarterly Journal of Economics 131, no. 4 (2016): 1593-1636.

3 Baker, Bloom, and Davis, "Measuring Economic Policy Uncertainty". (2016). (s. 1593)

kaynaklı belirsizliği hedef olarak uzun vadeli sermaye oluşumunu sektöre uğratar. İhtiyatlı Tasarruf teorisi ise tüketici davranışlarını açıklar: Artan EPB, gelecekteki gelirlerin riskli olduğuna dair algıyı güçlendirir, bu da hane halklarını tüketimi azaltmaya ve şoklara karşı bir tampon oluşturmak amacıyla tasarruflarını artırmaya yöneltir. Sonuçta toplam talep daralır ve olumsuz ekonomik döngüler pekişir.<sup>4</sup> Riskten Kaçınma yaklaşımı ise EPB'nın risk primlerini yükselterek borçlanma maliyetlerini artırdığını ve kredi koşullarını sıkılaştırdığını öne sürer. Finansal kurumlar daha temkinli davranır, kredi musluklarını kısar ve bu da ekonomik faaliyetleri daha da baskılar.<sup>5</sup>

## EPB Ölçüm Metotları

Ekonomik Politika Belirsizliği ölçümü karmaşıktır ve bu zorluk bu kavramın doğrudan gözlemlenemeyen niteliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Literatürde EPB ölçümü için metin tabanlı, finansal piyasa tabanlı, anket bazlı ve ekonometrik yöntem olarak dört temel yöntem öne çıkmaktadır.

Örneğin, Baker, Bloom ve Davis (BBD) EPU Endeksi gibi metin tabanlı yaklaşımlar, gazete ve haber metinlerinde politika belirsizliğini yansıtan anahtar kelimelerin sıklığını sayarak EPB'yi ölçmektedir.<sup>6</sup> Bu yöntemin başlıca avantajları arasında, ölçümlerde nesnellik sağlayarak öznel değerlendirmelerden kaçınması ve zaman gecikmelerini minimize etmesi sayılabilir. Ancak buna karşın, kullanılan metinlerin dil yeterliliği gerektirmesi, tarafsız ve güvenilir haber kaynaklarına bağımlılık yaratması ve olası medya yanlılığı gibi sınırlamalar da bulunduğu söylenebilir.

Finansal piyasa tabanlı ölçütler, varlık fiyatlarından türetilerek EPB'yi yansıtır. Örneğin, The CBOE Volatility Index (VIX), S&P 500 endeksinin beklenen oynaklığını ifade eder. Bu yaklaşımın güçlü yönleri arasında gerçek zamanlı ve ileriye dönük bilgi sunabilmesi yer alır.<sup>7</sup> Ancak, VIX esasen finansal piyasa oynaklığına odaklanır ve her zaman genel ekonomik ya da politika belirsizliğini tam olarak yansıtmayabilir. Ayrıca, tüm ülkelerin finansal piyasalarının bu yöntemi uygulayabilecek düzeyde gelişmiş olmaması gibi bir sınırlılık da mevcuttur.

Anket tabanlı ölçüm yöntemleri, belirsizlik algılarına ilişkin doğrudan veriler toplamayı amaçlamaktadır. Örneğin, Profesyonel Tahminciler Anketi (SPF) her çeyrekte belirsizlik öngörülerine dair bilgiler sağlarken, Michigan Tüketici Anketi (MSC) hane halkı mali durumları ve geleceğe ilişkin beklentiler üzerine veriler sunmaktadır.<sup>8</sup> Bu yaklaşımın temel avantajı, katılımcıların algıladığı belirsizlik düzeyini doğrudan ölçebilmesidir.<sup>9</sup> Bununla birlikte, tahminlerde yanlışlık olasılığı ve verilerin seyrek güncellenmesi nedeniyle güncelliğini yitirme riski ve katılımcılar arasında heterojenlik gibi sınırlamalar, bu yöntemin metodolojik geçerliliği kısıtlayabildiğini söyleyebiliriz.

Ekonometrik temelli ölçümler, makroekonomik değişkenlerin öngörülemez olduğunu analiz ederek ekonomik belirsizliği sayısallaştırır. Gerçek Ekonomik Belirsizlik (REU) göstergesi, GSYH ve enflasyon gibi temel makroekonomik göstergelerin belirsizliğini ölçer. Bu yaklaşımın güçlü yönleri arasında, ortak belirsizlik unsurlarını yakalayabilmesi ve nesnel istatistiksel öngörülere dayanması yer almaktadır.<sup>10</sup> Bununla birlikte,

4 Kamila Fialová, "Understanding Precautionary Savings Behaviour: Insights from Czechia," The Social Science Journal (November 18, 2024).

5 Miguel Faria-e-Castro and Kristen Tauber, "Costs of Rising Uncertainty," FEDS Notes (Board of Governors of the Federal Reserve System, April 24, 2025).

6 Baker, Bloom, and Davis, "Measuring Economic Policy Uncertainty". (2016). (s.1594)

7 Torben G. Andersen, Oleg Bondarenko, and Maria T. Gonzalez-Perez, "VIX Maturity Interpolation" (Working Paper, August 5, 2024) (s. 1)

8 University of Michigan, Surveys of Consumers, "Surveys of Consumers," accessed May 26, 2025.

9 Federal Reserve Bank of New York, "Are Professional Forecasters Overconfident?" Liberty Street Economics, September 3, 2024.

10 Miguel Faria-e-Castro and Kristen Tauber, "Costs of Rising Uncertainty," FEDS Notes (Board of Governors of the Federal Reserve System, April 24, 2025).



genellikle geriye dönük verilerle sınırlı kalması ve ani politika değişimlerini öngörmedeki yetersizliği gibi sınırlamalar söz konusudur.

Sonuç olarak, tek bir ölçütle ekonomik belirsizlik tam olarak açıklanamaz. Bu nedenle, farklı yöntemlerin bir araya getirilmesi ve bütüncül bir yaklaşım benimsenmesi, daha tutarlı ve güvenilir sonuçlar elde etmek açısından önem arz etmektedir.

### Çift Bankacılık Sistemi

Çift bankacılık sistemi, iki paralel düzenleyici çerçevenin varlığını ifade eder. ABD'de bu sistem, eyalet

ve federal düzeydeki bankacılık otoritelerinin yan yana çalışmasını ve bankaların hangi otoriteden lisans alacaklarına dair bir seçim yapabilmesini ifade eder.<sup>11</sup> Bu çalışmada ise "çift bankacılık" kavramı, hukuki, etik ve felsefi ilkeler bakımından temelden ayrılan geleneksel finans ve İslami finans sistemlerinin eş zamanlı olarak faaliyet göstermesine atıfta bulunmak üzere kullanılmaktadır.<sup>12</sup> Türkiye, Endonezya ve Malezya gibi birçok ülkede bu yapı mevcuttur kısacası konvansiyonel bankaların yanı sıra İslami bankaların da bulunduğu ülkeler bu kategoriye girer. KPMG'nin 2024 yılı Bankacılık Sektörel Bakış Raporu'na göre, Türkiye'de katılım bankacılığı sektörünün yaklaşık %8,6'sını

oluşturmaktadır. Endonezya'da İslami bankacılık sektörü 2023'te %7,08 gibi daha küçük bir pazar payına sahipken, Malezya'da İslami finans daha olgun bir yapıya ulaşmış ve 2024 itibarıyla toplam banka kredilerinin %43'ünü oluşturur hale gelmiştir. Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) ülkeleri, Pakistan, Türkiye, Birleşik Krallık, Lüksemburg, Güney Afrika ve Hong Kong gibi örnekler de bu sistemin uygulandığı diğer ülkelerdir.<sup>13</sup>

### Çift Bankacılık Sistemlerinde EPB Ölçümüne İlişkin Zorluklar

Çift bankacılık sistemlerinde EPB ölçümü, kendine özgü zorluklarla karşılaşmaktadır. Özellikle İslami

11 Office of the Comptroller of the Currency, National Banks and the Dual Banking System (Washington, DC: Office of the Comptroller of the Currency, September 2003), (s. 1)

12 Will Kenton, Investopedia, "Dual Banking System," last modified March 27, 2023.

13 Will Kenton, Investopedia, "Dual Banking System."

finans alanında veri bulunabilirliği ve kıyaslanabilirliği açısından büyük engeller teşkil etmektedir yani standartlaştırılmış veri eksikliği, gelişmiş analitik araçların kullanılmasını sınırlamaktadır. Düzenleyici çerçeveler, İslami finansın kendine özgü risklerini tam anlamıyla kapsayamadığı için veri standardizasyonu süreci daha da karmaşıklaşmaktadır.<sup>14</sup> Ayrıca, tek bir merkezi danışma komitesinin olmamasının (Shariah Board) yanı sıra bazı seçkin âlimlerin kararlarının yoğunlaşması ve fetva farklılıklarından kaynaklanan belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Bu durum, çıkar çatışmalarını ve düzenleyici belirsizlikleri tetikleyerek, "Şerî yönetim belirsizliği" şeklinde yeni bir belirsizlik faktörü ortaya çıkarmakta ve EPB ölçümünde kendine özgü bir boyut olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla, düzenleyici uyumlaştırma ve etkin denetim bu bağlamda oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, geleneksel ve İslami finans sistemleri arasındaki uyumsuzluklar ile farklı uygulama biçimleri, EPB'nin etkilerini daha da derinleştirerek eşitsiz bir oyun alanı yaratmakta ve İslami finans sektörünün gelişimini kısıtladığını söyleyebiliriz.

## **Sonuç ve Geleceğe Yönelik Araştırma Perspektifleri**

### Ekonomik Politika Belirsizliği,

14 M. Hüseyin Bilgin et al., "Economic Uncertainty and Bank Stability: Conventional vs. Islamic Banking," Journal of Financial Stability 56 (October 2021): (s.13).

çeşitli teorik kanallar aracılığıyla yatırım, tüketim, istihdam ve finansal istikrar üzerinde çok yönlü bir etkiye sahip karmaşık bir güç olarak öne çıkmaktadır. Ölçülmesi komplike olsa da çeşitli yöntemlerle ölçülmeye çalışılmakta; bu da çoklu göstere yaklaşımını zorunlu kılmaktadır. Çift bankacılık sistemlerinde EPB'nin etkisi, faiz yasağı, risk paylaşımı ve varlık temelli olma kriteri gibi temel farklılıklar nedeniyle konvansiyonel ve İslami finans için farklı bir görünüm arz etmektedir. İslami bankalar kısmi bir dayanıklılık gösterse de bazı kırılmalıklar söz konusudur. Bu sistemlerde EPB'nin ölçülmesinde karşılaşılan temel zorluklar, veri yetersizliği ve Şerî yönetim görüş ayrılıkları gibi zorlukları içermektedir. Ekonomik politika belirsizliğini İslami bankaların da olduğu sosyoekonomik ortamda ölçülmesi ve araştırılmasında öncelikli odak alanlarını ise şu şekilde özetlemek mümkündür: İslami finans için, sektöre özgü doğası ve iç dinamikleri dikkate alınarak kapsamlı EPB endekslerinin geliştirilmesi; her iki banka modelinin uzun vadeli dayanıklılıklarının farklı EPB şokları karşısında karşılaştırmalı olarak incelenmesi; düzenleyici uyumlaştırma süreçlerine ilişkin uygun yaklaşımların araştırılması; yenilikçi ve Şerî uyumlu risk yönetimi araçlarının geliştirilmesi ve değerlendirilmesi.

## **Kaynakça**

Econofact. "Understanding and Measuring Uncertainty." Econofact, October 26, 2017.

Baker, Scott R., Nicholas Bloom, and Steven J. Davis. "Measuring Economic Policy Uncertainty." The Quarterly Journal of Economics 131, no. 4 (2016): 1593-1636.

Kamila Fialová, "Understanding Precautionary Savings Behaviour: Insights from Czechia," The Social Science Journal (November 18, 2024).

Miguel Faria-e-Castro and Kristen Tauber, "Costs of Rising Uncertainty," FEDS Notes (Board of Governors of the Federal Reserve System, April 24, 2025).

Torben G. Andersen, Oleg Bondarenko, and Maria T. Gonzalez-Perez, "VIX Maturity Interpolation" (Working Paper, August 5, 2024).

University of Michigan, Surveys of Consumers, "Surveys of Consumers," accessed May 26, 2025.

Federal Reserve Bank of New York, "Are Professional Forecasters Overconfident?" Liberty Street Economics, September 3, 2024.

Office of the Comptroller of the Currency, National Banks and the Dual Banking System (Washington, DC: Office of the Comptroller of the Currency, September 2003).

Will Kenton, Investopedia, "Dual Banking System," last modified March 27, 2023.

M. Hüseyin Bilgin et al., "Economic Uncertainty and Bank Stability: Conventional vs. Islamic Banking," Journal of Financial Stability 56 (October 2021).

**Ahmetcan Yurt**

Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Yüksek Lisans Programı,  
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

# İKTİSADİ KALKINMA ÜZERİNE: İBN HALDUN VE ADAM SMİTH

Ekonomik düşünce tarihi, farklı dönemlerde ve coğrafyalarda yaşamış düşünürlerin toplumsal sorunlara çözüm üretme çabalarıyla şekillenmiştir. Bu çerçevede, İbn Haldun ve Adam Smith'in iktisadi kalkınma konusundaki yaklaşımları, tarihsel ve kültürel bağlamları farklı olsa da karşılaştırmalı olarak ele alınmaya değer iki önemli örnektir. Ancak bu iki düşünürün fikirlerini sadece "birbirini tamamlıyor" gibi genel bir çerçeveye değerlendirmek, hem eksik hem de yüzeysel bir yaklaşım olabilir. Bu nedenle bu yazıda, yalnızca bu iki düşünürü tanıtmakla kalmayıp, kendi eleştirel yorumlarıma da yer vererek bazı temel soruları sorgulayacağım.

İbn Haldun (1332-1406), özellikle *Mukaddime* adlı eseriyle, ekonomiyi toplumun genel dinamiklerinden ayırmanın değerlendiren öncü bir düşünürdür. Ona göre iktisadi kalkınma, yalnızca üretim veya sermaye birikimi meselesi değildir; toplumsal yapı, siyasal istikrar ve ahlaki değerlerle iç içe geçmiş bir süreçtir.

İş bölümünü, emeği ve toplumsal dayanışmayı kalkınmanın temel dinamikleri olarak gören bu yaklaşım bana oldukça anlamlı gelmektedir. Özellikle bugünün ekonomik krizlerinin sadece ekonomik modellerle değil, aynı zamanda toplumsal güven ve adalet eksikliğiyle derinleştiği düşünüldürse, Haldun'un yaklaşımı güncelliğini hâlâ korumaktadır.

Öte yandan Haldun'un, "vergi oranı arttıkça vergi geliri azalır" tespitiyle, yüzyıllar sonra geliştirilmiş olan Laffer Eğrisi'ni öngörmüş olması, onun ekonomi-politik ilişkileri ne kadar derinlikli kavradığını gösteriyor. Ancak bu noktada, her ne kadar bu teori teknik olarak doğru olsa da, vergi gelirlerinin azalmasının tek nedeninin yüksek oranlar olduğunu düşünmek bence indirgemeci bir bakış açısıdır. Günümüzde vergi adaletsizliği, kayıt dışılık, zengin kesime sağlanan ayrıcalıklar gibi başka etkenler de gelirlerin azalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Haldun'un önerdiği "ölçülü devlet" yaklaşımı, bugün çok daha kapsamlı bir

çerçeveye yeniden ele alınmalıdır.

Adam Smith (1723-1790) ise *Milletlerin Zenginliği* adlı eseriyle modern iktisadın kurucularından kabul edilir. Smith'in rasyonel, çıkar peşinde koşan birey modeli ve "görünmez el" metaforu, uzun yıllar boyunca serbest piyasa ekonomisinin temel dayanaklarını oluşturmuştur. Ancak ben bu modelin bugünün dünyasında hâlâ geçerli olup olmadığını sorgulama ihtiyacı hissediyorum. Zira Smith'in savunduğu serbest piyasa, bireysel çıkarların toplamının toplumsal faydayı doğuracağını varsayarken; biz bugün bu çıkarların nasıl devasa eşitsizliklere, çevre tahribatına ve küresel krizlere yol açtığını gözlemliyoruz. Bu nedenle Smith'in fikirleri, dönemi açısından devrimsel olsa da, bugünün karmaşık sorunlarını çözmekte yetersiz kalmaktadır.

Smith'in özel mülkiyetin korunması, vergilendirme sisteminin adil ve sade olması gerektiği yönündeki düşüncelerine katılıyorum. Çünkü karmaşık, keyfi ya da zengin lehine işleyen vergi sistemlerinin



yatırımı da, toplumsal güveni de zedeleyeceği açıktır. Fakat Smith'in piyasanın kendi kendini düzenleyeceği yönündeki düşünceleri bana fazla iyimser gelmektedir. Devletin ekonomiye tamamen uzak kalması yerine, piyasayı denetleyen ve toplumsal adaleti gözeten bir rol üstlenmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu bağlamda İbn Haldun'un "devlet olmalı ama ölçülü ve adil olmalı" şeklindeki yaklaşımı daha dengeli ve sürdürülebilir bir düşüncedir.

Her iki düşünür de yatırımın kalkınma için önemini vurgulasa da, yatırımın hangi koşullarda yapılacağı konusunda farklı düşünmektedirler. Haldun, siyasal istikrar, toplumsal güven ve ahlaki düzeni ön plana çıkarırken; Smith'in düşünceleri, bireysel teşebbüs ve rekabete dayanmaktadır. Günümüz dünyasında ise bana göre bu iki yaklaşımın sentezine ihtiyaç vardır. Yani hem bireysel girişimleri teşvik eden hem de onları düzenleyen, denetleyen bir yapı inşa etmek gerekir.

Sonuç olarak, İbn Haldun ve Adam Smith farklı çağlarda ve toplumlarda yaşamış olsalar da, ekonomik kalkınma konusundaki görüşleri birbiriyle örtüşen ve birbirini tamamlayan niteliktedir. Haldun'un tarihsel ve sosyolojik temelli yaklaşımı, ekonomiyi insan ve toplum bağlamında değerlendirirken; Smith'in rasyonel birey ve piyasa merkezli yaklaşımı,

modern ekonominin yapı taşlarını oluşturur. Her iki düşünürün fikirleri bugün hâlâ geçerliliğini korumakta ve iktisat düşüncesine yön vermektedir. Bu nedenle, her iki düşünürü de tarihsel bağlamlarında

anlamakla yetinmeyip, günümüz açısından eleştirel bir süzgeçten geçirmek ve onların fikirlerini bugünün sorunlarına nasıl uygulanabileceğini tartışmak esas olmalıdır.



**Hasan Atik**

Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi Doktora Programı, Maruf Vakfı İEE  
Araştırmacısı



# AŞKIN, DÜŞKÜN, ARA SAFHA AYHAN ACAR'A

Aşkın, manzarayı seyredir. Ara Safha'dakiler manzarayı resmeder veya sergiler. Düşkünler de resim ve sergideki kaydedilmiş olanı dil ile tasvir ederler. Bu üç önermeyi şöyle uzun ve tek bir cümleyle ifade edelim; düşkün, aşkının seyrettiği manzarayı, ara safhadaki evrede resmetmesini ve sergilemesini "dil ile tasvir ederek" "takliden teşkil etmek"tedir. Bu üç unsur (aşkın, ara safha, düşkün) tek bir bireydeki evreler olarak ele alınabileceği gibi ayrı ayrı bireyler olarak da ele alınabilir. Bireyin evreleri bağlamında 0-2 yaş arası "aşkın", 2-4 yaş arası "ara safha", 4-6 yaş arası ve sonrası "düşkün" olarak nitelendirilebilir. Yani aşkın olan bebektir, böyle değerlendirmek gerekir. Aşkın'ı, bize öğretilen zaman ve mekândan aşkınlık olarak değerlendirmeyin. Aşkın, tab' edilmiş olanı, her ân tab'

edileni olduğu gibi seyredendir. Sonraki bütün tab'ları da art arda ekleyerek ara safha ve düşkün evrelerine geçecektir. O yüzden bebeğin ilk seyri (0-2 yaş arası) her anlamda çok önemlidir. Sonraki gördükleri, öğrendikleri ve tabiri caizse düşkünlükler, aşkın evresinin üzerine oturacaktır.<sup>1</sup>

Bu üç evreyi "zaman"la ilişkilendirerek okuma içindeydim. Manzara seyri olarak "ân'daki manzara" (tab'); sergi ve resimle aktarılması olarak "manzaranın kayıt altına alınması (çerçeveye oturtulması)"; dil ile tasvir edilmesi olarak "manzaranın taklidinin (sergi ve resim) teşkili (dil) yani kaydın/çerçevenin dil ile tasvir edilmesi"... Bu konu, Yalçın Koç'un Theologia'nın Esasları adlı kitabında "Dil Arkhitektonik'i" bölümünde detaylıca ele alınmaktadır. Ayrıca teoloji ve felsefenin nazariyatını

temellendirme açısından önem arz etmektedir. Kitabın tafsilatına girmeyeceğim fakat bu kitabı okuduğum sıralarda Ayhan Acar ile muhabbet halindeydim. Her perşembe Maruf Vakfı İkmal Sohbetleri'nde buluşuyor; vakfa geldiğimizde o beni soruyor, ben de onu arıyordum. Kısa sürede birbirimize alıştık ve kavramlarımıza aşına olduk. Yukarıda bahsini açtığım konuyu ona anlatınca hemen her zamanki gibi "bu konuyla ilgili ayet var" diyerek bana ayeti açtırmıştı;

*"Ey insanlar! Ölümünden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir "alaka"dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir "mudga"dan yarattık ki size*

<sup>1</sup> Yalçın Koç'un Theologia'nın Esasları eserini değerlendirirken Mehmet Parlar'ın dikkatiyle oluşturulmuş bir örnektir.

*(kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdiriyoruz.) İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hâle gelsin. Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz, onun üzerine yağmur indirdiğimiz zaman kıpırdar, kabarıp ve her türden iç açıcı çift çift bitkiler bitirir.”*

(Hac Suresi, 5. Ayet)

Ayeti ayetle bağlamanın, herhangi bir konuyla ilgili ayetlere temas etmenin, hemen her meselede Kur'an'dan bir örnek bulmanın heyecanını yaşayan Ayhan Acar, yukarıdaki ayeti "aşkın, düşkün, ara safha" bağlamında ele alınabileceğini ifade etmiş ve bu açıdan "bitki" bağlamına dikkat çekmişti. Bu ayetten hareketle bir başka ayeti de eklemişti;

*"Allah, sizi (babanız Âdem'i) yerden (bitki bitirir gibi) bitirdi (yarattı.) Sonra sizi yine oraya döndürecek ve kesinlikle sizi (yeniden) çıkaracaktır. Allah, yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır ki, oradaki geniş yollarda yürüyesiniz."*

Ayetlerde yaratılış bahsi geçtiği için sohbet esnasında konu Adem'in yaratılışına gelmişti. Al-i İmran suresinde geçen "Allah nezdinde

İsa'nın durumu Adem'in durumu gibidir. Onu topraktan var etti; sonra ona 'ol' dedi ve oluverdi."(Al-i İmran, 59. Ayet) ayet çerçevesinde Adem'in yaratılışını, topraktan var edildiğini konuştuk. Benzersiz olanı ve ilki, be'de kavramını, bitki kavramı ile birlikte düşündük. Bitki ile bağlantı kurulmasını, onun benzersiz yaratılışı misalinde düşünelim, demişti.

Düşkün bahsini konuşurken Nisa 28'i de örnek vermişti. "Allah, sizden yükümlülükleri hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır." Yaratılışı itibarıyla düşkün olan insan, aşkın iken edindiği bilgiler ve kavramlarla düşkünleşir. Düşkünden aşkına geçiş, yükümlülüklerin hafifletilmesi faaliyetidir. Nesnenin isimlendirilmesi ve isim'in üzerine geçirilen terim ve kavramlar ile insan düşkünleşir. Düşmek, esasen örtmektir. Nesneyi isimlendirmek ve isimlerinden farklı şekillerde örtmek... Kavramlar, terimler eşyayı ve isim'leri örtmektedir. Bu bağlamda örtünmek, yüklenmektir. Düşkünden aşkına geçmek, eşyaya giydirilen örtüyü kaldırmaktır. Eşyanın hakikatine ulaşmak... Allah yüklerimizi hafifletmek istiyor, diyor ayette. Zira takva, soyundurmaktır; asla/esasa ulaşmaktır. Eşyayı çeşitli isimlerden soyutlamak yani yüklerden arındırmak! Bu bizi hakikatine ulaştırır mı? Ayhan Acar, Nisa suresinin 28. ayetini söylediğinde, zihninden bunların geçtiğini bilmiyordu. Ama onu ne kadar dikkatle dinlediğimin farkındaydı. Bir sonraki hafta konuşuruz, diyerek kendimi içten içe tutuyordum. Konuşamadık. Çünkü

bütün ayetleri yüklenip gitmişti.

Bir gün öncesinde yani perşembe akşamı "ah ne cahilmişim, gençliğimde ne kadar boş şeylerle uğraşmışım. Kur'an ile çok geç tanıştım. Onun için bu kadar oluyor" diyerek hayıflandığı sözleri, sırf Kur'an'daki ayeti tam cümle olarak hatırlayamamasından dolaydı. Ben de onu Kur'an'a duyduğu bu muhabbetle hatırlayacağım. Perşembeyi cumaya bağlayan gece vefat etmişti, şaşırımtım. Zira şaşkınlığının sebebi ölümü değildi, onunla birlikte kevser ırmağı gibi akan Tevhid ilminin de kesilmesi. O kadar konuyu biriktirip gitti. Ben düşkünlüğe doğru ilerlerken meğer o aşkınlığa doğru ilerliyormuş... Bana o gün Hac suresi 5. ayeti emanet eder gibi gitti. Meğer "bilirken hiçbir şey bilmez hale gelirken" yani "yüklerinden arınırken" kupkuru toprağı ıslatıyormuş. Çift çift bitkilerin verileceği bir toprak sulama işindeymiş... Kur'an aşığı Ayhan Acar hayıflanmış olduğu şeylere, gençlik heyecanlarına (kuru toprağa) çift çift bitkiler versin diye ayet serpiyormuş.

Onunla sohbe başlayacağımız bir gün "Rızık kavramını çözebildiniz mi" diyerek, İslam ekonomisi çalışmalarının durumunu sormuştu. Rızık kavramının Kur'anî tevlini yapmamızı istiyordu. Kur'an'ı yine Kur'an ile tevil ve tefsir etmeye çalışıyordu. Bize "Kur'anî kavramların derinliğini görün" derdi. Şimdi belki Kevser'in başında Tevhid ile cümle varlığın birliğini müşahade ediyordur.

**Abdullah Kuluç**

İstanbul Üniversitesi İslam İktisadi ve Finansı Doktora Programı,  
Maruf Vakfı İEE Araştırmacısı

# FERGUSON, NİALL. PARANIN YÜKSELİŞİ: DÜNYANIN FİNANSAL TARİHİ.

Çev. Barış Pala. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

Niall Ferguson'un Paranın Yükselişi adlı eseri, modern finansal kurumların tarih kökenlerini ve bu kurumların geçirdiği dönüşüm sürecini ele almakta; paranın zaman içerisinde uğradığı biçimsel değişimden başlayarak, kredi mekanizmasının genişlemesi, bankacılığın kurumsallaşması, sigorta ve tahvil piyasalarının teşekkülü ve nihayetinde borsa sisteminin küresel ölçekte kazandığı etkiyi tarihsel bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır.

Eser, üslup bakımından akıcı ve örneklerle zenginleştirilmiş olmakla birlikte, içerik açısından hem dikkate değer tespitler hem de göz ardı edilemeyecek eksiklikler barındırmaktadır. Kitabın öne çıkan güçlü yönlerinden biri, anonim şirketlerin tarih sahnesine çıkış sürecini ve bu kurumların günümüze ulaşmasında etkili olan insanın sınırsız kazanç arzusunu isabetli biçimde ortaya koymasındır. Ferguson, finansal kurumları yalnızca teknik ve iktisadi yapılar olarak değil, aynı zamanda siyasî ve kültürel etkileri haiz toplumsal müesseseler olarak da

ele almaktadır. Medici ailesinin bankacılığın kurumsallaşmasındaki rolünü iyi aktarmaktadır.

Ferguson'un, Adam Smith'ten alıntı yaptığı metaforik anlatım, bankacılığı "gökyüzüne döşenmiş bir tren yolu"na benzetmesi (s. 48), ilk bakışta bankacılık sisteminin maliyetsiz ve sınırsız kaynak üretme kabiliyetini öven bir anlatım gibi görünmektedir. Ancak bu benzetme, dikkatle okunduğunda, aslında modern bankacılık sisteminin merkezinde yer alan "kredi yoluyla para üretimi" mekanizmasının mahiyetine dair zımnî bir eleştiri olarak da değerlendirilebilir. Zira bu sistemde para, reel üretime dayalı bir karşılıktan ziyade, büyük ölçüde geleceğe dair beklentiler ve finansal varsayımlar üzerinden oluşturulmakta; böylece gerçek bir değer üretimi değil, sanal ve çoğu zaman sürdürülemez bir değer algısı yaratılmaktadır. Bu bakımdan söz konusu metafor, sistemin kolayca ve görünürde zahmetsiz biçimde değer ürettiği izlenimini verirken, özünde ise bu üretimin çoğu zaman bir göz yanılığısından ibaret olduğuna işaret

eden bir itiraf niteliğinde olarak değerlendirilebilir.

Kitapta finansal krizler üzerine yapılan kıymetli değerlendirmeler söz konusudur. Özellikle insanların kriz sonrası kısa sürede unutkan davranarak aynı riskli işlemlere yönelmesi, insan tabiatının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Ancak Ferguson, bu tekrarın yalnızca insan doğasındaki unutkanlıkla açıklanamayacağını görmezden gelmektedir. Oysa bu döngüsel tekrarın ardında sistemin kendi iç işleyişinden kaynaklanan yapısal bir teşvik mekanizması vardır. Hisse senedi piyasalarında dalgalanma süreçleri, çoğu zaman "zero-sum game" (sıfır toplamı oyun) niteliği taşımakta; birinin kazancı diğerinin kaybı pahasına sağlanmaktadır. Bu noktada, kazananın neyin karşılığında para kazandığını sorgulamak gerekir. Yanıt çoğu zaman, "hiçbir şey"dir. Zira piyasada fiyatlar gerçek üretime değil, beklentilere yani algılara göre şekillenmektedir. Sanal değerlerin şişirilmesiyle oluşan yapay kârlar, çöküş anında ortadan kaybolmakta ve adına "kriz" denilen

büyük toplumsal bedeller ortaya çıkmaktadır.

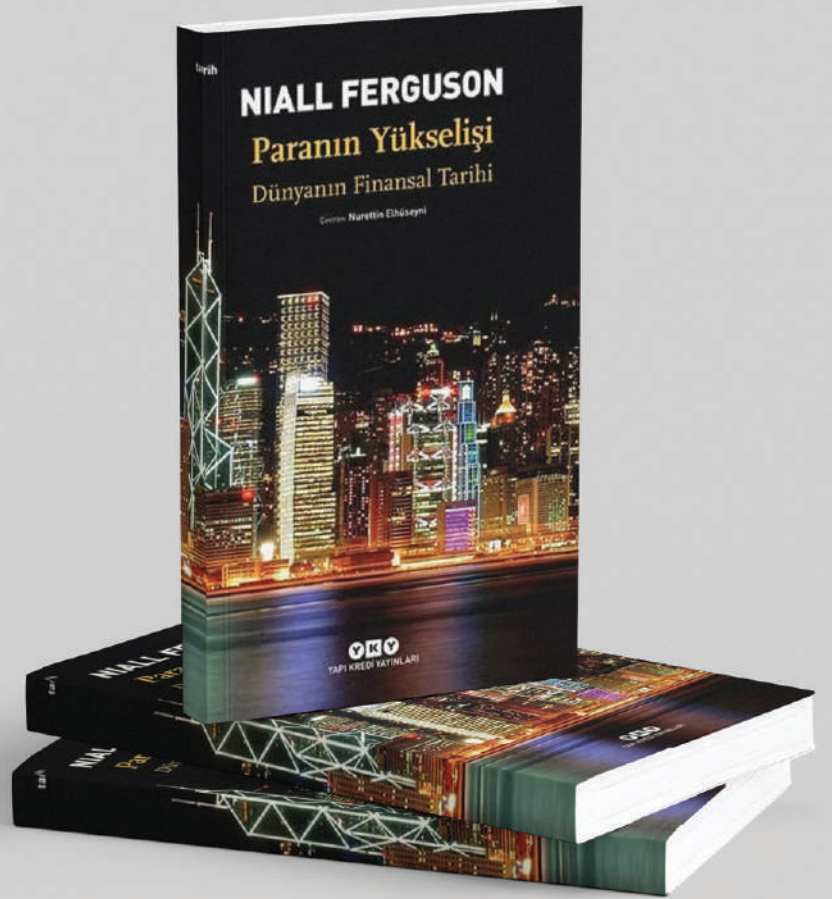
Benzer şekilde 2008 yılında ABD’de ortaya çıkan mortgage krizi, “konut fiyatlarının daima artacağı” şeklindeki yaygın toplumsal kanaatin bir sonucu olarak doğmuştur. Ferguson bu konuya temas etmekte ve söz konusu algının kriz üzerindeki etkisini kabullenmektedir. Ne var ki, krizin derinleşmesine yol açan menkul kıymetleştirme süreci hakkında, sistemin yapısal işleyişini sorgulayan yeterince derinlikli bir değerlendirme sunmamaktadır. Oysa ipoteğe dayalı kredilerin menkul kıymet haline getirilip üçüncü taraflara satılması, görünürde riskin dağıtılması amacıyla yapılmış olsa da esasında bu uygulama riskin kaynağını gizlemiş ve yapay bir güven ortamı oluşturarak balonun daha da büyümesine sebebiyet vermiştir. Söz konusu varlıkları devreden yatırımcılar, başlangıçta bu işlemler yoluyla riskin kendilerinden uzaklaştırıldığını düşünmüşler; ancak sistem çöktüğünde, aslında bu risklerin yalnızca görünüşte devredildiğini ve esasen herkesin aynı batık yapının bir parçası hâline geldiğini acı bir biçimde tecrübe etmişlerdir. Bu durum, modern finansal sistemde “risk transferi” adı altında yapılan birçok işlemin, hakikatte riskin sadece üzerinin örtülmesinden ibaret olduğunu göstermektedir.

Kitapta riskin yönetimi meselesi çerçevesinde hedge fonlara dair eleştiriler de yer almaktadır.

Ferguson, bu fonların riskten korunma amacıyla kurulduğunu, ancak kriz dönemlerinde bu görevlerini yerine getirmekte başarısız olduklarını kabul etmektedir. Bu tespit yerindedir; fakat yazarın bu fonlara ve genel olarak türev piyasalara daha fazla eleştiri yöneltmesi beklenirdi. Zira bu araçlar, çoğu zaman riski yaymak yerine yoğunlaştırmakta ve piyasanın daha kırılgan hale gelmesine neden olmaktadır.

Ferguson, sigorta sisteminin tarihî kökenlerini ele alırken,

bu uygulamanın dinî cemaatler içindeki dayanışma temelli yapılarla, özellikle de papazların vefatından sonra geride kalan aile fertlerine yardım amacıyla oluşturulan sosyal destek mekanizmalarıyla başladığını ifade etmektedir. Bu tespit, sigortanın toplumsal dayanışma bağlamındaki ilk tezahürlerine işaret etmesi bakımından kayda değerdir. Ancak eserin bu noktada yüzeysel bir yaklaşım sergilediği ve konunun derinlemesine incelenmediği görülmektedir.



Sigortanın zaman içinde cemaat temelli dayanışma zemininden koparak bireysel riskin metalaştırıldığı ve ticari kazanç unsuru hâline getirildiği dönüşüm süreci hem iktisadî hem de ahlâkî açıdan ciddi bir değerlendirmeyi hak etmektedir. Bu bağlamda, modern sigortacılığın ortaya çıkışıyla birlikte, toplumsal dayanışmanın yerini bireysel çıkarların ve riskin fiyatlandırılmasına dayalı bir piyasa mantığının alması, eserde daha kapsamlı bir tahlil ile ele alınabilirdi.

Eserdeki temel metodolojik sorunlardan biri ise, finansal sistemin evrimsel bir yaklaşımla ele alınmasıdır. Ferguson, finansal araçların ve kurumların zamanla geliştiğini, işsiz olanların elendiğini, başarılı olanların ise yaşamaya devam ettiğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşım, bir yandan tarihsel anlatımı dinamik hâle getirirse diğer yandan finansal sistemin insan iradesinden bağımsız, doğal ve kaçınılmaz bir süreçle bugünkü hâline ulaştığı gibi hatalı bir izlenim uyandırmaktadır. Oysa gerçeklik çok daha farklıdır: Bu sistem, insanın açgözlülüğü, paradan para kazanma arzusu ve üretimden kopuk kazanç hırsıyla şekillenmiş; ahlaki temelleri zayıf, manipülasyona açık, adaletsizliği besleyen bir yapıya dönüşmüştür. Bu bağlamda "başarısız olan

finansal araçlar elenir, yenileri gelir" anlayışı, finansal piyasaları masumlaştırma çabasından başka bir şey değildir.

Ferguson'un özellikle modern para sistemine yönelik eleştirilerde mesafeli kalması, kanaatimce eserin zayıf yönlerinden biridir. Altın standardının doğurduğu tarihî sorunları dramatik bir şekilde anlatan yazar, kaydi para sisteminin yol açtığı enflasyonist baskılar, gelir eşitsizliği ve finansal ahlaksızlıklar konularına aynı derinlikte yaklaşmamaktadır. Oysa bugünkü sistemde merkez bankalarının sınırsız para basma imkânı, fiyat istikrarını tehdit ettiği gibi, toplumun geniş kesimlerinin refahını da düşürmekte ve emeğin karşılığını yok etmektedir.

## Sonuç

Paranın Yükselişi, finansal kurumların tarihsel gelişimini geniş bir çerçevede ele alarak, bu yapıların zaman içerisinde geçirdiği dönüşümleri anlaşılır ve akıcı bir üslupla aktaran önemli bir çalışmadır. Anlatımındaki akıcılık ve tarihsel örneklerin yerinde kullanımı, eserin okuyucu nezdinde ilgi

uyandırmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle, finansal tarihe dair genel bir çerçeve sunmak bakımından başarılı olduğu söylenebilir. Ancak şunu da gözden kaçırmamak gerekir: eserin metodolojik yaklaşımlarında yer yer derinlikten uzak yaklaşımlar görülmektedir. Hassaten finansal sistemin ahlaki temellerine ilişkin yeterli sorgulama yapılmaması dikkat çekmektedir. Modern finansal yapının ürettiği krizler, gelir eşitsizlikleri ve manipülatif durumlar, eser boyunca büyük ölçüde ya görmezden gelinmekte ya da tali unsurlar olarak ele alınmaktadır. Yazar, mevcut düzenin meşruiyetine ve sürdürülebilirliğine dair eleştirel bir perspektif geliştirmekten kaçınmakta; bu da çalışmayı akademik derinlikten uzaklaştıran temel bir zaaf olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Paranın Yükselişi, mevcut finansal sistemin nasıl inşa edildiğini anlamak isteyenler için okunmaya değer bir kaynak olarak görülebilir. Ancak bu sistemin daha adil, istikrarlı ve ahlaki temellere dayalı biçimde nasıl iyileştirilebileceği sorusuna yeterli yanıt sunamamaktadır. Bu sebeple, söz konusu eserin özellikle eleştirel ve sistem çözümlemesine dayalı okumalarla desteklenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

# MARUF VAKFI İSLAM EKONOMİ ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

Maruf Vakfı, İslam Ekonomisi tezini insanlığa sunmayı şiar edinmiş bir vakıftır. Bu misyona yönelik olarak çeşitli çalışmalar yapılmasını ve alanın gelişimine katkı sağlayacak ürünlerin ortaya çıkarılmasını hedeflemektedir. Vakfımız bünyesinde lisansüstü eğitime, akademik üretime ve entelektüel paylaşımaya yönelik çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. Yüksek lisans ve doktora gruplarına yönelik derslerin yanı sıra, alanında yetkin akademisyenlerin katkılarıyla düzenlenen seminerler, Maruf İktisat Dergisi aracılığıyla yayımlanan akademik makaleler, yayımlanmış ve yakın zamanda okuyucuyla buluşması hedeflenen kitaplar ile düzenli olarak çıkarılan bültenler bu çalışmaların öne çıkan örneklerindedir.

İslam iktisadı alanında 2014'den beri faaliyet gösteren vakfımızda farklı türde birçok yayın bulunmaktadır. 4 kitap, 13 bülten, 15'ten fazla seminer bu yayınlar arasındadır. Kitaplar İslam iktisadında felsefi ve teorik bir zeminin kurulmasını amaç edinen, alanda öncü olan isimlerden makalelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş edisyon kitaplarıdır. 2014 yılında yayınlanan ilk kitap İslam Ekonomisi: Tanım ve Metodoloji Üzerine,

2017 yılında yayınlanan ikinci kitap İslam İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim, 2019 yılında yayınlanan üçüncü kitap İslam İktisat Sistemi Teori ve Politika adlı kitaplardır. Ayrıca, yakın gelecekte yayımlanması planlanan iki kitap daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Sıtkı Abdullahoğlu tarafından kaleme alınmış olan "İktisatta Hakkaniyet" ismiyle Kur'an ile ekonomi arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. İkinci kitap ise, Maruf Vakfı araştırmacıları tarafından hazırlanmış olup iktisadi kavramların disiplinler arası bir bakışla incelendiği kolektif bir çalışmadır.

2016 yılından itibaren düzenli olarak yılda iki kere yayınlanan Maruf Bülten, vakfımız bünyesinde bulunan araştırmacılarımızın zihinlerinde yer eden problemleri kaleme alabildikleri, akademik üsluptan ziyade düşünce yazılarını yazabildikleri bir formattadır. Özellikle yeni bir iktisadi sistem oluşturmanın mümkün olabilirliğini araştıran ve sistem eleştirisi bulunan konulara dair çeşitli yazılara bültenlerimizde yer verilmekte, genç araştırmacıların ne gibi konular üzerine düşündüğü bu vesileyle gözler önüne serilmektedir. Öte yandan bültenlerimizde Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü'nde



gerçekleştirilen faaliyetler, İslam iktisadında öncü olan kişilerin tanımları, ayetlerde ve sünnette İslam iktisadıyla ilgili yer alan hususlara dair yazılar, alana katkı sağlayan hocalarla yapılan röportajlar, kitap tahlilleri, kavram çalışmaları ve enstitümüzde gerçekleşen derslerle ilgili yazıların yer aldığı zengin bir içerik sunulmaktadır.

Akademik makalelerin yer aldığı Maruf İktisat İslam İktisadı Dergisi ise Maruf Vakfı'nın titizlikle yayınlarını gerçekleştirdiği bir yayın türüdür. İslam iktisadına dair akademik çalışmaların yanı sıra, sosyal bilimler alanından farklı çalışmalara da yer vermeyi hedefleyen Maruf İktisat İslam İktisadı Dergisi'nin ilk sayısı 2021 yılında yayımlanmıştır. Bu tarihten itibaren, Haziran ve Aralık aylarında düzenli aralıklarla yayımlanan akademik makalelerle, hakemli bir dergi olarak yayın hayatını

sürdürmektedir. 2025 yılı haziran ayında yayınlanan dokuzuncu sayımız "İslam Ekonomisi: Yanılsamalar ve Gerçekler" dosya konusunu taşımaktadır. Maruf İktisat Dergisi uluslararası indeksler olan EBSCO ve ERIH Plus'ta ve ulusal indeksler olan Sobiad, Acarindex, Asos... gibi birçok farklı indekste taranmaktadır.

Maruf Vakfı bünyesinde bahsedilen yazılı yayınların yanı sıra çeşitli seminerler de verilmiştir. Bunlardan bazıları; Yasin Ramazan Başaran ile Düşünme Üzerine, Enis Doko ile İslam'da Evren Tasavvuru ve İnsan, Ömer Türker ile İslam Düşüncesinde İnsan, Şaban Ali Düzgün ile Kur'an'da Allah Tasavvuru gibi farklı açılardan düşünce geliştirilmesini sağlayacak seminerlerdir. 2024-2025 yılı eğitim öğretim dönemine ise Ömer Mahir Alper'in İslam ve Özgürlük adlı semineri ile başlamıştır. Şubat ayında Ayhan Çitil ile Mevcut

İktisadi Düzenin Cenderesinden Nasıl Kurtulabiliriz? başlıklı seminer gerçekleştirilmiştir. Bu seminer sonrasında araştırmacılarımız ile seminerde edinilen soruların tartışılması amacıyla bir kolokyum düzenlenmiştir. Ayhan Çitil'in de katılım sağladığı kolokyumda vermiş olduğu seminer konusunun içeriği özel bir müzakere ile tartışılmıştır.

Vakıf bünyesinde yayımlanan tüm çalışmalara ayrıntılı bilgileriyle birlikte Maruf Vakfı'nın internet sitesinden ([marufvakfi.org](http://marufvakfi.org)) ulaşabilirsiniz. Maruf İktisat dergimizde yer alan güncel akademik makaleler ve önceki sayılardan oluşan arşiv ise [marufiktisat.com](http://marufiktisat.com) adresinde erişime açıktır. Ayrıca, seminer kayıtlarımız vakfımızın YouTube kanalında izlenebilir. İslam iktisadı alanındaki yeni çalışmalarımızı sizlerle yakın zamanda paylaşmayı umuyoruz.



marufvakfi.org  |  marufvakfi

marufvakfi.org f | t marufvakfi



**MARUF VAKFI**  
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

Seyit Nizam Mh. Mevlana Cd. No: 77 Kat: 8 Zeytinburnu - İstanbul  
Telefon: +90 212 510 11 25 • E-mail: maruf@marufvakfi.org